

Römer.

LXXXII

Nach dem gaisst / Der gaisst gottes ist gegeben nach Christus auffact / von da ohn hailiger et die Christen vnd verfleeret Christum inn aller welt / Das er Gottes sun sey / mit aller macht / inn worten / wunder vnd zorn genn.

Allen die zu Rhom sind / den liebhesten Gottes vnd beruffenen Hailigen.

Gnade / mit dem heiligen Geiste vnsereu / Errettung durch Ihesu Christum.

Auffs erst / dancke ich meynem Gott / durch Ihesu Christum / ewer aller halben / dz man vns den glauben inn aller welt saget / Das ich die heilige Schrift / Evangelio von seynem Sun / das ich ohn vnderlaß ewer gedencke / vnd alle zeyt in meynem gebet stehe / ob sichs ain mal zu tragen wolt / das ich zu euch keme / durch Gottes willen. Dañ mich verlanget euch zu sehenn / auff das ich euch mittheile et was Gaisstlicher gabe / euch zu stercken (das ist) das ich sampt euch getröst wurde / durch ewren vnd meynen glauben / den wir vnderainander haben.

Ich will euch aber nicht verhalten / lieben Bñder / das ich mir offte hab für gesetzt / zu euch zu kōmen / bin aber verhinert bissher / das ich auch vnder euch frucht schaffete / gleych wie vnder anderen Vaiden. Ich bin ain schuldenet / baide den griechen vnd der vngriechen / baide den weysen vnd der vnweysen / darumb / so ich mir ist / bin ich genaiget / zu euch zu kōmen / durch das Evangelion zu predigen.

Dañ ich von Christus / der mich gesendet hat / durch Gottes / die mich beruffet / alle rath / habe ich innemlich vnd auß / Gr̃n / das ich einmal darinnen offenbaret wurde die gerechtikeit / die vor Gott gilt / wöllliche kompt auß dem glauben inn glauben / wie dann geschriben steht / Der Gerechte wirt seynes glaubens leben. auß glaubenn / auß dem anger angen schwachen glauben / so in den starcken. Dañ d̃ glaub seyret nit.

Dañ Gotes zorn von himel wirt offenbar vber alles gotlofes wesen vñ vntugēt / C d̃ menschen / die nicht halten /

AETERNITAS

A RÓMAI PÁPASÁGRÓL

LUTHER MÁRTON
A RÓMAI PÁPASÁGRÓL

LUTHER MÁRTON

A RÓMAI PÁPASÁGRÓL

EGYHÁZREFORMÁLÓ IRATOK

A RÓMAI PÁPASÁGRÓL

A NÉMET NEMZET KERESZTYÉN NEMESSÉGÉHEZ
A KERESZTYÉNSÉG ÁLLAPOTÁNAK MEGJAVÍTÁSA ÜGYÉBEN

AETERNITAS

2004

A KIADÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ MŰ:
DR. LUTHER MÁRTON EGYHÁZREFORMÁLÓ IRATAI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

DR. MASZNYIK ENDRE

(POZSONY, WIGAND F. K. KÖNYVNYOMDÁJA, 1904)

JELEN KIADÁS TARTALMI VÁLTOZTATÁS NÉLKÜL – SZÁMOS, A MAI MAGYAR NYELVHEZ
IGAZODÓ HELYESÍRÁSI KIIGAZÍTÁSOKKAL – E VÁLTOZATOT KÖZLI

FORDÍTOTTA, BEVEZETÉSEKKEL ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL ELLÁTTA:

DR. MASZNYIK ENDRE

EGYETEMES EVANG. THEOL. AKAD. IGAZGATÓ-TANÁR

A KÖTETET LUCAS CRANACH FAMETSZETEI ILLUSZTRÁLJÁK
(KRISZTUS BEVONULÁSA JERUZSÁLEMBE & A PÁPA LOVAGLÁSA A POKOLBA
A „KRISZTUS ÉS AZ ANTIKRISZTUS PASSIÓJÁ”-BÓL, 1521) 5. o.
(ÁLLÓ LOVAG.„A NÉMET NEMZET KERESZTYÉN NEMESSÉGÉHEZ” CÍMŰ MŰVÉNEK
FAMETSZETES CÍMLAPJA, LIPCSE, 1520) 61. o.

A RÓMAI PÁPASÁGRÓL
A HÍRHEDT LIPCSEI ROMANISTA ELLEN

BEVEZETÉS

Luthernek nem hagytak békét. Újabb meg újabb támadást intéztek ellene hivatottak és hivatlanok egyaránt. Adolf merseburgi püspök parancsára és Miltitz Károly pápai követ buzdítására bizonyos Alveld Ágost lipcsei mezítlábos barát is síkra szállt ellene egy 1520. április 7-ről keltezett, s kevéssel utóbb javított kiadásban is megjelent *Super apostolica sede* c. latin nyelvű iratban, amely nagy ügyefogyottsággal azt a tételt igyekszik bizonyítani, hogy az apostoli szék vagyis Péter katedrája isteni eredetű, s abban Krisztus parancsából Péter és az ő utódja, mint a küzdő egyház feje, mint főpap, pápa, rector, pásztor, Krisztus egyetlen fő helyettese, a számára kijelölt helyen, Rómában székel.

Ez irat Luthert név szerint csak egyszer említi meg, de nyilvánvalólag rá alkalmazza a „farkas a juhok aklában”, az „eretnek, eszelős, ördögös” s több ehhez hasonló jelzőket. Maga Luther e sületlen gyalázó iratot eleinte nem méltatta figyelemre. Famulusát, Lonicer Jánost bízta meg, hogy adott utasításai szerint válaszoljon reá, amit ez meg is cselekedett. De mikor Alveld a maga iratát átdolgozva német nyelvre 1520 május közepén a nép számára is kiadta, Luther sem hallgathatott tovább. „A szegény népet – úgymond – nem engedhetem megmérgezni.” Szintén német nyelven válaszol neki, és válaszát még ugyanazon hónapban *Von dem Papstthum zu Rom wider den hochberümten Romanisten zu Leipzig* címen sajtó alá adta, s az június 26-án teljesen meg is jelent.

E műve átmenetet képez nagy vitázó reformátori irataihoz. Mintegy nyitány a nagy harchoz. Nem annyira Alveldnek, hanem magának a nagy elvi kérdésnek néz szemébe. Tisztázza a keresztyén egyház fogalmát, s úgy dönti el, ha feje-e annak a római pápa? Magával ellenfelével – Schneider szavaival élve – csakúgy mellesleg bán el, mint macska az egérrel.

Különben ez irata is különféle (A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M) kiadásokban maradt ránk. Ezek közül kétségkívül a legjobb kiadás az A kiadás szövege. Ennek teljes címe a következő:

Von dem Papstum zu Rome: wid der den hochberumpten Romanisten zu Leiptzik. Dr. Martinus Luter August. Vuittenberg (32 lap, quart alakban; az utolsó lap üres. Nyomatott Wittenbergben Lotther Melchiornál. Mi alapul ezt a kiadást vettük.

Alveld nem maradt adós a válasszal. Még ugyanazon évben felelt Luther iratára egy „*Sermon*”-ban, amelyről Luther 1520. december 15-én azt írta Spalatinnak: „*Asinus Alveldensis iterum in me scripsit: sed contemno nec legere volo.*” S úgy is tett. Agyonhallgatta. Nagyobb dolgokon jártatta már eszét. Készült a nagy harcra.

A RÓMAI PÁPASÁGRÓL
A HÍRHEDT LIPCSEI ROMANISTA ELLEN
DR. LUTHER MÁRTON, ÁGOSTONOS BARÁT

Megint valami új dolog került szőnyegre. Hiába, sok eső esett az idén, nagy az áldás. Eddigél sokan gyaláztak és rágalmaztak, de célt egyik sem ért vele. Most azonban kiállottak a piacra a lipcsei hősök, nem csupán, hogy megbámultassák magukat, hanem hogy mindenkibe bele is kössenek. Ugyancsak felfegyverkeztek, párukat még életben sem láttam. Vaskalapjuk a lábukon lóg, kardjuk a fejükön, pajzsuk és vértjük pedig a hátukon, a nyársat ágyékukon hordják s az egész vértzet, akárcsak egy lovagon, olyan jól áll ez újmódi viseletben. Be akarják ezzel bizonyítani, hogy idejüket nem töltötték el, mint én hánytam szemükre, álmoskönyvekkal, soha semmit sem tanulva, hanem futnak oly bér után, mint azok az emberek, akik a Szentírásban fogantak, születtek, dajkálódtak, játszottak, nevedtek és nőttek fel. Bizony, volna ok megijedni tőlük!

Ha Lipcse ily óriásokat szül, ugyancsak buja lehet az ország talaja.

De hogy megértsd, amire gondolok, jegyezd meg ezt. Sylvester, Kajetán, Eck, Emser¹ és most Köln és Lőwen ugyancsak lovagiasan bántak el velem;² érdem szerint kijárt a tisztességből és dicsőségből osztályrészük; a pápa és a búcsú dolgát ellenemben úgy védelmezték, hogy maguk is szeretnék, ha jobban ütött volna ki vállalkozásuk. Végre egyesek olyanformát gondoltak: legjobb lesz, ha nekem esnek, mint

a farizeusok Krisztusnak; egyet előre tuzskoltak, gondolván: ha nyer, úgy mindnyájan nyertünk; ha vesz, hát csak maga vesztett. És a tudós és óvatos ellenfél azt hiszi, hogy én ezt észre sem veszem. No, jól van hát, csakhogy balul ne üssön ki minden dolguk, tettetem magamat, mintha éppenséggel nem értenék a játékhoz. Arra kérem őket, most se vegyék észre, hogy mikor a zsákot ütöm, voltaképp' a szamarat akarom eltalálni. Hogyha pedig terhükre van a kérésem, úgy kikötöm, hogy, ha valamit az új romanista eretnekek és íráskáromlók ellen mondanék, azt ne csupán az a szegény, gyámoltalan lipcsei firkonc, ott, abban a mezítlábas³ kolostorban, értse jól magára, hanem sokkal inkább azok a hős zászlótartók, akik nem mernek nyíltan fellépni, és mégis igen nagyon szeretnének másnak neve alatt győzelmi babérokat aratni.

Minden kegyes keresztyént arra kérek, úgy értse ezt az én beszédemet, hogy bár szavaim talán gúnyosak vagy élesek is, mégis oly szívből fakadnak, amely mélységes fájdalommal tör ki, s azt, mi komoly dolog, gúnyra fordítja át; látva azt, hogy Lipcsében, ahol mégiscsak vannak oly kegyes emberek, akik az Írásért s Isten igéjéért életüket és vérüket áldozzák, nyilvánosan beszélhet és írhat oly istenkáromló egyén, aki az Isten szentségét csak annyiba veszi és úgy bán vele, mintha azt valami sült bolond mesekép' koholta volna ki a böjti éjvadjában. Hát mivel az én Uram Krisztusomat és az ő szent igéjét, melyet drága vérén szerzett, gúny- és bolondbeszéd számba veszik, fel kell hagynom nekem is a komolysággal, és megpróbálnom, ha vajon érték-e én is a bolondozáshoz és gúnyolódáshoz. Te tudod jól én Uram Jézus Krisztusom, mint érzek ezen te ős ellenségeid iránt. Ez bizodalom és nevedben dolgomhoz látok. Amen. Nekik téged mindenkor uruknak kell ismerniök. Amen.

Úgy látom, hogy ezek a szegény emberek nem akarnak egyebet, csakhogy belém kötve jussanak hírnévre. Azért csüngnek úgy énrajtam, mint a sár a keréken; inkább lármát csapnak, még ha szégyenben keverednek is, mintsem hogy otthon üljenek; és a gonosz lélek arra használja fel őket, hogy engemet hasznosabb munkában gátoljon. De

jó; megragadom a kedvező alkalmat, hogy a keresztyénségről a köznépnek egyet-mást elmondjak, és ezekkel a népbolondító hősökkel összeakasszak. Azért fel is tettem magamban, hogy inkább magához a dologhoz szólok, mintsem hogy fecsegésükre feleljek, és nevüket elhallgatom, csakhogy ép' azt el ne érijék, amire törekszenek, avagy hogy elbázzák magukat, mintha méltók volnának velem az Írás dolgában együtt tanakodni.

Mi a kérdés tárgya?

Oly dolgot tárgyalunk, amely magában véve lényegtelen, aminek tudakozása nélkül bárki jó keresztyén maradhat. Ámde ezeknek a naplopóknak, akik maguk a keresztyén hit összes főcikkeit lábbal tapossák, ilyesmikkel kell foglalkozniok és másokat terhelniök, hogy hiába ne éljenek a földön.

Arról van ugyanis szó: „Vajon a római pápaság (amint ők mondják) az egész keresztyén világ felett való hatalomnak tényleges birtokában isteni avagy emberi eredetű-e?”

És ha úgy volna, vajon keresztyéni értelemben mondható-e, hogy az összes többi keresztyének az egész világon eretnekek és pártütők, bárha mindjárt velünk egyetértve ugyanazon keresztséget, szentséget, evangéliomot és a hit összes cikkeit vallják is, kivéven, hogy papjaikat és püspökeiket nem Róma által erősítették meg, vagy mint most történik, nem pénzen vásárolják meg, és mint a németek, nem hagyják magukat lóvá és bolonddá tenni; mint teszem azt a muszkák, a fehéroroszok, görögök, csehek és sok más nagy ország népe ezen a világon. Mert ezek mind hisznek, mint mi, keresztelnek, mint mi, prédikálnak, mint mi, élnek, mint mi; a pápának is megadják a tisztességet, anélkül azonban, hogy pénzt adnának a maguk püspökei és papjai megerősítéséért, no meg a búcsúval, bullákkal, ólommal, pergamenttel és több efféle római portékával sem engedik magukat nyúztatni és csúfra tenni, mint a tökrészeg németek teszik. És készek az evangéliomot is hallgatni a pápától és a pápa követeitől, és még sincs bánatódásuk.

Az a kérdés tehát, vajon ezek mindnyájan méltán szidalmaztatnak-e,

mint eretnekek (mert egyedül róluk és senki másról nem beszélek és tárgyalok) tőlünk, keresztyénektől, avagy inkább mi vagyunk az eretnekek és pártütők, mivelhogy az ily keresztyéneket, csupán a pénz miatt, mint eretnekeket és pártütőket szidalmazzuk? Mert ha a pápa nem az evangéliomot és annak követségét küldi hozzájuk, amit ők kész örömet fogadnának be, úgy nyilvánvaló, hogy a püspökök és papok megerősítése révén csakis a hiábavaló hatalmat és pénzt keresik, amibe ők nem egyeznek bele, és ez ok miatt szidalmaztatnak, mint eretnekek és pártütők.

Nos hát én azt tartottam és tartom még mindig, hogy nem eretnekek és pártütők, sőt talán jobb keresztyének, mint mi, ha nem is mind egyformák, amint hogy mi sem vagyunk mindnyájan jó keresztyének. Íme, ez ellen ágaskodik többek közt a lipcei mezítlásos jeles könyvecskéje is, és ezért járkal facipőben, sőt falábakon, elhítván magával, hogy ő az, aki nem lép sárba; talán még örömet táncra is kerekednék, ha valaki fütyülőt venne számára. Beleszólok hát a dologba, s először is azt mondom: bolond módra ne higgye senki, hogy a pápának és minden ő talpnyaló romanista hadának komoly meggyőződése, hogy az ő erőszakos felsősége isteni rend. Jegyezzük meg itt: mindabból, ami isteni rend, Rómában egy betűt sem tartanak meg, sőt mint bolondságot kigúnyolják, ha valaki ilyesmire gondol, mint ez nyilvánvaló. Bánják is ők, ha az evangéliom és keresztyén hit az egész világon kipusztul is, az ujjukat sem mozdítják miatta; minden gonosz példa, egyházi és világi kópéság Rómából, mint minden gazság tengeréből árad szét az egész világon. De mindezen Rómában csak jót nevetnek, és aki e miatt búsul, „bon Christian”⁴, vagis bolond annak neve.

Hát ha komolyan szívükön viselnék az isteni rend ügyét, sok ezerte szükségesebb dologba fogtak volna bele, és előbb, mint azokba, amiken most nevetnek és gúnyolódnak. Mert hát Szent Jakab mondja: „*aki egy isteni törvényt nem tart meg, az egész törvény megrontásában bűnös*” (2,10). Ki oly esztelen, hogy higgye, hogy ők Isten törvényét csak egy pontban is megtartják, mikor a többit mind kigú-

nyolják? Nem lehet az, hogy valaki csak egy isteni törvény dolgát is igazán szívén viselje, ha a többi valamennyit semmibe se veszi. Pedig köztük sokan vannak, akik teljes komolysággal ragaszkodnak a pápai hatalomhoz, de egy szavuk sincs ahhoz, hogy a többinél sokkal fontosabb és szükségesebb törvény közül Rómában csak egyet is ne gúnyoljanak s ne gyalázzanak oly káromló módon.

Továbbá, ha Németországban mindnyájan térdre borulva imádkoznának, hogy a pápa és a rómaiak ugyanazon hatalmakat tartsák meg, és a mi püspökeinket és papjainkat ingyen erősítsék meg, mint az evangéliom: „*Gratis accepistis, gratis date*”, azaz: „*ingyen vettétek, ingyen adjátok*” mondja (Máté 10,3); és lássák el jól az összes egyházakat prédikátorokkal, hiszen ők úgyis elég gazdagok s módjukban áll, hogy pénzt is adjanak, és ezt azzal okolnák meg, hogy isteni rendből folyó kötelesség ez: bizton elhiheted, hogy ahányan vannak, mind azon erősködnének, hogy nem isteni rend az ilyen fáradságot pénz nélkül végezni, és hamarosan kitalálnának valami kibúvásra alkalmas magyarázatot, amint most találnak, hogy belebújjanak. És semmiféle kéréssel sem lehet őket rábírní. De mert pénzről van szó, isteni rendnek kell mindannak lennie, amit csak kieszelnek.

A mainzi püspökség emberemlékezet óta nyolc püspökköppönyeg vásárolt Rómából, és azok mindegyike majdnem 30 ezer forintba került; a többi megszámlálhatlan püspökségről, főpapaságról és hűberről nem is szólok. Így tesznek lóvá minket, bolond németeket, és aztán rá mondják, isteni rend az, hogy a római hatalom nélkül egy püspökünk se legyen. Csodálom, hogy Németországnak, amelynek (ha nem több!) legalább a fele papi uralom alatt áll még, van egy fillére ezen minősíthetlen, megszámlálhatlan, hűtelen római tolvajok, gazfickók és rablók számára. Mondják, hogy az Antikrisztus találja meg a földnek kincsét. Én azt tartom, a rómaiak kaparintották azt magukhoz, hogy csak úgy nyögünk bele. S ha a német fejedelmek és a nemesség hamarosan, bátran s komolyan talpra nem áll, Németország még pusztasággá leszen vagy felfalja maga magát. Ez volna a romanistáknak is a legnagyobb gyönyörűségük, akik minket nem tar-

tanak másnak, csak afféle bestiáknak, és közmondást csináltak rólunk Rómában ilyen formán: ahogy lehet, ki kell csalni az aranyat a bolond némettől!

E kárhozatos gazságnak a pápa nem állja útját. Mindnyájan csak úgy az ujjukon keresztül nézik azt; sőt ezeket a fő gazokat ők többre becsülik, mint Isten szent evangéliomát, és olybá tüntetik fel a dolgot, mintha mi volnánk sült bolondok; szerintük az az isteni rend, hogy a pápa minden lében kanál legyen, mindenkivel azt tegye, amit akar, mintha Isten volna a földön, holott (ha első akarna lenni vagy volna) mindenkit szolgálnia kellene, mégpedig ingyen. De semhogy ezt tegyék, inkább lemondanának e hatalomról és arról, hogy ez az isteni rend avagy éppen más rend.

Ha pedig azt kérded, miért vívnak oly kemény harcot ez ügyben ellened? – feleletem: Én egynémely fontosabb dolgot pedzettem, ami a hittel és Isten ígéjével függ össze; ezt ők nem tudták megdönteni, s látva, hogy Rómában az ily jó ügyek iránt éppenséggel nem érdeklődnek, nem is törődtek vele, hanem a búcsú és pápai hatalom miatt rohantak meg, remélve, hogy itt aratnak majd babért, mert ők jól tudták, hogy ahol pénzről van szó, a római gazok főiskolája melléjük szegődik, és veszteg nem marad. No de Luther doktor kissé kevély ember, és nem sokat ád a rómaiak morgására. Emiatt fáj az ő szívük; de az én Uram Krisztusom nem törődik ezzel, Luther doktor sem, és azt tartják, hogy az evangéliomnak kell is, és az fog is tovább terjedni. Nos hát kérdezze meg laikus ezeket a romanistákat, és kérjen választ arra, miért dúlnak fel és gúnyolnak ők minden isteni rendet, és miért dühöngnek oly kegyetlenül, holott azt sem tudják kimutatni, mire hasznos, jó és szükséges az? Mert amióta az meggyökeredzett, semmi más nem ered abból, hanemha merő romlása a keresztyénségnek, és nincs, aki csak egy jó és hasznos dologra tudna mutatni, ami abból származott. Erről többet is mondok még, ha ez a romanista újra előkerül, és akkor a római szent széklet is, ha Isten is úgy akarja, leleplezem, amint megérdemli.

Ezt mondtam én, nem azért, hogy ezzel a pápai hatalmat, mintegy

elégséges okkal megtámadtam volna, hanem, hogy kimutassam azoknak visszás észjárásukat, „*akik a szúnyogot megfogják és az elefántot eleresztik*” (Máté 23, 24); „*meglátják a szálkát felebarátjuk szemében, a gerendát a magukéban ott feledik*” (Mát 7,3), csakhogy egyéb szükségtelen dolgokkal másokat kedvük szerint agyongyötörjenek, és ha ez nem sikerül kényük-kedvük szerint, legalább eretneknek káromoljanak. E fajtából való ez a szelíd jámbor lipcsei romanista is, akinek immár szemébe akarunk nézni.

Három fontos ok miatt támadt rám a lipcsei romanistának rettentese jeles könyvecskéje.

Az első s legfontosabb, hogy ő engem mint eretnek, örült, vak boldond, bélpoklos, kígyó, mérges féreg s több ehhez hasonló névvel gyaláz, mi több nem egyszer, hanem könyvének csaknem minden lapján. Más könyvekben ez ócsárló kifejezések, gyalázkodások és káromlások teljesen értéktelenek, ámde ha a lipcsei mezítlábas kolostorból kerül ki valamely könyv, amelynek szerzője a Szent Ferenc előkelő szent rendjének egyik romanistája, úgy azok a kifejezések nemcsak tisztességes és szép szavak, hanem egyszersmind erős érvek a pápa hatalmának, búcsújának, az Írásnak, hitnek s a keresztyénségnek megvédelmezésére, és semmi szükség, hogy akár csak egy állítást is az Írásból avagy a józan észből beigazoljanak: elégséges, ha valamely romanistától és Szent Ferenc szent rendje tagjától származnak.

Mínthogy tehát ez a romanista maga is írja, hogy a zsidók ily érveléssel magát a Krisztust is meggyőzték volna a kereszten, nekem meg kell adnom magamat és beismernem, hogy ha szidalmazás, átkozódás, gyalázás és káromlás ennyit ér, úgy a romanista Luther doktort bizonytal meggyőzte. Ezen érvelését el kell fogadnunk.

A másik ok, hogy röviden jelezzem, a természetes észből van merítve, s ilyen formán hangzik:

A) A földön minden gyülekezetnek, hacsak szét nem akar hullni, Krisztus igaz felsőbbisége alatt látható fejének kell lennie;

B) Mínthogy pedig az egész keresztyénség egy gyülekezetet alkot a földön, egy fejének kell lennie, és ez a pápa.

Ez érvelést, a világos értelem okából A) és B) betűkkel jeleztem, annak feltüntetése végett is, hogy ez a romanista az ABC-t majdnem a B-ig ismeri. Feleletem immár erre az érvelésre: Minthogy a dolog a körül forog, ha vajjon a pápa hatalma isteni renden alapszik-e, nem nevetséges-e egy kissé, hogy ők mulandó dolgok köréből merítve a példát, az észre hivatkoznak, és azt az isteni törvénnyel egy sorba állítják, kiváltképpen, mikor ez a szegény ember elég vakmerő ígérni, hogy velem az isteni törvény alapján bán el? Hiszen, ami e világi rend és ész, az mélyen alatta áll az isteni törvénynek. Sőt az Írás megtiltja, hogy az észre hallgassunk: „*Ne tedd azt, mi neked igaznak látszik*” (5Móz 12, 8); mert az ész mindenha Isten törvénye ellen tör, mint ezt olvassuk: „*Az emberi szív minden gondolata és értelme naponta rosszabb és rosszabb*” (1Móz 6,5). Annakokáért, ha az ésszel akarom Isten rendjét megállapítani és megvédelmezni, hacsak azt előbb a hit meg nem edzi és világosítja, olyan forma eljárást követek, mint ha a fénylő napot valamely pislogó lámpával akarnám megvilágosítani és a sziklát nádszálla állítani; mert Ézsaiás 7,9 az észet a hit alá rendeli, mondván: „*Hacsak nem hisztek, nem lesztek értelmesek avagy okosak.*” Tehát nem azt mondja, hacsak nem vagytok okosak, nem fogtok hinni.

Azért ez a firkonc a maga fonák eszét otthon hagyhatta volna, vagy előbb az Írás mondásaival megalapíthatta volna, hogy nevetséges és visszás módon ne látszassék a hitet és az isteni törvényt pusztán az ésszel megalapítani. Mert az ész, amint következteti, hogy valamint egy látható gyülekezetnek látható fejének kell lennie, vagy nem fog fennmaradni: úgy következtetheti tovább azt is, hogy valamint egy látható gyülekezet asszonyok nélkül nem áll fenn, tehát a keresztyénységnek is szüksége van egy látható közönséges asszonyra, hogy el ne pusztuljon. Ez pedig majd egy buja ringyó lesz. Hasonlóképpen: egy látható gyülekezet nem állhat fenn egy közönséges látható város, ház és tartomány nélkül; tehát a keresztyénységnek is szüksége van egy közönséges városra, házra, országra. Hol találjuk ezt meg? És valóban, Rómában sürgősen járnak utána, mert hiszen ők majdnem az egész

világot hatalmukba kerítették. Szintazonképpen: a keresztyénségnek szüksége volna látható vagyónra, szolgálóra, baromra, takarmányra és effélékre, mert egy gyülekezet sem állhat fenn e dolgok nélkül. No lásd, mily szépen lépked az ész a maga falábain!

Az ily esetlen dolgokat az olvasónak eleve meg kellene fontolnia, és az isteni dolgokat vagy rendet az Írásból, nem pedig közönséges hasonlatokkal és emberi észből bizonyítania, mert meg vagy on írva: „*hogy az isteni parancsolatok magukban és maguk által igazítottatnak meg*” (Zsolt 19,10), nem pedig más külső segítséggel. Hasonlóképpen Isten bölcsességéről mondja a bölcs ember: „*A bölcsesség a maga hatalmával minden felfuvalkodottat megaláz*” (Péld 11,2). Nagyon csúnya dolog, ha mi Isten igéjét a magunk eszével akarjuk megvédelmezni, holott Isten igéjének kell minket minden ellenség ellen megoltalmaznia, amint Szent Pál (Eféz 6,17) tanítja. Nem nagy bolond volna az, aki hadakozás közben pusztá kezével és fejével akarná megoltalmazni a maga vértezetét és kardját? Egészen ilyen formán áll a dolog, ha mi Isten törvényeit, amelyek a mi fegyvereink, a mi eszünkkel akarnók megvédelmezni.

Ebből, azt hiszem, világos, hogy ennek a fecsegőnek silány érvelése egészen tönkre van téve, és alaptalannak bizonyul, mindazzal, amit reá épít. Mindamellet, hogy ő a maga böjtéji játékát jobban megértse, bárha megengedem is, hogy az ész, Írás nélkül, szintén biztosan megállhat: de ezekből a tételekből sem az első A, sem a másik B meg nem állhat. Ezt mindjárt meglátjuk.

Először is lássuk, amit az A mond: minden közösségnek e földön Krisztus alatt egy látható fővel kell bírnia. Hát biz ez nem igaz. Hány fejedelemség, vár, város, ház van, ahol két testvér vagy úr egyenlő hatalommal kormányoz? Nem kormányozták-e a római birodalmat hosszú ideig és sok más birodalmat egy fő nélkül a legjobban? Hogyan kormányoznak ma a szövetségek? Hasonlóképpen nincs egy fő úr a világi kormányzásban sem, holott pedig mi mindnyájan egy, Ádám apánktól származó emberi nemet alkotunk. Franciaországnak, Magyarországnak, Lengyelországnak, Dániának megvan a maga kirá-

lya, és mindeniknek külön a magáé, és ezek a keresztyénségben egyetlen fő nélkül mégis mind egy világi rend szerint való nép, és e birodalmak nem bomlanak szét. És ha egy efféle kormány se volna, ki tilthatná meg, hogy egy közösség magának sok főurat, s nem csupán egyet válasszon egyenlő hatalommal? Éppen azért az ilyen evilági, változékony hasonlatokat helytelen eljárás az isteni rendhez mérni, mikor annak az emberi rendhez semmi köze.

És ha így szinte megengedném is újólag, hogy ennek az álmodozónak álma igaz, vagyis, hogy egy közösség sem állhat fenn egyetlen látható fő nélkül, következik-e ebből, hogy a keresztyénség körében is így kell lenni a dolognak? Látom én jól, hogy ez a szegény álmodozó a maga fejéből úgy gondolja, hogy a keresztyén közösség egyforma más világi közösséggel. Ezzel nyilván elárulja, hogy neki még sejtelmé sincs arról, mi a keresztyénség, avagy a keresztyén közösség. És én fel se tettem volna, hogy akadjon valaha ember, aki ilyen otromba, vaskos és csökönyös tévelygésben és tudatlanságban leleddzék, még kevésbé, hogy ez egy lipcsei szent légyen. Éppen azért elsőben is meg kell magyaráznom ennek a buta koponyának és egyebeknek is, akiket ő félrevezetett, mit jelent a keresztyénség és a keresztyénség feje. Hanem goromba lesz a beszédem, és szavaimat az ő vad felfogásukhoz mérem. Az Írás a keresztyénységről egészen együgyűen beszél, és csak egyféleképp, amit azonban ők csára meg hajszra fordítottak. Az Írás szerint az első kifejezés mód, hogy a keresztyénség a földön lakó összes keresztyén hívők gyülekezete; amint hitben imádkozunk: hiszek Szent Lélekben, szenteknek közösségét. Ez a közösség vagy gyülekezet mindazok egyessége, akik igaz hitben, szeretetben és reményben élnek úgy, hogy a keresztyénség lényege, élete és természete nem testi gyülekezet, hanem a szíveknek egy hitben való közössége, amint Pál mondja: „*Egy keresztség, egy hit, egy Úr*” (Efész 4,5). Tehát, habár test szerint egymástól ezer mérföldre esnek is, azért ők mégiscsak egy gyülekezet lélekben, mert ki-ki prédikál, hisz, remél, szeret és él, mint a többi, Amint a Szent Lélekről énekeljük: „Te, ki minden nyelvet a hit egyességében összegyűjtöttél!”⁵ Ez hát a vol-

taképpen lelki egység, minél fogva az embereket a szentek közösségének nevezzük; ez az egység magában véve elégséges arra, hogy keresztyénséget alkosson, anélkül nincs egység, legyen bár helynek, időnek, személynek, cselekedetnek vagy bárminek egysége, ami keresztyénséget alkot.

Itt immár Krisztus igéjére kell hallgatnunk, aki, mikor Pilátus előtt országa iránt megkérdezték, imígyen felelt: *„Az én országom nem e világból való”* (Ján 18,36). Ez világos beszéd; ezzel a keresztyénség kivetetik minden világi közösség köréből, minthogy az nem testi. És ez a vak romanista másokkal egyforma testi közösséget csinál belőle. Még világosabban mondja Luká 17,20-21: *„Isten országa ti bennetek vagyon, bensőképpen”*.

Csodálom, hogy ez a romanista Krisztus eme hatalmas, világos mondásait afféle böjtéji maszkoknak tartja, holott azokból tisztára kiki megértheti, hogy az Isten (így nevezi ő a maga keresztyénségét) nincs Rómában, sem Rómához kötve, nincs sem itt, sem amott, hanem, ahol megvan a szívben a hit, legyen bár az ember Rómában, itt vagy ott. Tehát rút hazugság és Krisztus ellen való hamis beszéd annak a beszéde, aki azt mondja, hogy a keresztyénség Rómában vagy Rómához van kötve, s még inkább, hogy a fő és a hatalom ott isteni eredetű.

Erre nézve Mát 24,24-26 már megjövendölte a megtévelyítést, amely most a római egyház neve alatt uralkodik, és azt mondja: *„Sok hamis Krisztusok és hamis próféták támadnak az én nevemben, és mondják, hogy ők volnának a Krisztus; sokakat félrevezetnek és jeleket mívelnek, hogy a kiválasztottakat is megtévezzék; azért ha azt mondják tinéktek: Íme itt a házakban a Krisztus, ne higgyétek nékik; íme ott kívül a pusztában van, ki ne menjetek. Vegyétek eszetekbe, én hirdetem ezt néktek.”* Hát nem borzasztó tévedés-e, hogy ha ez az álomprédikáló a keresztyén gyülekezetnek emez egységét, amelyet maga Krisztus az összes testi, külső helyektől elkülönítve a lelki körbe helyeztetett, azon testi közösségek közé sorolja, amelyeknek a szükség miatt városokhoz és helyekhez kell kötve lenniök? Hogyan lehetsé-

ges, mely ész foghatja fel, hogy a lelki és testi egyesség egy azonos dolog. Sokan vannak a keresztyénségben a testi gyülekezetben és egyeségben, akik bűneik miatt a lelki egyességből kizárják magukat.

Azért, aki azt mondja, hogy a látható gyülekezet avagy egyesség teszi a keresztyénséget, az a maga bolond esze után indul, és aki erre a beszédre az Írást alkalmazza, az az isteni igazságot a maga hazugságaira vonatkoztatja, és Istent hamis tanúvá teszi, amint ez a nyomorult romanista cselekszik, aki mindazt, ami a keresztyénségről írva van, a római hatalom külső pompájára vonatkoztatja, jóllehet nem tagadhatja, hogy ennek a népségnek nagyobb része – s különösen Rómában magában – nem él lelki egyességben, azaz igaz keresztyénségben a maga hitetlensége és gonosz élete miatt. Mert, ha abban állana az igaz keresztyénség, hogy a külső római egyességben éljünk, úgy nem volna közöttünk egy bűnös sem, nem volna szükség a hitre sem, nem Isten kegyelmére, ami keresztyénekké tenné őket, hanem elég volna az a külső egyesség.

Ebből következik és kell következnie, hogy valamint a római egyességbe való tartozás nem tesz keresztyénekké, úgy nem tesz eretnekké, sem pogánnyá az ezen egyességen kívül maradás sem. És szeretném látni, ki cáfolja ezt meg! Mert ami feltétlenül szükséges, az teszi a keresztyént. Ha pedig nem teszi az igaz keresztyént, úgy nem feltétlenül szükséges, amint hogy engem sem tesz igaz keresztyénné, akár Wittenbergben, akár Lipcsében vagyok.

Így immár világos, hogy a római gyülekezet külső egyessége nem teszi a keresztyéneket; tehát annak nyilatkozata sem tesz bizonynal senkit eretnekké vagy pártütővé. Éppen azért nem lehet az igaz, hogy a római gyülekezethez való tartozás isteni rend volna. Mert aki egy isteni törvényt megtart, az mind megtartja, és egyet sem tarthat meg anélkül, hogy a többit is megtartaná (Jak 2,10). Tehát nyilvánvaló káromló hazugság az a Szentlélek ellen, ha valaki azt mondja, hogy a római hatalom külső egyessége egy isteni rendnek betöltése, mert oly sokan vannak abban, akik semmi isteni rendet nem becsülnek, sem

nem tartanak meg. Innét van, hogy nem az tesz eretnekké, hogy itt vagy ott vagyunk, hanem az tesz eretnekké, ha nem igazán hiszünk.

Világos immár, hogy a római gyülekezethez tartozni nem annyit tesz, mint hitben és azon kívül lenni, nem annyit tesz, mint hitetlenségben állani, hisz különben mindazok hívők és boldogok volnának, akik abba tartoznak, mert a hitnek egy részét sem hihetjük mind a többi nélkül. Miért is mindazok, akik a keresztyén egyességet vagy közösséget testileg és külsőleg más közösségekkel egyenlővé teszik, igazi zsidók, mert ezek várják a maguk Messiását is olyformán, hogy az bizonyos külső helyen, tudniillik Jeruzsálemben földi országot állít nekik, és így azzal a hittel, amely egyedül ragadja meg Krisztus országát, szellemileg és bensőleg, semmit sem törődnek.

Szintazonképpen, ha minden egyes test szerint való közösséget a maga feje után neveznek el, teszem azt, hogy ez a város fejedelmi, ez hercegi, ez francia, úgy méltán nevezhetnők az egész keresztyéniséget is rómainak vagy péterinek vagy pápáinak. Neve miért hát keresztyénség, nevünk miért keresztyének a mi fejünk után, holott még a földön élünk? Ezzel tudtukra adatik, hogy az egész keresztyénségnek itt a földön nincs más feje, mint Krisztus, mivelhogy csak a Krisztus után viseli a nevét. Ezért írja Szent Lukács (ApCsel 11,26) hogy a tanítványokat előbb antiokhiaiaknak nevezték; de aztán nevük hamarosan megváltozott s keresztyéneknek mondattak.

További következmény, hogy az ember valamint két részből, testből és lélekből áll, úgy a keresztyénséghez nem teste szerint tartozik, hanem lelke, sőt hite szerint. Különben azt mondhatnók, hogy a férfi nemesebb keresztyén, mint a nő, amint hogy a férfi is különb, testi személyét tekintve, mint a nő. Szintazonképp, hogy a férfi jobb keresztyén, mint a gyermek, az egészséges erősebb keresztyén, mint a beteges, az úr, asszony, a gazdagabbak és hatalmasabbak jobb keresztyének, mint a szolga, szolgálóleány, a szegények, alattvalók, holott Szent Pál ennek ellentmond: „*Krisztusban nincs férfi, nincs nő, nincs úr, nincs szolga, nincs zsidó, nincs pogány, hanem test szerint való személyét illetőleg mindenki egyenlő*” (Gal 5,6).

Akinek azonban különb a hite, reménye és szeretete, az jobb keresztyén, miből nyilvánvaló, hogy a keresztyénség lelki közösség, melyet az e világi közösségek sorába iktatni éppoly kevésbé lehet, mint ahogy a lelkeket nem lehet a testek, a hitet a világi javak közé sorozni. Igaz ugyan, hogy valamint a test a lélek alakja vagy képe, úgy a test szerint való közösség is a jelen keresztyén, lelki közösség előképe; hogy amiként a test szerint való közösségnek test szerint való feje van, úgy a lelki közösségnek is megvan a maga lelki feje.

De ki volna oly esztelen, hogy azt mondja, hogy a léleknek is kell test szerint való fejének lenni! És épp olyan volna, mintha én azt mondanám, hogy az élő állatnak a maga testén egy festett fejjel is kell bírnia. Ha ez a betűrágó (írót kellene mondanom) megértette volna, mi a keresztyénség, kétségkívül szégyenelt volna ily könyvet kiadni. Így azonban csoda-e, ha sötét, buta fejéből semmi világosság, hanem igenis merő sötétség árad szét! Szent Pál mondja: „*A mi életünk nem a földön, hanem Krisztussal Istenben rejtetett el*” (Kol 3,3). Mert ha a keresztyénség test szerint való gyülekezet volna, kinek-kinek testéről lehetne megismerni, ha keresztyén, török vagy zsidó-e, éppúgy, mint ahogy a testről ismerhető meg, hogy ugyanő férfi, nő, vagy gyermek-e, hogy fekete vagy fehér-e. Az e világi gyülekezetnél is megláthatom, ha Wittenbergben vagy Lipcsében, itt avagy ott, másokkal gyűlt-e egybe, de azt soha, ha hisz-e vagy sem.

Annakokáért, aki tévelygésbe nem akar esni, szorosan tartsa magát ahhoz, hogy a keresztyénség a lelkeknek lelki gyülekezete egy hitben, és hogy teste miatt senkit se tartson keresztyénnek, mert csak így lesz tisztában az iránt, hogy a természetes, egyetlen, igaz és valódi keresztyénség lélekben, és semmiféle külső dologban nem áll, bármi neve is legyen annak. Mert minden más dologgal a nem keresztyén is bírhat, s azok őt soha keresztyénné nem teszik, hanem csakis az igaz hit az, ami keresztyénekké tesz. Innét, hogy a mi nevünk keresztyén hívők, s ezért énekeljük Pünkösöd napján: „Nosza kérjük a Szent Lelket, adjon nekünk igaz hitet”.⁶ Ily értelemben és nem másként beszél a Szentírás a szent egyházzal és keresztyénségről.

De van még e kívül egy más mód is, amely szerint a keresztyénségről beszélünk. E szerint a keresztyénséget egy házban vagy parókiában, püspökségben, érsekségben, pápaságban való gyülekezetnek mondjuk. Az ily gyülekezetben a külső formaságok szerepelnek, tetszem azt az éneklés, olvasás, miseruhák. Itt mindenekelőtt egyházi rendnek nevezik a püspököket, papokat és szerzeteseket, nem a hit miatt, amellyel esetleg nem bírnak, hanem mert külsőképpen felavatják,⁷ hajkoronát viselnek,⁸ külön ruhát hordnak, különös imádságokat és cselekedeteket végeznek és misét mondanak, karba állnak, szóval külsőleges istentisztelet tartásban fáradoznak.

Bárha így a lelki és egyházi szócskát erőszakos eljárással az ily külsőséges dolgokra alkalmazzák, voltaképp az mégis csak a hitre vonatkozik, mely lélekben igaz és valódi papokká és keresztyénekké tesz, – de e szokás mindamelllett igen erős gyökeret verve nem egy lelket nagy kísértésbe és tévelygésbe ejtett, amennyiben abban a balhiedelemben ringatódznak, hogy az efféle külsőségekben áll a keresztyénség avagy egyház lelki és igazi rendje.

Ahol egymagában az egyházzal van szó, nincs egy betű sem a Szentírásban, amely azt isteni rendnek minősítené. Ezt szemébe mondom mindazoknak, akik ama káromló, átkozott, eretneki könyvet csináltak, avagy védelmezni akarják minden ő csatlósaikkal egyetemben, még ha az összes egyetemek velük tartanak is. *Ha ki tudják mutatni, hogy csak egy betű is szól arról az Írásban, visszavonom minden én állításomat.* De én tudom, hogy ezt meg nem tudják cselekedni. Az egyházi jog és emberi törvények igenis az ily intézményt egyháznak és keresztyénségnek nevezik. De mi most nem arról tárgyalunk. Éppen azért könnyebb megértés és rövidség okáért a két egyházat más-más névvel nevezzük el. Az első a természetes, igaz, benső és valódi; ezt mi lelki, benső keresztyénségnek nevezzük. A másik a történetileg lett és külső; ezt mi test szerint való, külső keresztyénségnek nevezzük. Nem azért tesszük ezt, mintha el akarnók őket egymástól választani, hanem csak olyanformán, mint mikor valamely emberről

beszélek, és őt lelke szerint lelki, teste szerint testi embernek nevezem. Vagy amint az apostol szokott beszélni a belső és külső emberről.

Tehát a keresztyén gyülekezet is, lelki oldalát tekintve, hitben egységes közösség, bárha külsőképpen egy helyre nem is gyűjthető össze. Mindazáltal minden egyes része a maga helyén összegyűlekezik. Ez a keresztyénség az egyházi jog alapján és a főpapság által kormányoztatik. Idetartoznak az összes pápák, bíborosok, püspökök, főpapok, papok, barátok, apácák és mindazok, akik külső mivoltuk szerint keresztyéneknek tartatnak, már akár igazi, tökéletes keresztyének, akár nem. Mert bárha e gyülekezet senkit sem tesz valódi keresztyénné, minthogy mindazok a rendek, amiket említettünk, hit nélkül is fennállhatnak, mégis az soha olyanok nélkül, akik egyszersmind valódi keresztyének is. Éppen úgy, mint ahogy a test nem ad a léleknek életet, ámde a lélek mégis csak a testben él és bizonynyal test nélkül is. Azok azonban, akik hit nélkül és ama közösség nélkül ebben a másik közösségben vannak, Isten előtt holtak, képmutatók és az igazi keresztyénségnek csak mintegy leszáradt ágai. Ilyenformán Izráel népe a hitben egybegyűlt lelki népnek a képe volt.

Harmadik mód szerint szólva, egyháznak is nevezik nem a keresztyénséget, hanem az istentisztelet céljából épített házakat. Továbbá, e szócskát szellemi értelemben a mulandó javakra vonatkoztatják, nem azokéra, akik valóban lelkiek a hit által, hanem, akik ama másik, test szerint való keresztyénségben vannak; és az ily javakat papi, vagy egyházi javaknak mondják. Viszont a laikusok javait világiaknak nevezik, bárha a laikusok amaz első, lelki keresztyénségben sokkal különbek és valóban lelkiek. Ilyen formán áll a dolog mai napság csaknem minden üggyel és renddel a keresztyénségben, és az egyházi javak nevét így egészben a világi birtokra alkalmazzák, úgy hogy most ez alatt semmi mást nem értenek mindaddig, míg, hogy sem a lelki, sem a test szerint való egyházat többé ne becsüljék, a világi javakért perlekednek és viaskodnak, mint a pogányok; és azt mondják, hogy ők ezt az egyházért és az egyházi javakért cselekszik. A kifejezésekkel

és a dolgokkal való ily rút visszaélésre vezetett az egyházi jog és az emberi törvény a keresztyénség kimondhatatlan kárára.

De lássuk immár a keresztyénség fejéről való beszédet. Mindebből foly, hogy az első keresztyénségnek, amely egyedül való igaz egyház, nem lehet feje a földön, és nem kormányozhatja azt a földön se püspök, se pápa. Ellenkezőleg annak itt egyedül Krisztus a mennyben feje és egyedüli kormányzója. E mellett bizonyosság először is: hogyan kormányozhat itt ember valami olyat, amit sem nem tud, sem nem ismer? Ki tudhatja pedig, hogy ki hisz igazán, ki nem? Hiszen ha a pápai hatalom erre is kiterjedne, úgy ő a keresztyén ember hitét elvehetné, irányíthatná, növelhetné, változtathatná a maga tetszése szerint, amint ezt Krisztus teheti.

Másodszor bebizonyítható a fejnek mivoltából és természetéből. Mert minden egyes, a testtel szervesen összenőtt fejnek természete az, hogy a maga tagjaival teljes életét, gondolatát és erejét közli. Ez nyilvánvaló a világi főknél is. Mert az ország fejedelme a maga alattvalóival mindazt közli, amit ő akar és gondol és cselekszik, hogy minden alattvalói vele egyazon gondolattól és akaratától legyenek áthatva, és azt cselekedjék, amit ő akar. Az ily ténykedésről elmondható, hogy az valóban a fejedelemtől származott át alattvalóira, mert nélküle azt ezek nem hajtották volna végre. Úgyde nincs ember, aki másoknak avagy maga-magának lelkével a hitet és a Krisztusnak minden ő értelmét, akaratát és művét közölhetné, hanemha csakis a Krisztus. Igen, egy pápa, egy püspök sem cselekedheti meg, hogy a hit és az, amivel egy keresztyén tagnak bírnia kell, az ember szívében életre keljen.

Úgyde a keresztyénnek ugyanazon értelemmel, bátorsággal és akarral kell bírnia, amellyel Krisztus a mennyben bír, miként ezt az apostol mondja (1Kor 2,16). Ehhez járul, hogy a keresztyén tagnak oly hite van, amilyennel sem a pápa, sem a püspök nem bír. Hogyan lehetne hát ő az ilyennek feje? Ha ő a lelki egyház életében magamagát sem tudja részesíteni, mi módon akarja azt egy mással közölni? Ki látott valaha eleven állatot holt fejjel? A fejnek életet kell közölnie. Annakokáért világos, hogy a lelki keresztyénségnek más feje nincs a

földön, hanemha csakis a Krisztus. Ha ember volna itt a fő, a keresztyénségnek mindannyiszor meg kellene semmisülnie, valahányszor a pápa meghal. Mert a test nem élhet, ha a fej halott.

További következmény, hogy Krisztusnak ebben az egyházban helyettese nem lehet; éppen azért sem a pápa, sem a püspök egyáltalán nem helyettese vagy helytartója Krisztusnak az egyházban, sőt nem is lehet az. Ezt következőképp bizonyíthatjuk be. A helytartó, amennyiben urának engedelmes, ugyanazt a munkát végzi, úzi és közli alattvalóival, amit maga az Úr közöl, amiként a világi kormánynál látjuk, hogy úr, helytartó és alattvalók egy akaraton és véleményen vannak. Úgyde a pápa Krisztusnak, az ő urának dolgát (vagyis a hitet, reményt és szeretetet és minden kegyelmet az erénnyel együtt) nem munkálhat és közölhet a keresztyén emberrel, még ha szinte szentebb volna is Szent Péternél.

És ha ez az egybevetés és bizonyítás meg sem állna is, pedig ez bizonytalansággal az Íráson alapszik, mindenesetre szilárd és megdönthetetlen igazság, mikor Szent Pál a keresztyénségnek csak egy fejét ismeri el, mondván: *„kövessük az igazságot (vagyis legyünk ne színre, hanem szívre igaz keresztyének) „és mindenestől növekedjünk abban, aki Fő, tudniillik a Krisztusban, kiből minden tag és az egész test egybeszerkesztetvén és kötöztetvén minden tagoknak egybebecsáttatások által, aminél fogva egyik a másiknak szolgál és segít” (Eféz 4,15).* Mindenik cselekedetének mértéke szerint növeli ugyanazon testet, és építi maga magát, úgy hogy egyik a másik szeretetében mindinkább erősödik. Itt az apostol világosan kijelenti, hogy a keresztyénségnek – amely Krisztus teste – építése és növekedése egyedül Krisztustól ered, aki annak feje. És ugyan hol vagyon ezen a földön még egy más fő, akiről ugyanazt el lehetne mondani? Hisz a fők gyakorta a szeretetnek s hitnek teljesen híjával vannak. Hozzá ő ezt maga magának, Szent Péternek és mindenkinek mondta, és ha még egy más főre is szükség lett volna, egyenesen hűtlenség lett volna, ha ő azt elhallgatja.

Tudom jól, vannak egyesek, akik erre s az ehhez hasonló kijelentésekre azt merik mondani, hogy igenis Pál hallgatott, s így hát nem

tagadta meg, hogy Szent Péter is fő. Ellenkezőleg az együgyűeket téj-jel táplálta. No hát vedd eszedbe, hogy e pontnál ők az üdvösségre szükséges dolgokat érintik, és íme mégis oly pimaszok, hogy ki merik mondani, miszerint Pál oly dolgokról hallgatott, amik az üdvösségre szükségesek. Tehát ezek a buta bakok⁹ inkább Pált és az Isten igéjét káromolják, semhogy beismerjék, hogy tévelygésükről meg vannak győzve. És téjnek mondják azt, mikor a Krisztusról prédikálnak, és vastag ételnek, mikor Szent Péterről prédikálnak. Mintha bizony Pétert fontosabb, nagyobb és nehezebb dolog volna megérteni, mint magát a Krisztust. S ezt nevezik ők írásmagyarázatnak és Luther doktor legyőzetésének. Így esünk a kútba, mikor a csorgó elől futunk: ugyan mire mennének ezek a fecsegők, ha a csehekkkel és eretnekekkel kellene vitába bocsátkoznunk. Bizonyára az lenne az eredmény, hogy mindnyájan gúnytárggyá válnánk, s amazoknak okot adnánk arra, hogy minket egytől-egyig örült, bolond koponyáknak tartsanak, s a maguk hitéhez – a mienknek e nagy bolondsága miatt – csak annál erősebben ragaszkodjanak.

De kérded, ha a főpapok sem nem fők, sem nem helytartók ezen lelki egyház felett, mik legyenek hát? Hadd feleljenek meg erre a laikusok, kik azt mondják, hogy Szent Péter egy a tizenkettő közül, és a többi apostolok is a tizenkettő tagjai. Miért szégyenelné a pápa, ha ő is egy ily apostol lenne, mikor Szent Péternél ő sem különb. No de vigyázzatok, ti laikusok, hogy ezek az igen-igen tudós romanisták meg ne égessenek titeket, mint eretnekeket azért, hogy a pápából apostolt és levélhordót akartok csinálni. Pedig bizonyára alapos okotok van erre, mert ez a görög „apostol” szó küldöttet jelent, és így nevezi őket az egész evangéliom.

De ha immár ők mindmegannyian az egy Úrnak, Krisztusnak küldöttei, bolond módra ki meri mondani, hogy egy ily hatalmas úrnak oly nagy ügyben az egész világ részére csak egy küldötte van, és ez állítja be aztán a többieket a maga küldöttei gyanánt? Hiszen akkor Szent Pétert nem egynek a tizenkettő közül, hanem egyetlenegy küldöttnek kellene nevezni, és a többiek közül sem volna egy sem a

tizenkettő közül, hanem mindnyájan Szent Péter tizenegy küldöttje volnának. Mi a szokás a fejedelmi udvaroknál? Nem úgy van-e, hogy egy úrnak sok követe van? Sőt mikor esik meg az, hogy egy helyre sok követet küldenek egy követséggel, mint teszem azt mai nap egy város nyakára papokat, püspököt, érseket és pápát, és ezen kívül közbe még egy rakás apróbb zsarnokot? Tehát Krisztus minden apostolát azonos teljhatalommal küldötte az egész világba a maga igéjével és követségével, mint Szent Pál mondja : „*Mi követség vagyunk Krisztusért*” (2Kor 5,20), és: „*Kicsoda Péter? Kicsoda Pál? Szolgák, akik által hívókké lettetek*” (1Kor 3. fej.). E követségszerű hivatal rendeltetése immár legeltetni, kormányozni, püspökösködni, s több efféle. S ha a pápa Isten minden küldöttét a maga hatalma alá vetette, úgy ez éppen annyi, mintha valamely fejedelem követe a többieket mind visszatartaná és a maga kénye szerint küldözgetné, ő maga azonban sehova sem menne. Tetszenék ez a fejedelemnek, ha tudtára esnék?

Ámde te azt mondhatnád: igen, de hát egy követ mindig a többiek fölött állhat; erre feleletem: egyik jobb és ügyesebb lehet, mint a másik, amint Szent Pál is különb volt Péternél. Ámde, mivelhogy egy a követségük, hivatalánál fogva egyik sem állhat a többiek fölött. Ilyenformán azonban Szent Péter nem egy a tizenkettő közül, hanem a tizenegynek ura és egy különös küldött. Miben lehetne különb egyik a másiknál, ha mindannyi egyazon úrtól egyazon követséget és hivatást nyerte?

Annakokáért, minthogy isteni rend szerint minden püspök egyenlő és az apostolok helyét foglalja el, hát jó, beismerem, hogy emberi rend szerint egyik a másik felett áll a látható egyházban. Mert itt igenis a pápa közli a maga akaratát, teszem, mint papi törvényt és emberi dolgot, amik útján a keresztyénség világi pompával kormányoztatik. Ámde ettől senki sem lesz keresztyénné, mint mondottuk, nincsen is egy eretnek sem, aki ne állana ugyanazon törvények és emberi rend alatt, mert ahány ház, annyi szokás.

Mindennek erőssége eme hitcikk: „Hiszek Szent Lélekben, egy közös keresztyén anyaszentegyházat, szenteknek közösségét.”

Senki sem mondja így: „Hiszek Szent Lélekben, egy szent római egyházat, a rómaiak közösségét,” amiből világos, hogy a szentegyház nincs Rómához kötve, hanem kiterjed az egész világra, egy hitben egyesült, lelki és nem testi. Mert amit hiszünk, az nem testi, sem nem látható. A külső római egyházat mindnyájan látjuk. Azért nem is lehet az amaz igazi egyház, amelyben hiszünk, s amely a szenteknek hitben való közössége vagy gyülekezete. Azt pedig senki sem látja, ki a szent avagy hívő.

Azok a jegyek pedig, amikről külsőképpen megismerhetjük, hol van ilyen egyház a világon, a keresztség, az úrvacsora és az evangéliom, nem pedig Róma, s e vagy ama hely. Mert ahol keresztség és evangéliom van, ott senki se kételkedjék, hogy szentek vannak, még ha mindjárt csecsemők volnának is azok. Róma vagy a pápai hatalom azonban a keresztyénségnek nem jegye. Mert ez a hatalom nem tesz senkit keresztyénné, mint ezt a keresztség vagy az evangéliom megteszi. Azért az igaz keresztyénséghez semmi köze sincs, s nem egyéb, mint emberi rend.

Annakokáért azt tanácslom ennek a romanistának, hogy járjon még egy esztendeig iskolába, és tanulja meg, mi is légyen hát a keresztyénség vagy a keresztyénség feje, s hagyjon békét azoknak a szegény eretnekeknek, s ne háborgassa őket efféle szélte-hossza nélküli iratokkal. Az meg nagyon is fáj a lelkemnek, hogy túrnunk kell e pimasz szentektől, hogy a Szentírást ily gazul, kényre-kedvre, szemtelenül megtapossák és káromolják és tárgyalják, holott disznópásztoroknak se válnának be. Én eddigelé azt tartottam, hogy ha valamit az Írásból akarunk bebizonyítani, azt az Írást voltaképpen a dolog érdeme szempontjából kell felhasználnunk. De íme most tanulom meg, hogy elegendő az Írásból egy rakás sebtibe való idézet, akár helyén van, akár nem. No, ha helyes ez eljárás, úgy menten bebizonyítom az Írásból, hogy a rastrum jobb, mint a malvázia.¹⁰

Körülbelül ilyen állítás az is, mikor latin és német iratában azt mondja, hogy Krisztus a törökök, pogányok, keresztyének, eretnekek, rablók, ringyók és gazfickók feje. Bizony nem volna csoda, ha a ko-

lostor minden köve s fája halált kiáltana erre a boldogtalanra az efféle borzasztó istenkáromlás miatt. Mit is mondjak erre, – hát Krisztus az összes bordélyházaknak gazdája, az összes eretnekek, összes gyilkosok és összes gazemberek feje? Jaj neked, te boldogtalan ember, ki Uradat az egész világ előtt így en káromolod! Ez a szegény pára a keresztyénség fejről mer írni, és nagy eszeveszettségében azt véli, hogy a fő és az úr egy és azonos dolog. No hát igen, Krisztus minden dolgok, a kegyesek és gonoszok, az angyalok és ördögök, a szüzek és ringyók ura, de nem feje, hanemha csak a lélekben egyesült kegyes, hívő keresztyéneknek. Mert a fejnek a testtel szervesen egybe kell szerkesztve lennie, miként ezt már Szent Pálból (Eféz 4. fejj.) bebizonyítottam, és a tagoknak a fejtől kell függeniök, erőt és életet attól nyerniök. Éppen azért Krisztus semmiféle gonosz gyülekezetnek sem lehet feje, bárha ez őneki, mint úrnak bizonynyal alája is van vetve. Éppúgy, mint ahogy az ő országa, a keresztyénség nem testi közösség avagy ország, és néki mégis minden alája van vetve, ami lelki, testi, pokoli és mennyei.

Látni való tehát, hogy ez a káromló firkonc első állításában engem káromolt és ócsárolt; e második állításában pedig sokkal inkább Krisztust, mintsem engemet káromolt. Mert bárha velem, szegény bűnös-sel szemben a maga szentséges imádságával és böjtjével nagy fennen kérkedik, engem mégse tett meg bordélyos gazdának és akasztófa virágának, mint ezt Krisztussal cselekszi.

Következik immár a harmadik érv; ez Isten fenségén ejt csorbát, a Szent Lelket hazuggá és eretnekké teszi, s igazságot csak a romanistáknak ad. E harmadik érv az Írásból vagon merítve éppúgy, mint a második az észből és az első a butaságból, hogy meg legyen a dolog sora-rendje. Hangzik pedig ilyenformán: „Az Ótestamentom az Újtestamentom képe volt. Minthogy pedig amabban egy test szerint való főpap vala, ilyennek az újban is kell lenni. Különbén hogyan teljesednék be maga a kép? Hiszen maga Krisztus mondta: *„A törvényben egy kis jóta vagy pontocska el nem múlik, mígnem abban mindenek beteljesítetnek.*” Ez az ő okoskodásuk.

Hát én bolondosabb, butább könyvet ennél még soha sem láttam. Egyvalaki már korább is írt ilyesmit énellenem, oly gorombán és bolondul, hogy meg kellett vetnem. No de, minthogy még mindég nem csiszolódtak ki, amilyen a mosdó, olyan lesz a törülköző is. Látom, hogy a számár nem ért a muzsikáláshoz, bogáncsot rakok hát elébe.

Először is nyilvánvaló dolog, hogy kép és a képek beteljesedése úgy viszonylanak egymáshoz, mint valamely testi és szellemi vagy külső és belső dolog. Mindannak beteljesedését, amit a képben testi szemmel láttunk, egyedül hitben kell látnunk, különben nem beteljesedés az. Ezt egy példával bizonyítom. Miként Mózes második könyvében olvassuk, a zsidó nép Egyiptom látható földről sok csodajel által láthatólag testben jött ki. Ez a kép nem annyit jelent, mintha Egyiptomból nekünk is láthatólag testben kellene kijönnünk, hanem, hogy a mi lelkünk is az igaz hit által szabadul ki a bűnökből és az Ördög lelki hatalmából, vagyis, hogy a zsidó nép test szerint való gyülekezete a keresztyén nép hitben való benső lelki gyülekezetét példázza. Hasonlóképp, a zsidó nép látható sziklából ivott vizet és látható mennyei kenyeret evett testi szájával. Ilyenformán iszunk és eszünk mi a szívnek szájával a lelki sziklából, az Úr Krisztusból, hogyha hiszünk benne.

Szintazonképp, Mózes kígyót függesztett a fára. Aki rátekintett, meggyógyult. Ez Krisztust jelenti a keresztfán; ki benne hisz, üdvözü. És így áll a dolog véges végig az egész Ótestamentommal; ami abban testi, látható dolog, az az Újtestamentomban lelki, benső dolgot jelent, olyat, amit látni nem lehet, hanem amit csakis hitben bírhatunk.

Így értette Szent Ágoston¹¹ is a képeket, mikor János 3. fejezetéről azt mondja: „A kép és annak beteljesedése közt az a különbség, hogy a kép ideig való jót és életet közlött, a beteljesedés ellenben lelki és örök életet nyújt.”

Úgyde a római hatalom külső fénye sem ideig való, sem örök életet nem ád, azért az nemcsak hogy a képnek nem beteljesedése, hanem az Áron képénél is jelentéktelenebb, mert ez isteni eredetű volt. Mert ha a pápaság megadhatná az örök és ideig való életet, úgy az összes

pápák üdvözlőnének és egészségesek volnának. De akié Krisztus és a lelki egyház, az bizonyos üdvözlő, és övé a kép beteljesedése, hanem csakis hitben. Minthogy tehát a pápa külső pompája és közössége testi szemmel látható, és mi azt mindnyájan látjuk, – képtelenség, hogy ő bármely képnek beteljesedése lehessen. Mert a képeknek a beteljesedését nem kell látnunk, hanem hinnünk.

No hát nem derék mesterek-e azok, akik az Ótestamentum főpapját a pápa előképévé teszik meg, kinek földi pompája még különb, mint amazé; és így testi dolog teljesítené be a testi képet? Ez nem volna más, mint a képnek és beteljesedésnek azonosítása. Ha a kép helyes, úgy az új főpapnak lelkinak kell lennie, díszének s ékességének is lelkinak. Ezt a próféták is látták, mikor rólunk megmondották: „*Papjaid hibbe avagy igazságosságba öltöznek, és felkentet öröm ékesítí*” (Zsolt 132,9). Mintha csak azt akarná mondani: „a mi papjaink képek, külsőképpen selyembe és bíborba öltöztetve, de a te papjaid bensőképpen kegyelembe öltöztetnek.” Tehát itt tönkresilányul a nyomorult romanista a maga képével, s hiábavaló egész sereg írásidézete. Mert a pápa test szerint való pap, s ők külső hatalma és okossága szerint méltatják. Azért Áron nem is lehetett volt az ő előképe. Nekünk egy mást kell keresnünk.

Másodszor, hogy mégis csak megértsék, mely messze járnak az igazságtól, – ha okos eljárással a képnek szellemi beteljesedést tulajdonítottak volna is, még akkor sem állhatott volna az meg, csakis az esetben, ha rendelkezésükre áll vala egy oly biztos íráshely, mely a képet és szellemi beteljesedést egybefoglalja. Különben ki-ki úgy magyarázhatja, ahogyan akarja. Így teszem azt arra, hogy a kígyó, melyet Mózes felfüggesztett, Krisztust jelenti, megoktat engem János evangéliomának harmadik fejezete. Ha nem így volna, úgy hiszem, abból a képből ugyan különös és vad dolgokat magyarázhatna ki. Szintúgy, hogy Ádám Krisztus képe volt, ezt nem magamtól találom ki, hanem megtanít erre Pál Róma 5-ben. Szintúgy, hogy a szikla a pusztában Krisztust jelenti, nem az én eszem mondja, hanem Pál 1Kor 10-ben. Tehát senki más nem magyarázza a képet, hanemha a Szent Lélek

maga, kitől a kép ered és a beteljesedést végrehajtja, hogy Ige és tény, kép és beteljesedés, és mindkettőnek magyarázata Istentől magától és ne emberektől való légyen, s a mi hitünk isteni s nem emberi tényen és ígén alapuljon.

Mi sodorja tévelygésbe a zsidókat, hanemha az, hogy ők a képeket a magok feje szerint, Írás nélkül értelmezik? Mi az eretnekek tévelygésének az oka, hanemha az, hogy ők a képeket Írás nélkül magyarázták? Hiszen ha a pápa éppen lelki dolog volna is, még akkor sem érne az semmit, ha Áront az ő ősképévé tenném, csakis az esetben, ha oly íráshelyre tudnék hivatkozni, amely nyilvánvalólag kijelenti, hogy: ímhol, Áron a pápa képe volt. Mert különben ki tilthatná meg nekem, hogy éppoly joggal vitassam, hogy Áron a prágai püspököt példázza. Megmondotta Szent Ágoston,¹² hogy vita közben a képek semmit sem használnak, ha íráshely nem támogatja őket.

Úgyde ez a szegény fecsegő mindkét dologban csúfot vall. Nincs szív szerint való lelki főpapja, hozzá bizonyító íráshelye, azért vakon álmokképeket sző, s úgy állítja, hogy Áron Szent Péter ősképe vala. Erő ugyan csak az érvekben és bizonyítékokban van, de ő üres szókkal dobálódzik, hogy a törvénynek be kell teljesednie, és abban egy jóta sem múlhatik el. Édes romanistám, hát ki kételkedett afelett, hogy a régi törvénynek és képeinek az újban be kell teljesedniök? E részben a te tudományodra semmi szükség. Ott állj elő, s abban mutasd ki dicső művészetedet, hogy a beteljesedés Péter vagy a pápa által vagyon. De te hallgatsz, mint a bot, mikor beszélned kellene, és fecsegsz, mikor semmi szükség a beszédre. Hát csak ennyit értesz a te logikádhoz? Állítod a főtételt, melyet senki sem tagad, és biztosra veszed az altételt, melyet mindenki tagad, s következteted, amit te akarsz.

Hallgass reám, én majd jobban kioktatlak a te logikádból, s veled egyetértve azt mondom: mindannak, ami a régi főpapban példázva van, az újban be kell teljesednie, amint Pál (1Kor 10,6) mondja. Eddig egy véleményen volnánk. De most te azt mondod: Szent Pétert vagy a pápát Áron példázza. Erre én azt mondom: nem. Mit tész tehát te most? Szedd össze az eszed, – hívd segítségül egy csomóban az öss-

zes romanistákat, s idézz, ha csak egy jótát avagy pontocskát is idevágólag az Írásból, s akkor én kijelentem, hogy te egy hős vagy. De hát mely alapra építettél te most? Saját álmodra; és mégis azzal kérkedel, hogy az Írással szállsz síkra én ellenem. Nem lett volna szükséged velem így bolondozni; én mégis egy bolondot győztem volna le.

De hallgass tovább én rám. Én azt mondom, hogy Áron Krisztus képe volt és nem a pápáé. És ezt nem úgy a magam fejéből mondom, mint te: mindkettőt úgy bebizonyítom, hogy sem te, sem az egész világ, de az összes ördögök sem cáfolhatják meg. Először is Krisztus bensőképpen lelki pap, mert ő a mennyben székel és könyörög éretünk, mint egy pap, oktat minket bévül szívünkben és cselekszi mindazt, amit egy papnak Isten és közöttünk cselekednie kell, mint ezt Pál Róma 3-ban és az egész Héberrekhez írott levélben mondja. Másodszer, hogy mindezt ne a magam fejéből szedjem elő, hivatkozom a 110. zsoltár negyedik versére: *„Megesküdt az Isten és nem bánja meg soha: Te pap vagy örökké Melkhisédék rendje szerint.”* Mutass hát hasonló íráshelyre Szent Pétert vagy a pápát illetőleg, merthogy ez a hely Krisztusról szól, azt, gondolom, nem fogod tagadni, aminthogy reá utal Pál Héberrekhez írott levele ötödik fejezetében és sok más egyéb helyen, és maga az Úr Krisztus is önmagáról szólva (Mát 22. fej.). Látjuk immár, mely finoman bánnak el ezek a romanisták az Írással; úgy csúrík-csavarják, amiként akarják, mintha az afféle viaszkorrr volna, melyet ide-oda lehet húzogatni.

Íráshelyekkel igazoltuk immár, hogy Krisztus a főpap az Újtestamentomban. Ezenfelül mind a kettőt, Áront és Krisztust még világosabban állítja egymással szembe Pál a Héberrekhez írott levél kilencedik fejezetében, s a következőt mondja: *„Az első sátorba naponként bemennek a papok, hogy áldozzanak. De a másodikba minden esztendőben csak egyszer a főpap, vérrel pedig, hogy áldozzék önmagáért és a nép bűneiért”.* Ezzel a Szent Lélek azt adja tudtunkra, hogy az igazi szent sátorba vivő út még nem nyílt meg, valameddig az a sátor áll, amely az időben szükséges kép avagy figura volt. De Krisztus megjelent, mint főpap az eljövendő lelki javakkal, s vele az a

nagyobb és sokkal tágasabb sátor, amely nincs kézzel csinálva, amely nem ideig való épület, és abba nem bakok vagy tulkok vérével, hanem a maga saját vérével csak egyszer ment be, és ekként örök vált-ságot szerzett.

Mit szólsz ehhez, te bölcs romanista? Krisztust jelenti a főpap; te meg azt mondod: Szent Pétert; Pál azt mondja: Krisztus nem ideig való épületbe ment be; te meg azt mondod: ő ideig való épületben, Rómában van. Pál azt mondja: ő egyszer ment be, és örök vált-ságot szerzett; ő a képet egészen lelkivé és menyeeivé tette, amit te földi-vé és testivé teszesz. Mit cselekszel hát most? Jó tanácsot adok neked: emeld fel öklödöt, és üsd őt szájon, és mondd, hogy hazudott, hogy eretnek, méregkeverő, amint velem teszesz, akkor hasonlatos leszel atyádhoz, Zedekiáshoz, aki Mikhát szintén szájon ütötte.¹³ Lá-tod, te nyomorult istenkáromló, hová ragadtak téged örült gondo-lataid és tanácsadóid! Hová tűntek immár a te nagy hőseid, akik az én beszédemet az úrvacsoráról lesajnálták?¹⁴ Megérdemelték sorsu-ka-t. Nem akarták az evangéliomot meghallgatni és megtúrni, hát ahe-lyett most hallgatják a gonosz lélek hazugságait és káromlásait, amint Krisztus a zsidóknak mondja: „*Én az én Atyám nevében jöttem, és ti nem fogadtatok be; más a maga nevében jön, azt majd befogadjátok*” (Ján 5,43).

Ha pedig azt mondanád: Krisztus mellett Áron Szent Pétert is pél-dázza, erre feleletem, hogy ha nem nyugszol bele, mondhatod, hogy Áron a törököt példázza. Ki tilthatja meg ezt neked? Ha kedved telik a haszontalan fecsegésben. De te megígérted, hogy az Írással állsz ki. Cselekedd is meg, és hagyj fel álmodozásaiddal. Ott, ahol a hitről foly a vita, nem szabad ingatag írásérvekkel küzdeni, hanem olyanokkal, amelyek biztosak, egyszerűek, világosak és a tárgy érdeméhez szól-nak. Különben a gonosz lélek ide-oda cibál minket, hogy azt se tud-juk, hol állunk meg utoljára, mint ez sokakkal megtörtént a *Petrus és Petra* szóc-ska dolgában (Mát 16,18).¹⁵

Valamivel kisebb hazugság és káromlás lett volna, ha azt mondod, hogy Áron Krisztus képe volt és azon kívül a Péteré is. De ím tele to-

rokkal kiáltod, hogy Áron nem Krisztus, hanem a Péter képe volt, és cudar szókkal Szent Pált ütöd arcul. És hogy tökéletes butaságodnak nyoma is vesszen, hozzáteszed, hogy Mózes Krisztus képe volt, és ezt nem csupán minden Írás, ok és ráutalás nélkül – egészen úgy, mintha te több volnál, mint Isten, hogy mindazt, amit a szájadból kiköpsz, evangéliomnak tartsák – hanem egyszersmind az egész Írás ellen, amely Mózeset a törvény képévé teszi, miként ezt Szent Pálnál látjuk (2Kor 3,7). De erről semmi szükség többet mondani. Te még talán újból szájon ütnéd őt, hisz oly cudar és gaz vagy. Ilyen mérget szívtál be magadba az Emser eretnek s káromló könyvéből,¹⁶ no de, ha Isten is úgy akarja, majd megfelelek én neki, csak Eck úrfi gyújtson rá a maga víg nótájára. Nem oda Buda, kedves romanisták! Ha ököllem nem is győzőm, az Írásból ugyan le nem gyúrtok. Hála Isten! elég legény vagyok én még a gáton.

De azt hiszem, eléggé világos immár, hogy ennek a romanistának harmadik érve eretneki és káromló, mert nyilván ellentmond a Szentlélek Istennek, hazugságba keveri őt, és Pált egészen tönkre teszi. Minthogy Áron Krisztust példázza, nem példázhatja Szent Pétert. Mert amit az Írás Krisztusnak tulajdonít, az senki másnak nem tulajdonítható, hogy az Írás értelme bizonyos, egyszerű, osztatlan és hitünknek ingathatatlan alapja maradjon. Azt megengedem, hogy Péter egyike ama tizenkét drágakőnek, miket Áron mellén viselt.¹⁷ Ezzel jeleztetik, hogy a tizenkét, Krisztusban bizonyosan kiválasztott és öröktől ismert apostol a keresztyénség legfontosabb és legkedvesebb tagja. De semmi áron nem ismerem el, hogy ő Áron volna. Hasonlókép' megengedem azt is, hogy Szent Péter egyike ama tizenkét oroszlánnak, amelyek Salamon királyi székén voltak;¹⁸ de Krisztus kell hogy egyedül maradjon az Egy Salamon királynak. Megengedem, hogy a tizenkét apostol ama tizenkét kút Elim pusztájában,¹⁹ de csak úgy, ha a fényes felhő és a tűzoszlop semmi más, hanemha maga a Krisztus. Tehát, amint nincs hatalma a tizenkettő közül egyiknek sem a többiek felett, éppúgy nincs hatalma Péternek sem a töb-

bi apostolok felett, és a pápának a többi püspökök és papok felett isteni jog szerint.

Még egyet, kedves romanisták, és ezzel végeztünk. Kegyes, helyes választ kérek. Ha Áron a pápa képe volt a világi felsőség, ruházat és kormány szempontjából, miért nem volt az egyszersmind minden más világi dolgokban? Ha érvényes az egyik e világi dolog, miért nem érvényesek mind a többiek is?

Meg vagyok írva, hogy a főpap ne egy özvegyasszonyt, avagy egy árvát, hanem csakis hajadon lányt vegyen el.²⁰ Miért nem házasítják hát össze a pápát is egy hajadon leánnyal, hogy az előkép beteljesedjék? Sőt, miért tiltja meg a pápa az összes papság házasságát, nem csupán az előkép, hanem egyenesen az Isten, a jog, az ész és természet ellenére, ami felett neki se joga, se hatalma, amit az egyház soha meg nem tiltott és nem is tilthat meg, és miért tölti meg a keresztyénséget önkényesen, szükség és ok nélkül, csupa paráználkával, bűnösökkel és nyomorult lelkekkel, amint Szent Pál mondja róla: *„Az utolsó időkben lesznek, akik elszakadnak a hittől és az ördögök tudományára figyelmeznék, képmutatás által hamisságot szólván, s kiknek lelkiismeretek megbélyegeztetett. Kik megtiltják a házasságot és afféle eledeleknek megételét, melyeket Isten teremtett...”* (1Tim 4:1–3) stb.

Hát vajon Pál itt nem a római papi törvényekre célzott-e, mint amelyek a papságot a házasságtól eltiltják, és az összes keresztyéneknek megparancsolják, hogy bizonyos napokon se vajat, se tojást, se húst ne egyenek? Pedig maga az Isten minden keresztyén rendnek szabad tetszésére bízta, hogy egyék, házasodjék akarata szerint. Hol vagy immár, te törvényrágó romanista, ki folyton-folyva azt dúdolod, hogy a törvényben egy jóta sem múlhatik el, hogy mindennek be kell teljesednie? Igen, hol az a pápa, Szent Péter utóda, kinek felesége legyen, mint Szent Pálnak²¹ és valamennyi apostolnak?

Továbbá, a régi főpapnak nem volt szabad haját megnyíratnia.²² Miért hord hát fején pilist a pápa és a többi papok is mind? Hol vagy itt az előképnek beteljesedése mind az utolsó betűig? Szintazonkép' a régi főpapnak nem volt szabad Izrael földéből egy talpalat-

nyi részt sem birtokolnia; hanem csupán Izrael népe áldozataiból élt volt. Miért áhítozik hát most a római szék az egész világra, és lopkodott össze és ragadott magához nem csupán országot, városokat, sőt fejedelemségeket és királyságokat, hanem bitor módon azt a jogot is magának tartja fenn, hogy az összes királyokat és fejedelmeket ő ültesse trónra, ő tegye le és cserélje ki úgy, amint akarja, mintha csak az Antikrisztus volna? Hol itt az előkép beteljesedése?

Hasonlóképpen, a régi főpap a királyok kormánya alatt állt, mint az ő alattvalójuk. Miért engedi meg hát a pápa, hogy lábait csókolják, s miért akar ő a királyok királya lenni, amit maga Krisztus sem cselekedett volt? Hol itt az előkép beteljesedése? Szintúgy a főpap körül volt metélve. De hogy végét szakítsam már ennek a dolognak: ha annyit tesz az előkép beteljesedése, hogy az Újtestamentumban is minden úgy test szerint történjék, mint az Óban, miért nem leszünk mi újra zsidókká, s miért nem tartjuk meg Mózesnek minden törvényét? Ha egy pontban meg kell tartanunk, miért nem mindenben? Ha nem mindenben, miért egyben?

Ha az Újtestamentomot múltó pompa szerint az Ónál különbbé akarjuk tenni, nem ésszerű dolog volna-e, hogy az Újtestamentomban egynél több főpapot állítsunk be, hogy ekként ez az Ónál dicsőbb és pompásabb légyen, mint amelynek csak egy főpapja vala. Ha e részben az ész döntene, s maga magára hallgatna, mit gondolsz, mit cselekednék? Hasonlóképpen, a régi főpap idejében sok szent ember volt, kik nem álltak alatta, mint Jób és övéi, mert ő nem állt egymagában. Éppen úgy Babilonia királya,²³ Sába királynője,²⁴ a sareptai özvegy,²⁵ a szíriai Naámán fejedelem²⁶ és sok egyébek napkeleten a hozzájuk tartozókkal, kiket az Írás mind dicsér. Miért nem érvényes az előkép itt is minden betűje szerint? És a pápa egy keresztyént sem ismer el magáénak, ha csak alá nincs vetve, és nem vesz tőle ólmot és viaszkot²⁷ olyan áron, amint a romanisták akarják? Avagy joguk van a romanistáknak a képet úgy magyarázni, ahogy ők akarják minden Írás nélkül?

Hát mégse látod, kedves romanista, hogy az irigység és gyűlölet

téged s pajtásodat mely vaksággal vert meg? Nem jobb lett volna-e, ha kolostorodban maradsz s imádkozol, míg e dologban előhívtak a-vagy előparancsoltak volna? Tudod is te, mi a kép, és mégis az egész Szentírás mestereként tolod fel magadat! Igen, mester vagy megrontásában, Isten káromlásában és minden igazság becsmérelésében. De csak jósz te még egyszer, kedves romanista, majd felbokrétázlak, s úgy adlak majd vissza azoknak, kik küldtek, újesztendei ajándékba.

Egyet még az Íráson kívül is szeretnék mondani. Minden Istentől való rendben mindenha akadtak szentek és boldogok. Nincs rend a földön szentek nélkül, amint Krisztus mondja: *„Ketten lesznek egy ágyban; az egyik felragadtatik, a másik elhagyattatik...”* (Luk 17,34) . Ha immár a pápai rend Istentől való volna, lehetetlen, hogy a pápa elkárhozzék, mert ebben a rendben csak egy személy vagy. Így üdvössége iránt bizonyos volna, aki itt pápává lesz, ami megint minden Írás ellen nagyon.

De lássuk immár, hogy hogyan tárgyalják ezek a kegyes emberek Krisztusnak idevágó szent ígét. Krisztus mondja Szent Péternek: *„Te vagy Petrus és e Petrára (azaz kősziklára) építem fel az én egyházamat, és néked adom a mennyország kulcsait. Amit te megkötözsz e földön, a mennyekben is kötözve lesz, és amit megoldasz e földön, a mennyekben is oldozva lesz.”* (Mát 16,18-19).²⁸ Ez ígék alapján a kulcsok hatalmát egyedül Szent Péternek tulajdonították. De ugyancsak Máté 18. fejezetében e téves felfogást megdönti, amidőn Krisztus általában mindeneknek mondja: *„Bizony mondom néktek, amit megkötöztök a földön, a mennyben is kötözve lesz, és amit megoldottok a földön, oldozva lesz a mennyben is.”* Ebből világos, hogy Krisztus maga magát magyarázza, és ebben a 18-ik fejezetben az előző fejezetet²⁹ úgy értelmezi, hogy Szent Péternek az egész gyülekezet helyett és nem a maga személye részére adatott meg a kulcsok hatalma.

János is ilyenformán nyilatkozik végül: *„Rájuk lehelt és mondá nekik: Vegyetek Szent Lelket. Valakinek megbocsátjátok bűneiket, megbocsátatnak nekik; akiknek megtartjátok, megtartatnak”* (Ján 20,23). E két mondás alapján amaz eggyel szemben sokan megpróbálták Szent

Péter egyedül való hatalmát biztosítani. Ámde az evangéliom világos. Eddigélé annál kellett maradniok, hogy Szent Péternek a Máté 16,18-ba foglalt mondással a maga személyére nézve semmi különös hatalom nem adatott, és így értelmezték a dolgot többen a régi szent atyák közül is. E mellett bizonyítanak Krisztus szavai is, amennyiben minekelőtte a kulcsok hatalmát Szent Péternek megadta volna, nem csupán Pétert kérdezte meg, hanem a többieket is mind; mondván: „Kinek tartotok engemet? Ekkor Péter mindnyájuk nevében mondá: *„Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia”* (Mát 16,15).

Éppen azért Krisztusnak Máté 16-ban foglalt ígét a 18-ik fejezetben és János utolsó fejezetében foglalt ígék szerint kell értenünk, és nem szabad egy mondást kettővel szemben erősítgetnünk, hanem azt az egyet a más kettő szerint helyesen magyaráznunk. Erősebb bizonyítás, ahol kettő, mint ahol csak egy bizonyosság van, és helyénvaló, hogy egy engedjen a kettőnek, és nem a kettő egynek. Miért is napnál világosabb, hogy Péterrel az összes apostolok egyenlők minden hatalomban, e mellett a szavakon kívül a tények is bizonyosságot tesznek, mert Péter apostol sohasem választott ki, nem állított be, nem erősített meg, nem küldött ki, nem is igazgatott, aminek meg kellett volna történnie, ha isteni jog alapján volt volna a fejük, vagy különben ezek mind eretnekek voltak volna. Ezenkívül az apostolok mind együttvéve sem teheték meg Mátyást és Szent Pált apostolokká, hanem mennyei akaratból tétettek azzá, mint ezt ApCsel 1,24–26-ban és 13,2-ben olvassuk. Hogyan lehetett volna hát Péter egymaga úr a többi fölött? És ezt a csomót még senki sem oldotta meg. S ők kellenül is lesznek oly kegyesek irántam, s azt még egy kis ideig nem fogják bolygatni.

És hogyha eldicsekszik ez a romanista azzal, hogy ím a római szék fennmaradt, bárha hatalmát gyakran ostromolták, viszont kikiáltom én is, hogy a római szék gyakorta és még most is tör és áhítozik örült módra az ily hatalom után. Ámde még sohasem nyerte meg, és ha Isten úgy akarja, sohasem is fogja megnyerni. Igazi böjtéji dicsekvés, ha valaki azzal dicsekedik, hogy valami olyast állandóan megtartott,

amit még sohasem bír vala. Miért nem dicsekszik ez a kedves romanista azzal is, hogy még tőle Lipcse városát sohasem vették el, ahol neki még csak egy háza sincs? Ez körülbelül hasonló dicsekvés volna. Így fecsegnek világba; ami begyűkben van, azt kiadják. Annakokáért azt mondom, hogy a római zsarnokok az evangéliommal ugyancsak szembeszállva az egyetemes hatalomból a maguk hatalmát csinálták meg, de Krisztus igéje megállt, midőn így szól: „*a poklok hatalma sem döntheti azt meg*”.³⁰ Ha pedig isteni eredetű volna ez, úgy Isten nem hagyta volna el, egyszer akkor beteljesedett volna. Mert ő mondja, hogy egy jóta, meg egy pontocska sem múlhatik el; be kell annak teljese dnie.³¹ Úgyde a római hatalomból még egy jótácska sem teljese dett be az egész keresztyén világban.

Az sem használ semmit, hogyha mondják, hogy nem a rómaiak, hanem az eretnekek a hibásak, hogy be nem teljesedett. Eretnek ide, eretnek oda, ami isteni rend és kijelentés, azt a pokol kapui sem akadályozhatják meg, nemhogy az eretnekek. Van ő oly hatalmas, hogy beteljesítheti azt az összes eretnekek köszönete nélkül. De mert ezt soha meg nem cselekedte, és még mindig beteljesítetlenül hagyta, nem is véve számba azt a nagy komolyságot, buzgóságot, fáradságot és munkásságot, cselet és ravaszságot, és amit a rómaiak ez érdekből kifejtettek, reményelem, eléggé ki vagyon mutatva, miben áll a pápának a többi püspökök és papok fölött való hatalma. Emberi és nem isteni rend az. Krisztus országa mindenha az egész világra kiterjedt, miként ezt 2. és a 19. zsoltárban olvassuk. De az egy percig sem állt egészen a pápa hatalma alatt, dacára azoknak, akik mást állítanak.

Bárha mindez alapjában igaz, mégis tovább menve, hitvány meséiket foszlányokra tépjük, és azt mondjuk: ha meg sem is állna, hogy Máté és János ama két mondása, amely a kulcsok hatalmát közössé teszi, magyarázza meg Máté egy mondását, amely olyan formán hangzik, mintha a kulcsok hatalma egyedül Péternek adatott volna meg, mégsem lendítenek többet a dolgon, minthogy kétséges marad, ha vajjon amaz egy mondásnak kell-e a kettő, avagy a kettőnek kell-e amaz egy szerint igazodnia? Én éppoly erősen megállok a két mon-

dással, mint ők az eggyel. A kételkedésben azonban bizonyosak vagyunk és rajtunk áll, hogy vajon a pápát főnek tartsuk-e, vagy sem? Mert ahol valamely dologra nézve kétség forog fenn, ott senki sem mondható eretneknek; tartsa bár ezt, avagy azt, amint ők maguk mindnyájan mondják. De így érvelésük újra megsemmisül, és semmi mással nem hozakodhatnak elő, csakis bizonytalan kételkedéssel. Éppen azért vagy fel kell adniok mind a három mondást, mint olyat, ami alkalmatlan az ő ügyük megerősítésére, mivelhogy ők a kételkedés ködében botorkálnak, vagy más mondásokkal kell előállniok, amelyek előttünk nyilvánvalólag bebizonyítják, hogy a kettőnek amaz egy szerint kell igazodnia. Ezt bízzák rám, és én állok elébe.

Hanem én előállok olyan mondásokkal, amikkel bebizonyítom, hogy amaz egy mondásnak a kettő szerint kell igazodnia, mert azt mondja a törvény és Krisztus is idézi (Mát 18,16) Mózes ötödik könyve 17. fejezetéből: *„Minden dolognak két avagy három tanú bizonyosságára kell támaszkodnia, és senkinek sem szabad meghalnia csupán egy tanú miatt.”* Minthogy pedig nekem két tanúm van egy ellen, az én ügyem nyertes, és az egy mondásnak kell a kettő szerint igazodnia úgy, hogy e szerint Péter nem mint Péter, hanem a gyülekezet helyett nyerte meg a kulcsoknak hatalmát, miként ezt Máté 18 és János 20 világosan mondja, és nem egyedül Péter, amint Máté 16 látszik mondani.

Ezenkívül nagyon meglep engem az a határtalan vakmerőség, hogy ők a kulcsok hatalmából kormányzó hatalmat akarnak csinálni, holott a kettő csak olyformán függ össze, mint a tél meg a nyár. Mert a kormányzó hatalom jóval több, mint a kulcsok hatalma. A kulcsok hatalma csak a bűnbánat szentségére, vagyis a bűnök megtartására és feloldozására terjed ki, miként ezt Máté 18. és János utolsó fejezetének szövege világosan mondja. Ámde a kormányzó hatalom kiterjed azokra is, akik kegyesek, és akiknél nincs mit kötni vagy oldani, és alája tartozik a prédikálás, intés, vigasztalás, misemondás, szentségki-szolgálat és effélék. Éppen azért ama három mondások egyike sem alkalmas a pápának az egész keresztyénség fölött való hatalma megalapítására, hacsak nem akarjuk őt megtenni afféle gyóntatótyának,

vagy pönitenciáriusnak avagy átokmesternek olyanformán, hogy ő csakis a gonoszok és bűnösök fölött uralkodjék, amit maguk sem akarnak. Sőt ha ez igéket az összes keresztyének fölött való pápai hatalom megerősítésére akarják is felhasználni, nagyon szeretném megtudni, hogy ha a pápa vétkezik, ki oldozhatja fel őt, mikor amaz igék szerint, amint ők mondják, a pápának mindenki alá van vetve. Persze neki a bűnök fertőjében kell maradnia, és nem használ az sem, hogyha ő a maga hatalmát önmagát illetőleg átruházza; hisz ő ilyenformán eretnekké válnék, mint ki az isteni rend ellen cselekszik.

Igaz, kieszték némelyek, hogy a pápa személye és hivatala két különböző dolog, tehát, hogy a személy alávetheti magát, de nem a hivatal. Hát ez hamis beszéd, csak úgy vagyunk vele, mint a hamis portékával. Hiszen ők a maguk törvényeiben nagy húhóval megtiltják, hogy bármely alsóbbrendű püspök megerősítse a pápát, holott itt nem a hivatal, hanem a személy állíttatik be a hivatalba. Ha hát ez esetben a személy senkinek sincs alávetve, bizonyára nincs az alávetve a feloldozásnál sem. No de az ő összes dolgok, ügyük, magyarázatuk, értelmük merő szédelgés, mert majd így, majd amúgy beszélnek, és mert az Isten igéjét elcsúrik-csavarják, úgyhogy azt sem tudják, hová, merre, csak bolyonganak, és mégis az egész világot akarják kormányozni.

Annakokáért minden keresztyén azt tartsa, hogy e mondásokban sem Szent Péternek, sem az apostoloknak nincs megadva a kormányzó hatalom. Mi van hát megadva azokban? Ezt akarom én néked megmondani. Krisztus amaz igéi az egész gyülekezetnek, minden keresztyénnek szóló, merőben kegyelmes kijelentés, amint mondtuk, oly célból, hogy a szegény, bűnös lelkiismeretnek vigasztalása légyen, mikor ember által feloldoztatik, tehát ez igék csakis a bűnös, eltompult, megszorodott lelkiismeretre hatnak, s azok által ez megerősödik, amennyiben hisz. Ha mármost Krisztus ezen, az egész gyülekezet minden szegény lelkének javát célzó vigasztaló igéit arra akarjuk felhasználni, hogy a pápai hatalmat megerősítsük és megalapítsuk, megmondom neked, mit juttat ez én nekem eszembe.

Olyanformát juttat eszembe, mint mikor valamely gazdag, kegyes fejedelem dús kincseit feltárja, és a szegény szűkölködőknek szabadságot ad arra, hogy vegyenek belőle, amennyire szükségük van. És odaállna egyik azon szűkölködők közül, egy ravasz róka, s lefoglalná egymagának ezt a szabadságot, nem engedne oda senkit, hanem kénye-kedve szerint nekiesnék, és a fejedelem szavát oda magyarázná, hogy egyedül neki adatott meg ama szabadság. El tudnád gondolni, mit vélne ez a szelíd fejedelem erről a ravasz Rókáról? Ha nem tudod elgondolni, hallgasd meg, mit mond Máté 24 ugyanazon szolgáról: *„Mikor a gonosz szolga szívében azt mondja: Ohó! az én uram késik, és kezdi verni az ő szolgatársait, eszik és iszik a részegesekkel, ugyanazon szolgának ura megjő, amely napon nem is várja, és amely órában nem is gondolja; elszakasztja őt, és a képmutató szolgák közé számlálja; ott léssen sírás és fogcsikorgatás.”*

No látod, ahogyan magyarázza ez a szolga az ő urának nézetét, ugyanúgy magyarázzák a romanisták is az Isten igéjét, és mégse jobban, mint ahol legjobban magyarázzák. Mert mikor egészen megvesznek, olyanformán cselekesznek, mintha ama szolga nemcsak ura kegyességét aknázza volna ki a maga javára, hanem mintha a javakat átváltoztatná, és gabona helyett polyvát és csutkát, arany helyett rezet, ezüst helyett ólmot, bor helyett mérget adna. Tehát mégiscsak kegyelem az, hogy ők a kulcsok hatalmát úgy tulajdonítják a pápának, hogy mi azt pénzen és minden mi javaink árán megvásárolhatjuk. De ha ők a maguk törvényeit, hatalmát, átkát, búcsúját és az efféléket az evangéliom helyett prédikálják, ott kitör minden baj. Erre céloz az Úr mondván: szolgatársait megveri a gonosz szolga, kinek azokat inkább etetnie kellene.

Hogy tehát ki-ki jól meg tudja különböztetni Krisztus ama szavainak igaz és hamis értelmét, egy közönséges hasonlatot mondok. A főpapnak az Ótestamentomban isteni rend alapján különös ruhája volt,³² amelyet hivataloskodása közben használnia kellett. Mikor Heródes³³ király Izrael népe nyakára ült, magához vette azt a ruhát, és bárha ő azt nem használta, mégis maga számára foglalta le ama ru-

ha használatának hatalmát, és nekik meg kellett azt tőle vásárolniok, amihez Istentől jogot nyertek.

Éppúgy most is a kulcsok hatalma az egész gyülekezetnek adatott, amint fentebb kimutattuk. De ím előállnak a romanisták, és bárha azt ők maguk sohasem használják, sem annak hivatalát nem gyakorolják, mégis maguk számára foglalják le a kulcsok hatalmának eme használatát, és pénzen kell tőlük megvásárolnunk, ami Krisztustól adott sajátunk. De ők ezzel nem érik be, hanem Krisztusnak a kulcsokról szóló ígét nem a kulcsokra, sem a kulcsok használatára nem magyarázzák, hanem az ő bitorlott jogukra és a kulcsok felett való hatalmukra, úgyhogy immár a kulcsoknak Krisztustól szabadon megadott hatalma a romanisták hatalmába került, és Krisztus egyazon ígétét mindkét hatalomra kell értenünk, éppen úgy, mintha Heródes azt mondta volna, hogy Mózes a maga hatalmáról beszélt, mikor a főpap ruhájáról szólt.

Így egy zsarnok is magához ragadhatna valamely testamentomot, és azokat a szavakat, amelyek a vagyont az örökösnek rendelik, odamagyarázhatná, hogy ama testamentom felett való hatalom neki adatott meg, és tőle függ, ha vajon azt az örökösnek ingyen akarja-e kiszolgáltatni, avagy eladni. Hasonlóképp áll a dolog az egy szóval jelzett kulcshatalommal és a pápa felsőségével is, noha ez a kettő nemcsak különböző, hanem a felsőség több is, mint a kulcsoknak hatalma, és mégis egy dolognak kell lennie.

Mikor pedig azt mondják, hogy a pápa világi felsősége van amaz igékben megállapítva, mikor Krisztus így szól: „*E sziklára építem fel az én egyházamat*”, eme szikla alatt ők Szent Pétert és az ő felsőségét értik. Ezt én nem egyszer megcáfoltam, és most röviden mondom: először, hogy be kell bizonyítaniok, miszerint a szikla felsőséget jelent. Ezt nem teszik és nem is tehetik. Azért csak a maguk fejéből fecsegnek, és mindannak isteni rendnek kell lenni, amit a szájukból kiöpnék.

Másodszor: a „*szikla*” sem Szent Pétert, sem az ő felsőségét nem jelentheti, Krisztus amaz ígéje miatt, ami arra következik és így hang-

zik: „és a pokol kapui sem dönthetik azt meg”. Ámde világosabb a napnál, hogy az által az egyházban senki sem épül, és a pokol kapuinak ellent nem áll, ha a pápa külső értelemben vett hatalma alatt áll. Mert azoknak nagyobb része, akik szoroson ragaszkodnak a pápa felsőségéhez, és magukat arra bízzák, sokkal inkább a poklok minden hatalmától szállvák meg, bűnökkel és gonoszsággal teljesek; hozzá egynémely pápa maga is eretnek volt, eretneki törvényeket hozott, és mégis a felsőség birtokában maradt. Miért is az a szikla nem jelenthet egy oly felsőséget, amely a poklok kapui ellenében nem állhat meg, hanem egyedül Krisztust és a hitet, mint amelyek ellen egy hatalom sem tehet semmit.

Hogy pedig a felsőség megmarad, bárha némelyek ellene támadnak, ez nem azt jelenti, hogy a pokol kapui ellenében állt meg. Mert ilyenformán a görög egyház is megmarad és más keresztyének is a világon; meg vannak még a muszkák és csehek is, sőt a perzsa királyság is több mint kétezer év óta, és a török immár jó ezer év óta, bárha sokszor küzdöttek ellene. És hogy még többet mondjak neked, amin méltán csodálkoznod kell, mint fölötte bölcs romanistának: a világ a maga gonoszságában kezdettől fogva megállott, és megáll az utolsó napig, és örökké, bárha maga Isten minden ő szent angyalaival és embereivel folyton folyva prédikál, ír és küzd ellene. Ha úgy tetszik, kedves romanista, hát perelj Istennel és az összes angyalokkal, hogy a világ minden ige és munka dacára megállott. Hát nem kellett volna neked, te nyomorult, vak romanista, mielőtt valamit írsz, megtanulnod, mit tesz az: a poklok kapui ellenében megmaradni? Ha minden megmaradás annyi, mint a pokol kapui ellenében megmaradni, úgy az Ördög országa nagyobb tömeggel marad meg, mint Isten országa. Úgyde a pokoli kapuk ellenében való megmaradás nem annyit tesz, mint megmaradni a külső értelemben vett közösségben, hatalomban, felsőségben, avagy gyülekezetben testiképpen, mint ezt te a római gyülekezetről és közösségről fecseged, hanem megépítve lenni szilárd, igaz hitben a Krisztuson, mint sziklán, hogy azt meg ne dönt-

hesse az Ördögnek semmi hatalma, bárha ez nagyobb sereggel bír, és számtalan harcot, csejt, hatalmat mozgósít ellene.

Úgyde a római gyülekezet nagyobb része és egyes pápák maguk is könnyelműen, vita nélkül elestek a hittől, és az Ördög hatalmában élnek, amint látjuk, és ilyenformán a pápaság gyakorta alá volt vetve a poklok kapuinak. Ha ki kell igazán mondanom, hát ugyanez a római felsőség attól az időtől fogva, mikor az egész keresztyénség fölé próbált tolamakodni, nemcsak hogy sohasem érte el e célját, hanem csaknem minden hűtlen eretnekségnek, visszavonásnak, szakadásnak, tévelygésnek és az összes nyomorúságoknak okozója is lett, ami csak a keresztyénség körében is felmerült, és ezért még mindég nem szabadult ki a poklok kapuinak hatalmából. És ha egy más mondás sem volna, amely bizonyítja, hogy a római felsőség emberi és nem isteni eredetű, éppen ez a mondás egymaga is elég volna, mint-hogy Krisztus mondja, hogy a poklok kapui sem tehetnek semmit az ő kősziklára épített egyháza ellen. Úgyde a poklok kapui a pápaságot gyakran kezükbe kerítették, a pápa nem volt mindig kegyes, és hivatala több ízben hit, kegyelem és jó cselekedetek nélkül állt fenn, amit Isten sohasem engedett volna meg, ha Krisztus ígéiben a szikla alatt a pápaság volna értendő. Mert ez esetben nem volna hű a maga kijelentéséhez, és nem teljesítette volna be a maga ígét. Éppen azért a sziklának és Krisztus arra épített egyházának egészen másnak kell lennie, mint a pápaság és annak külső egyháza.

Sőt, többet mondok: a római püspököt a többi püspökök gyakran letették és behelyezték. Ha már az ő felsősége Isten rendeletén és kijelentésén alapulna, úgy Isten ezt meg nem engedte volna, mivelhogy ez ígéje és ígérete ellen volna, és ha Isten csak egy ígéjéhez hűtlennek találtatnék, vége lenne hitnek, igazságnak, Írásnak és magának Istennek. Minthogy pedig Isten ígéje megáll, be kell bizonyítaniok, hogy a pápa még sohasem volt az Ördög vagy emberek alá vetve. No itt nagyon szeretném hallani, mit tudnak ez ellen mondani az én kedves romanistáim. Biztosra veszem, hogy miképp Góliáth, ők is saját fegyverükkel verettek le.³⁴ Mert én be tudom bizonyítani, hogy a pá-

paság nem csupán az Ördög, hanem a püspökök, sőt a világi felsőség, a császárok alá is volt vetve. Hol hát az a szikla, amely a poklok kapuival szemben is megállott? Válasszanak: ez igékkel vagy a pápaság van tönkretéve, vagy az Isten hazug. Hadd lássuk, melyiket választják.

Az se használ semmit, ha a szavakba kapaszkodol, és azt mondod, hogy bárha igaz is, hogy a pápaság egyszer-akkor az Ördög hatalmába kerül, úgyde mégis csak mindenha voltak alatta jámbor keresztyének. Erre azt mondom, hogy a török alatt is maradnak keresztyének, hozzá az egész világon, mint hajdanta Néró³⁵ és más zsarnokok alatt. Mit érsz vele? Magának a pápaságnak és a pápának nem szabad soha az Ördög alatt állnia, hahogy Krisztus igéje óróluk mondotta, hogy ők ama szikla a poklok kapui ellenében. No látod, így magyarázták az Írást a mi romanistáink a maguk örült ötleteik szerint. Ami ott hit, azt ők ravaszul felsőségre magyarázzák. A lelki épülés szerintük annyi, mint külső pompázás. És mégsem szeretnének eretnekek lenni, hanem igenis más mindenkit eretnekké tenni. Ilyenek a romanisták.

Még egy mondást idéznek ők maguk mellett, azt, hol az Úr Péternek háromszor mondja: „*Legeltesd az én juhaimat*” (Ján 21,17). Itt bizonyulnak be kiváltképpen való derék mestereknek, mondván: mint-hogy Krisztus különösen Péternek mondja: „*Legeltesd az én juhaimat*”, mindenekelőtt reá bízta a felsőséget. Lássuk meg, mely nagy ügyyel-bajjal igazolják ezt be.

Először is tudnunk kell, mit értenek ők legeltetés alatt. A legeltetés római nyelven annyit tesz, mint a keresztyénséget rengeteg kárhozatos emberi tételekkel terhelni, a püspöki köpenyeget jó drágán eladni, az összes hűbérek évjáradékát elragadozni, minden alapítványt kézre kaparintani, az összes püspököket borzasztó esküvel rabszolgákká tenni, búcsúvásárt csapni, az egész világot pápás levelekkel, bullákkal, ólommal, viasszal megadóztatni, az evangéliom hirdetését megtiltani, az egész világot római fattyakkal megrakni, minden perből hasznot húzni, a viszálykodást és patvarkodást szaporítani, egyszerűval igazsághoz senkit sem juttatni, és senkinek békét nem hagyni.

De ők azt mondják, hogy a legeltetés alatt nem értik a felsőségnek

e visszaéléseit, hanem magát a felsőséget. Ez nem igaz; bebizonyítom következőképpen. Hiszen, ha valaki, bárha teljes tisztelettel, megmukkan az ily visszaélések láttára, nyomban felfortyannak és fenyegetőznek villámmal és mennydörgéssel; azt kiabálják, hogy ez eretnokség és a felsőség ellen való lázadás, hogy szét akarják tépni Krisztus megoszthatatlan ruháját, és készek az eretnekeket, lázadókat és az egész világot megégetni. Ebből világos, hogy ők a legeltetés alatt semmi mást nem értenek, csak az efféle ragadozást és nyúzást. De tegyük fel egyelőre, hogy a legeltetés nem efféle ragadozás, és lásuk meg, hogy mi hát.

Elmés, fennkölt, finom szólásmód az náluk (amint ők gondolják), mikor azt mondják, hogy a személy és hivatal nem azonos dolgok, és hogy a hivatal annak dacára is megmarad és jó, ha a személy gonosz is. Ebből aztán arra a következtetésre jutnak – és kell is jutniok –, hogy Krisztus emez igéje, „*legeltesd az én juhaimat*”, hivatalt és oly külső hatalmat jelent, amelyet gonosz ember is viselhet, mert a hivatal senkit sem tesz szentté. Helyes, ez nekünk éppen kapóra jön, mondják a romanisták. Aki Krisztus igéjét megtartja és teljesíti, az bizonyos engedelmes és kegyes és üdvözül is, mert az ő igéje lélek és élet. Ha tehát a legeltetés annyit tesz, mint főhelyen ülni és hivatalt viselni, bárha az illető egy gazfickó is, ebből következik, hogy aki főhelyen ül és pápa, az legeltet; aki legeltet, az Krisztusnak engedelmes; aki engedelmes egy pontban, az mindenben engedelmes és szent. Tehát kétségtelenül igaz, hogy aki pápa és a főhelyen ül, az Krisztusnak engedelmes és szent, bárha gazfickó, ravasz róka, vagy az is, ami éppen lenni akar. Köszönjük ezt néktek, kedves romanisták; most értem már, miért nevezik a pápát őszentségének. Úgy kell hát Krisztus igéjét magyaráznunk, hogy a gaz kópékat és a ravasz rókákat Krisztus szent és engedelmes szolgálíává tegyük, éppen úgy, mint ahogy ti fentebb Krisztust a gaz kópék fejévé és a ringyók gazdájává teszitek.

Továbbá, ha legeltetni annyi, mint főhelyen ülni, úgy viszont legeltetve lenni annyi, mint alattvalónak lenni, úgyhogy valamit legeltetni annyit tesz, mint külsőképpen kormányozni, azonképpen legeltet-

ve lenni kell, hogy annyit jelentsen, mint kormányoztatni és, mint ők mondják, a római közösségben élni. Úgyde ebből szoros igazságként kell következnie annak is, hogy mindazok, akik a római közösségben vannak, legyenek bár gonoszak avagy jók, szükségképpen csupa szentek, merthogy Krisztusnak engedelmeskednek és magukat legeltetni hagyják. Mert Krisztusnak senki sem lehet egy pontban engedelmes, hacsak nem minden pontban engedelmes, amint ezt Szent Jakab (2,10) mondja. No hát: nem jeles egyház-e az római felsőség alatt, ahol egy bűnös sincs, hanem csak csupa szent? De mi lesz így azzal a szegény búcsúval, ha immár senkinek sincs rá szüksége a római közösségben? Mire valók a gyóntató atyák? Hogyan adóztatjuk meg a világot, ha vége a bűnbánatnak? Sőt, baj lesz a kulcsok hatalmával, ha többé nincs reá szükség? Ha pedig mégis csak vannak bűnösök közöttük, akkor bizonyonnyal nincsenek legeltetve, és nem engedelmeskednek Krisztusnak.

Mit mondotok erre, kedves romanisták? Sípoltok! Láthatod immár, hogy a legeltetés valami mást jelent, mint felsőség lenni és legeltetve lenni; valami mást, mint külsőképpen a római hatalom alattvalójának lenni, és mily dőreség Krisztus e mondását: legeltesd az én juhaimat, a római felsőségre alkalmazni, hogy a külső egységet avagy gyülekezetet megerősítsük!

Krisztus is azt mondja:³⁶ „*Aki engemet szeret, az én beszédemet megtartja; aki nem szeret engemet, az én beszédemet nem tartja meg.*” Füljeljete ide, kedves romanisták! Hisz azzal kérkedtek, hogy Krisztus emez igéje „legeltesd az én juhaimat”, Krisztus parancsa és beszéde. Kérdjük, hol vannak, akik azt megtartják? Ti azt mondjátok, hogy azt a gazfickók és ravasz rókák is megtartják. Krisztus azt mondja: senki sem tartja meg, csak az, aki szeret és aki kegyes. Igazítsátok el a dolgot Krisztussal, hogy tudjuk, ha vajon ti avagy ő büntetendő-e a hazugság miatt? Miért is, amely pápa sem nem szeret, sem nem kegyes, az nem is legeltet, és nem is tartja meg Krisztus igéit. Tehát nem is pápa, nincs is semmi hatalma, sem semmije abból, ami a legeltetés igéjében foglaltatik, legyen bármi, amit akar. Mert e pontra néz-

ve Krisztus szilárdan áll és azt mondja: „*Aki engemet nem szeret, az én beszédemet nem tartja meg.*” Tehát ő sem is legeltet, azaz ő nem pápa, mint ahogy ők magyarázzák a dolgot. Úgy áll tehát a dolog, hogy éppen az a mondás szól a pápaság ellen, amelyre a pápaság érdekében hivatkoznak. Méltó sorsuk ez azoknak, akik Isten szent ígétével a maguk bolond esze szerint bánnak el; mintha az bolondok beszéde volna, azt csinálnak vele, ami nekik tetszik.

De talán azt mondom: az alattvaló a világi felsőség iránt mégis engedelmes lehet, bárha ez a felsőség nem is kegyes; miért ne lehetne tehát a pápa felsősége alatt is kegyes valaki? Éppen azért e szavak: legeltetni és legeltetve lenni, nem foglalják szükségképp magukba az engedelmeséget. Feleletem: a világi felsőségről nem mondja az Írás, hogy legeltet. Nem is mondotta az Isten soha senkinek nyilvánvalólag, hogy e világon kormányozzon, bárha az ő titokzatos rendje nélkül egy hatalom sem támadhat. Azért nevezi Szent Péter³⁷ ezen hatalmakat emberi rendnek, mert Isten ígéje nélkül, de nem az ő tanácsa nélkül kormányoznak. Ez ok miatt nem is szükséges, hogy kegyesek legyenek.

De mert itt Isten ígéje mondja: „legeltesd az én juhaimat”, azért sem a legeltető, sem a juh nem tehet eleget emez ígének, csakis, ha Istennek engedelmeskedik és kegyes. Éppen azért nem bánom én, legyen a püspök, pápa, pap, ami csak lenni akar, ha Krisztust nem szeretik és nem kegyesek, a legeltetés ígéjének semmi köze őhozzájuk. De ők egészen mások is, mint azok a pásztorok és legeltetők, akikről ez ígében szó van. Éppen azért meg nem engedhető, hogy Krisztusnak emez ígét oly külső hatalomra vonatkoztassuk, amely magában véve is engedelmes és engedetlen lehet. A legeltetni szó nem jelenthet mást, mint engedelmesnek lenni.

Ezt akarta Krisztus is. Mert amikor Péternek háromszor mondja „legeltesd az én juhaimat,” előbb háromszor megkérdezte őt, hogy vajon szereti-e is őt, és Péter háromszor felelt, hogy szereti őt, miből világos, hogy ahol nincs szeretet, nincs legeltetés. Éppen azért a pápaságnak vagy szeretettől kell áthatva lennie, vagy nem legeltethet,

és hogy amikor ez ígét – „legeltesd az én juhaimat” – a pápai székre alkalmazzuk, akkor fel kell tennünk, hogy ahány pápa, annyi oly egyén van, aki Krisztust szereti és a juhokat legelteti. És ez igaz is, mert hajdanában ilyenformán az összes püspököket pápáknak nevezték, amely címet ma csakis a rómainak adják meg.

Ámde lássuk csak, mit cselekesznek ezek a mi romanistáink, mint-hogy Krisztus emez igéi elől ki nem térhetnek, és akarva, nem akarva be kell ismerniök, hogy senki sem legeltethet, hacsak Krisztust nem szereti, amint ezt Krisztus igéi egész világosan mondják. Ó mely örömet kevernék őt hazugságba, avagy tagadnák meg; de mert így úgy fejen koppintanak őket, hogy beleszédülnének, halljad, mit beszélnek! Azt mondják, hogy Krisztus megköveteli ugyan a pápai hivataltól a szeretetet, de nem azt a nagy szeretetet, amelyről ők azt állítják, hogy kiérdemli az örök életet, hanem elégséges az olyan közönséges szeretet, aminővel teszem a szolga az ő urát szereti. No lásd, efféle koholmányt bocsátnak világgá minden Írás nélkül a maguk fejéből, és mégis azt akarják, hogy olyba vegyük őket, mint akik énvelem az Írás dolgában tárgyalnak! Mondjátok meg nekem, kedves romanisták, mind-mind egybe fogva, hol van az Írásban csak egy betű is arról a szeretetről, amelyről ti álmodoztok. Ha a lipcsei rastrom³⁸ beszélni tudna, az ilyen szédelgőket könnyen meggyőzné, és jól elbeszélne a szeretetről.

De lássuk tovább. Hát, ha a szeretetnek a pápaságban egyáltalán meg kell lennie, hová tűn az akkor, ha valamely pápa Krisztust éppen nem szereti, hanem a pápaság révén a maga hasznát és dicsőségét keresi, aminthogy ilyenek sokan voltak, sőt csaknem mind ilyenek voltak kezdettől fogva? S ha még odébb nem álltál, be kell ismerned, hogy pápaság nincs mindig, hanem sokszor elbukott az, mivelhogy szeretet nélkül való volt. Márpedig ha Krisztus emez igéi szerint isteni rend volna, el nem bukhatott volna. Akárhogy csűrjed-csavarjad a dolgot, ez igékből ki nem sütöd a pápaságot, vagy nincs pápaság a keresztyénségben, valahányszor szeretet nincs a pápában. Hát te magad mondottad, hogy a személy gonosz lehet, és a hivatal mégis fennáll.

Most viszont beismered, és be kell ismerned, hogy a hivatal semmit sem ér, ha a személy gonosz, vagy a legeltetés alatt egészen valami mást kell értened, mint a pápaságot. És ez igaz; te lásd, mit vethetsz ez ellen. De ki-ki őrizkedjék az olyan mérges beszédőtől és ördögi magyarázattól, amely efféle szeretetet kohol ki.

Krisztus a képzelhető legnagyobb, legerősebb, legjobb szeretetről beszél. Ő nem akarja, hogy tetteved, félig szeressük. Egészen és legjobban, vagy sehogy sem kell őt szeretnünk. És Krisztus szándéka az, hogy Szent Péter személyében az összes prédikátorokat megoktassa arra, hogy milyenek legyenek; mintha csak mondaná: látod Péter, ha te az én ígémet hirdeted, és így az én juhaimat legelteted, fel kél ellened a pokol, az Ördög, a világ és mindaz, ami csak e világon van; és neked arra kell feltenned testedet, éltedet, vagyonodat, becsületedet, barátodat és mindazt, amid van. Ezt nem teszed, de mégis szeretnél engemet, és híven ragaszkodnál hozzám. Ha mármost elkezdenél prédikálni és a juhocskákat legeltetni, és mikor a farkasok nyájad megrohannák, te mint béres kereket oldanál, életedet kockára nem tennéd, a juhokat legeltetés nélkül a farkasoknak hagynád, akkor jobb szeretném, ha sohasem is fogtál volna bele a prédikálásba és legeltetésbe. Mert ha az bukik el, aki az ígét prédikálja, akinek elől kell járnia, úgy mindenki megbotránkozik, Isten ígéje nagy csúfságot szenved, és a nyájnak gonoszabb sorsa van, mintha pásztora sem lett volna. Krisztus komolyan veszi a nyáj legeltetését, nem törődik azzal, hogy a pápa hány koronát visel, s hogy emeli magát teljes dicsőségben a világnak összes királyai felé.

Mondja meg hát, aki tudja, van-e ilyen szeretet a pápaságban, avagy hogy Krisztus ez ígéssel egy oly hivalkodó felsőséget szervezett-e, mint a pápaság? Kétségtől pápa az, ki ily szeretettel prédikál. De hát hol vannak az ilyenek? Nincsen is oly írásbeli mondás, mely az én prédikálásomban ugyan meggyötörne, mint ahogy éppen ez. A szeretetnek alig akadok nyomára; prédikálással agyon vagyok nyomva. Szememre hányják, hogy harapós és bosszúálló vagyok; én meg amiatt aggódom, hogy nagyon is csínján bántam vele. Azokat a

ragadozó farkasokat jobban kellett volna torkon ragadnom, akik az Írást szüntelen tépdésik, mérgezik, és a Krisztus elhagyatott szegény nyájának iszonyú romlására vannak. Ha eléggé szeretném e nyáját, másként kellett volna elbánnom a pápával és a romanistákkal, akik a maguk törvényeikkel és fecsegésekkel, búcsúleveleikkel és bolond dolgaikkal Isten igéjét és a hitet egészen kiirtják; akik olyan törvényeket hoznak nekünk, amelyeneket akarnak, hogy foglyul ejtsenek, és aztán ugyanazokat számunkra újból áruba bocsássák, kik képesek szájukkal pénzelőkötelet fonni, és azzal kérkednek, hogy ők pásztorok és legeltetők, holott valójában farkasok, tolvajok és rablók, miként ezt az Úr (Ján 10,8 és 12) mondja.

Tudom én azt nagyon jól, hogy ez igécske: „szeretni”, a pápát és a romanistákat hülyékké, lomhákká és erőtlenné teszi; nem is nagyon szeretik, ha arra különös súlyt helyezünk; mert az a pápaságot tönkresilányítja. A lipcsei Eck doktor is belefáradt abba – s ki ne is fáradna bele? – mikor Krisztus Péternek egyszerűen megparancsolja, hogy hagyja abba a legeltetést, ha nincs szeretet benne. Ő azt akarja, hogy szeressük, vagy hagyjunk fel a legeltetéssel. Még egy kevésé én is várok, hogy meglássam, hogyan orvosolják meg e sebet. Ha ők engem a legeltetéssel támadnak, hát én még sokkal erősebben a szeretettel vágok nekik vissza. Majd meglátjuk, kinek a fegyvere erősebb?

Ez amaz ok, ami miatt egyik-másik pápa a maga egyházi jogában oly ügyesen siklik át a szeretet szaván, s ami miatt a legeltetés szavát úgy felfújja; azt hiszik, hogy ezzel a részeg németeket agyonprédikálták, kiknek nem szabad észrevenniök, hogyan égeti szájukat a forró kása. Ez az oka annak is, hogy a pápának és a romanistáknak sehogy sincs ínyükre a pápai hatalom alapjának vitatása és firtatása, s hogy botrányt csináló, lázadó és eretnek az, ki az ő hamis beszédükre nem hajt, hanem a kérdés mélyébe hatol.

De ha azt firtatják, hogy Isten Isten-é, és túrhetlen vakmerőséggel bolygatják minden ő titkait, azt nem bánják és nem törődnek vele. Honnét e fonák eljárás? Onnét, hogy mint Krisztus mondja: „*Aki gonoszul cselekszik, gyűlöli a világosságot*” (Ján 3,20). Melyik tolvaj

vagy rabló szereti, ha szorgosan nyomában járnak? Ilyenformán egy rossz lelkiismeret sem szívelheti a világosságot. Ámde az igazság szereti a világosságot és ellensége a sötétségnek, amint Krisztus ugyanott mondja: „*Aki igazságban jár, az a világosságra jön*” (Ján 3,21).

Látjuk immár, hogy Krisztusnak ama Péterhez intézett két rendbeli mondása, amelyre ők a pápaságot építik, bármely másnál hatóságosabban szól a pápa ellen, és hogy a romanisták semmivel sem állhatnak elő, ami csúffá ne tenné őket. De már elhallgatok, és annak, amit még ez a nyomorult romanista a maga könyvecskéjében kiköpdös, oda sem hajtok, hiszen én azt korábban sok ízben, és mostanában mások is néhányan latin nyelvű irataikban alaposan megcáfolták. Nem is találok én abban mást, csak hogy ő a Szentírást a maga hitvány dühében turkálja, akárha csak holmi taknyos gyerek. Nincs egy pont, hol otthon volna, avagy magát is értené. Így hát nézetem a pápaságról: minthogy látjuk, hogy a pápa a mi összes püspökeink felett teljes hatalmat gyakorol, amit Isten tanácsa nélkül el nem érhetett, bárha én nem azt tartom, hogy ő Istennek kegyelmes, hanem hogy inkább haragos határozatából jutott ennyire, mert az Isten, hogy megostorozza ezt a világot, megengedi, hogy az emberek felemelkedjenek és másokat elnyomjanak; nem akarom, hogy a pápának bárki is ellenszegüljön, hanem, hogy Isten tanácsát félve, az efféle hatalmat tiszteletben tartsa és teljes türelemmel megszívlelje, egészen olyformán, akárha csak a török ülne a nyakunkon. Akkor nem árthat minékünk. Én csakis két dolgot vitatok.

Először: nem tűrhetem, hogy emberek új hitcikkeket állítsanak fel, és minden más keresztyént ezen az egész világon szidalmazzanak, káromoljanak és elkárhoztassanak, mint eretnekeket, pártütőket, csak azért, mert nincsenek a pápa hatalma alatt. Elég, hogy mi a pápát, mint pápát meghagyjuk, de semmi szükség arra, hogy miatta Isten és az ő szentei a földön káromoltassanak.

Másodszor: mindazt, amit a pápa állít, tesz és cselekszik, olybá vezsem, hogy azt előbb a Szentírás szerint megítélem. Akarom, hogy ő

a Krisztus alá rendelve maradjon, és a Szentírás által hagyja magát megítéltetni.

De ím előállanak a római latrok, és őt Krisztus fölé helyezik, és belőle az Írás felett álló bírót csinálnak, mondván, hogy ő nem tévedhet, és mindabból, amit csak Rómában álmodnak, sőt mindabból, amit csak magukban föltesznek, számunkra hitcikket akarnak csinálni. Sőt tovább mennek, kieszelik a hitnek egy egészen új fajtáját, hogy higgyük azt, amit szemekkel látunk, holott a hit lényegénél fogva oly dolgokra vonatkozik, amiket senki sem lát, sem nem észlel, amint Szent Pál (Zsid 11,1) mondja. A római felsőség és gyülekezet testi dolog, és látja mindenki. És óvjon Isten, – ha a pápa ide jutna, nyíltan ki merném mondani, hogy ő az igazi Antikrisztus, kiről az egész Írás beszél. Ha immár ezt a két pontot meghagyják nekem, én is megtűröm a pápát, sőt segítem őt oly magasra emelni, amint csak akarják, hanem, úgy ő nekem se pápa, se keresztyén; aki nem ért velem egyet, csináljon belőle egy bálványistent, én nem fogom imádni.

Ezenkívül azt se bánám, ha a királyok, a fejedelmek és az egész nemesség a római latroknak útjába állnának, és a püspökköponyegek és hűbérek ott künn maradnának. Hogy jut a római kapzsiság eszébe, hogy a mi atyáinknak összes alapítványait, püspökségeit, hűbéreit magához ragadja? Ki hallott avagy olvasott valaha ily minősíthetlen rablásról? Nincs elég ember minálunk is, aki azokra rászorul, hogy minékünk kelljen a mi szegénységünkéből hizlalnunk a római öszvérhajcsárok, kocsisok, sok ringyókat és latrokat, akik pedig minket semmi másnak, hanemha csak sült bolondoknak tartanak, és hozzá a legcudarabb módon gúnyolnak?

Köztudomású dolog, hogy az oroszok³⁹ vágyva-vágytak bejutni a római közösségbe. Ekkor a római szent pásztorok olyanformán legeltették Krisztusnak eme juhait, hogy csak azon feltétel alatt akarták őket befogadni, ha lekötelezik előbb magukat, nem is tudom, hány százezer arany örökös adó fizetésére. Az oroszok ebből a legeltetésből nem kértek, hanem maradtak úgy, amint vannak mondván: ha ők Krisztust meg akarják venni, várjanak, míg őhozzá magához a menny-

be jutnak. Így cselekszel te is, te babiloni vörös ringyó, amint téged Szent János nevez;⁴⁰ a mi hitünket az egész világ csúfjára teszed ki, és mégis szeretnéd, ha annak mondanának, aki mindenkit keresztyén-né akar tenni.

Siralmas egy dolog, hogy a királyok és fejedelmek Krisztus iránt való kegyelete annyira megcsappant, hogy az ő tisztelete éppen nem indítja őket, hogy a keresztyénség e borzasztó gyalázatának elejét vegyék, pedig látják, hogy Rómában egyébre sem gondolnak, hanemha csak a folytonos ostobaságra és a különféle bajok nevelésére, hogy szinte nem is vethetjük már reményünket itt a földön másba, hanem csakis a világi hatóságba. No de erről majd többet is mondok, ha ez a romanista újra előkerül. Kezdetnek ez is elég volt. Adja Isten, hogy szemünket már egyszer felnyissuk. Amen.

Azokra a káromlásokra és gyalázkodásokra, amelyek személyemet érték, bárha se szerük, se számuk, az én kedves romanistámnak nem is válaszolok. Úgyse tesznek azok kárt én bennem; sohasem is volt eszemben, hogy bosszút álljak azokon, akik személyemet, életemet, dolgomat, magamat gyalázzák. Magam is jól tudom, hogy dicséretet nem érdemlek. Hogy pedig élesebb és hevesebb vagyok ott, ahol az Írás dolgáról van szó, mint ahogy azt némelyek elviselhetnék, ne ítéljen el azért senki; ezzel nem is hagyok én fel.

Csak rajta, személyemet és életemet szidja, káromolja, ítélje el, aki csak akarja. Már megbocsátottam neki, de senki se várjon tőlem se kegyelmet, se türelmet, ha, akit hirdetek, Uramat a Krisztust, és a Szentlelket keveri hazugságba. Én szóba sem jövök; ámde Krisztus igéjéért, senkit sem kímélve, vidám szívvel és bátor lélekkel helyt állok.

Erre adott nékem Isten vidám, rettenthetlen lelket, és reménylem, hogy azt ők meg nem szomorítják soha.

Hogy pedig Lipcsét szóba hoztam, azt ne vegye senki olybá, mint-ha én e nemes várost és egyetemet ezzel csúfra akarnám tenni. Ennek a romanistának felfújt, nagyzó, költött címe kényszerített erre, mint aki azzal dicsekszik, hogy ő az egész Szentírásnak nyilvános magyarázója Lipcsében, holott ezt a címet az egész világon sohasem tu-

lajdonította egyetlen keresztyén sem magának, sőt ő annak takarója gyanánt városát és tanácsát is felhasználja. Ha ő a maga majomkönyvét németül ki nem adta volna, hogy a szegény laikusokat megmételezze, bizony semmibe sem vettem volna. Mert a molnárnak ez a buta állatja még a maga „iá-iá”-ját sem tudja elordítani, és hívatlanul oly dolgokba kap, amikkel a római szék a maga összes püspökeivel és tudósaival ezer esztendeig sem lesz készen.

Arra is gondoltam, hogy Lipcse valóban nagyon kedves lehetett neki, hogy e nemes, híres városhoz a maga nyálát, taknyát hozzákenje. No de ő azt tartja magáról, hogy nem az utolsó fajankó. De látom jól, hogy ha én a buta koponyáknak kényre-kedvre mindent megengedek, utoljára a fürdőbeli szobalányok is könyvet írnak majd ellenem.

Kérésem csak az, hogy aki rám támad, az Írással szerelkezzék fel. Mit ér, ha a szegény béka felfújja magát? Akárhogyan erőlködik, még sem lesz ökör belőle. Én örömet abbahagynám ezt a dolgot, ők azonban belehajszolják magukat. Hiszem, hogy Isten mindkettőnket meghallgat; engem kiségit a bajból, őket pedig benne hagyja. Amen.

Egyedül Istennek legyen dicsőség és dicséret. Amen.

1. Emser Jeromos egyike a reformáció legdühösebb ellenségeinek. Született 1477-ben Ulmban. Tanárkodott Erfurtban. Azután György szász herceg titkára volt Lipcsében. Lutherrel eleinte jó lábon állt, de a lipcsei vita után ellenfelévé vált, és számos iratban támadta őt. Minthogy irataiban családi címerét (egy bakfejet) rendesen használta, Luther gúnyosan Emser-baknak nevezte el.
2. T.i. az egyetemek Luther iratait nem sokkal előbb kárhoztatták.
3. A franciskánusok a mezítlásos rendek közé tartoztak. Értjük pedig e néven azon férfi vagy nő szerzeteseket, akiknek összes lábviselőjük egy, a lábához erősített talp, vagy szandál volt. A Ferenc-rend egyébként 1208-ban alapított Assisi Ferenc által. A mezítlábosság igazolása végett hivatkoznak Mát 10,10-re (vö. Luk 10,3!).
4. Szóról szóra fordítva: jó keresztyén.
5. „Veni Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, qui per diversitatem linguarum cunctarum gentes in unitatem fidei congregasti.” Régi egyházi ének.
6. Egyházi ének első versszaka, amelyet már a XIII. században ismertek, s amelyet aztán Luther bővítvé feldolgozott.
7. A külső felavatás a szentelt olajjal való felkenés útján történik. (Chrisma, a görög szó után, amely felkenést jelent.) Ezt mindég a püspök végzi személyesen.
8. Hajkorona = tonsura, pilis. Ez utóbbi Sztárainál használatos szó.
9. Lásd 1. sz. jegyzetet!
10. Rastrum = lipcsei sör. Malvásia (malmésiai) egy igen finom bor.
11. Tractat. XIII: „Hoc interest inter figuram imaginem et rem ipsam: figura praestebat vitam temporalem; res ipsa, cuius illa figura erat, praestat vitam aeternam.”
12. Vö. Contra Mendacium ad Consentium, 24. sk.
13. 1Kir 22,24
14. E beszéd ellen sok oldalról emelkedtek hangok, főleg pedig a lipcseiek támadtak miatta erősen Lutherre. E vádak benyomása alatt írja György herceg is a választófejedelemnek 1519. december 27-én kelt levelében, hogy úgy látszik, Luther a csehek felé húz.
15. Petrosz, Péter apostol neve, amely a görög „petra” szóból ered, mely utóbbi kősziklát jelent. A hivatkozott íráshelyen Jézus Péter nevének eredetére célozva az ő feltámadt hitét mondja kősziklának, amelyre t.i. a maga egyházát fölépíti. A római írásmagyarázók itt a „petra” (kőszikla) szó helyére „Petroszt” csempészik, s ez alapon igyekeznek megokolni, hogy Krisztus Pétert magát (és nem a benne e nevezetes alkalommal megfogant sziklaerős hitet)

- tette az egyház fundamentumává.
16. Emser e pszichológus munkájának címe: „A venatione Lutheriana Aegocerotis assertio.”
 17. 2Móz 28,15
 18. 1Kir 10,19–20
 19. 2Móz 16,1
 20. 3Móz 21,14
 21. Luther itt téved, mert Péternek tényleg volt felesége (1Kor 9,5), de Pálnak nem.
 22. 3Móz 21,5
 23. 2Kir 17,23 sk.
 24. 1Kir 10,1 sk.
 25. 1Kir 17,9 sk.
 26. 2Kir 5,1 sk.
 27. T.i. a pápai bullák, brévék stb. ólom- vagy viaszpecséttel voltak ellátva.
 28. Lásd fentebb a 15. sz. jegyzetet!
 29. Máté 16. fej.
 30. Mát 16,15
 31. Mát 5,18
 32. 2Móz 31,10; 35,19; 28,6–12 és 31; 29,5
 33. Vö. Josephus: Antiquitates, XX,1
 34. 1Sám 17,51
 35. Néró, római császár alatt (54–68) folyt le a keresztyének első rendszeres üldözése
 36. Ján 14,20 és 24
 37. 1Pét 2,13
 38. Lásd 10. sz. jegyzetet!
 39. Ez ügyben 1439-ben Flórenceben egyházi gyűlést tartottak, ámde eredmény nélkül. Sőt X. Leó pápa 1519-ben is lépéseket tett az egyesülés érdekében, de szintén hasztalanul.
 40. Jel 17,1

**A NÉMET NEMZET KERESZTYÉN
NEMESSÉGÉHEZ A KERESZTYÉNSÉG
ÁLLAPOTÁNAK MEGJAVÍTÁSA ÜGYÉBEN**

BEVEZETÉS

Amire Luther kezdetben nem is igen gondolt, bekövetkezett. Eddig azt hitte, hogy az egyházat a pápa és általán az egyházi felsőség felvilágosítása és meggyőzése útján reformálni lehet. Az események azonban nyilván mutatták, hogy e reménye soha be nem teljesezhetik. A pápa és az egyház fejei, sőt maguk az evangéliumi igazság kutatására, terjesztésére és védelmezésére hivatott egyetemek is mind ellene fordultak. Igen természetes tehát, hogy megingott hite az egyház, illetőleg a papi rend tekintélyében, sőt immár a zsinattól sem várt semmi jót. Hiszen, mint ezt egyik beszédében már korábban ki is jelentette: *„az ő zsinataik sem érnek semmit, mert a római bölcsesség kieszelte azt is, hogy a királyokat és a fejedelmeket előbb meg kell esketni arra, hogy mindent békén hagynak s tűrnek, vagyis hogy minden reformálástól elállnak.”*

Mikor tehát értesült, hogy Rómában őt Eck, Prierias, és Kajetán besúgására és izgatására immár az egyházból kiátkozni és tanait el-kárhoztatni készülnek, ő is kibontotta és megsuhintotta kardját, és leszámolt a pápasággal. Kardja nem testi, hanem erős és hatalmas lelki fegyver – az Istennek Igéje. E kívül kezébe mást sohasem is vett. Pedig épp ez időben módjában állt volna. A német nemesség legkiválóbb képviselői, a nemzeti önállóság és szabadság nagy hősei: Hutten Ulrik, Sickingen Ferenc, Schaumburg Szilveszter mind melléje álltak, s felajánlották néki biztos oltalmukat. *„Ha szükség lesz rá – írja többek közt Schaumburg Luthernek – száz lovagból álló testőrséggel*

veszlek körül téged”. Luthernek jól esett e támogatás, de újtjáról a biztató szavak le nem térítették. „*Nem vetem meg e védelmet* – írja 1520. május 13-án Spalatinnak – *de én mégis csak egyedül Krisztusra akarok támaszkodni.*” (1., 2., 7. és 8. levél)

A nemességnek emez iránta és ügye iránt való jóindulata azonban egy tekintetben mégis igen üdvösnek bizonyult. Megerősítette Luthert abban a gondolatban és elhatározásában, hogy minekutána a papi rend útján nem lehet az egyház állapotán javítani, talpra kell állítani a világi rendet, a német nemzet nemességét, hátha Isten lelket ad valakibe, aki majd mentő kezet nyújt feléje. S e valakit ő egyenesen magában az új császárban, az ifjú V. Károlyban vélte feltalálni. Tőle és a nemességtől várta, hogy majd a reformmozgalom élére állnak, s Isten ügyét diadalra viszik, hogy Németországot Róma rabigája alól felszabadítják, s az egyházban minden visszaélést megszüntetnek. Miért is megvetve Róma kegyét s dühét, elveti a kockát. „*Soha többé nem nyújtok* – írja Spalatinnak – *békejobbot felé; leszámoltunk. Átkozzák meg és égessék meg azt, mi az enyém, – jussak csak tűzhöz, majd megégetem én is nyilvánosan az egész pápai jogot, az eretnesség e kígyómérgét. Vége az alázatosságnak, – hiábavaló volt az, csak felfújta az evangéliom ellenségeit. De az Úr, ki tudja, hogy én egy szegény bűnös vagyok, ügyét diadalra viszi, ha nem általam, hát másvalaki által.*” (3., 4., 5. és 6. levél)

Hozzálátott a német nemzet keresztyén nemességéhez intézett műve megírásához. A közvetlen indító okot erre Prierias Sylvesternek „*A római egyházzól és a római pontifexről szóló megcáfolhatatlan igazság*” című műve kivonatos tartalomjegyzéke (*Epitoma*) szolgáltatva, mint amelyből elszörnyülködve látta, hogy Rómában a pápaság és papság isteni tekintélyéről és hatalmáról nemcsak hogy soha le nem mondanak, hanem a pápát egyenesen megteszik bálványistennek. Ekkor kiáltott fel: „*Kihalt a római egyházban a hit, megvetik az evangéliomot, száműzik a Krisztust.*” S míg Prierias művét voltaképp még feleletre sem méltatva „*Epitoma responsionis Sylvestri Prieriatis*” (1520) címen elő és utószóval ellátva egyszerűen lenyomatja és kiad-

ja, az utószót így fejezve be: „*Én ezzel oldozva vagyok s kijelentem, hogy a fejedelmek, püspökök és minden hívő, amennyiben a romlásba merült pápát rendre nem utasítják, vád alá nem fogják, s pogánynak nem nyilvánítják, mindnyájan Isten ígéje szerint (2Pét 2, 2) az igazság útjának rágalmozói és krisztustagadók; magok is, a pápával együtt, örök kárhozatnak részesei. Ezt én mondom*”: immár Rómának, pápának és papságának örök búcsút mondva, a világi rendhez, elsősorban a maga népe, a német nemzet nemességéhez fordult, s gyorsan bevezetett első főreformatori munkáját, amelyben mint maga írja 1520. augusztus 3-án Voigt Jánosnak : „*a pápával mint Antikrisztussal kegyetlenül bánok el,*” 1520 augusztus közepén „*An den Christlichen Adel | | deutscher Nation: von des | | Christlichen standes | | besserung: D. | | Martinus jj Luther. | | Vuittenberg.*” címen hú társának Amsdorf Miklósnak ajánlva, s a császárhoz V. Károlyhoz is intézve 48 quart-lapon közrebocsátotta. (7. és 8. levél)

Mint egy harci riadó jelent meg és hatott e munkája. Az első kiadást, amely 4000 példányban jelent meg, pár nap alatt szétkapkodták, úgyhogy hamarosan újra meg újra ki kellett azt adni. Melancthon Isten ujját látta abban. A szász választófejedelem udvarában is elég kedvezően fogadták, aminek bizonyossága, hogy kézhez vétele után maga a fejedelem vadat küldött Luthernek ajándékba; a nép körében pedig hatása egész forrongást szült ugyanannyira, hogy egyesek e mű alapján Luthert egyenesen lázítónak bélyegezték. (9. és 10. levél)

Magának a műnek jelentőségét legtalálóbban Ranke, a nagy történetíró emelte ki mondván : „*csak egy pár lap, de világtörténeti eseményszámba megy; tartalma a jövőendő fejlődést nemcsak megjósolja, hanem elő is készíti.*”

Voltaképpi célja Luthernek az volt, hogy e művével a világi elemet talpra állítva, és felvilágosítva általa, az egyházi és társadalmi élet romlott állapotán segítsen, s egyszersmind a német népnek Rómával szemben való nemzeti függetlenségét és szabad fejlődését is kívívja és biztosítsa. E célt pedig egy szabad nemzeti zsinat egybehívása út-

ján vélte elérhető. Miért is művében mindenelőtt azon akadályokat akarja elhárítani, amelyek miatt a kitűzött célt eddigelé elérni nem lehetett. Ez akadályokat mind Róma gördítette az útba, csakhogy a gyökeres reformokat minden téren lehetetlenné tegye, s ekként a maga világhatalmát és zsarnokságát biztosítsa.

Maga Luther, képiesen szólva, amaz akadályokat az Antikrisztus, vagyis a pápa vára hármassal nevezi, s egy kürtöt kér Istentől, s kürtje az Isten igéje, hogy abba belefújva, az a hármassal szalma- és papírossal összeomoljon, s az Ördög cselei és hazugságai napfényre jöjjenek.

Az első fal az az alaptételük, hogy a papi rend a világi rend fölött áll. Ezt ledönti Isten igéje alapján annak bebizonyításával, hogy Krisztusban mi mindnyájan papok, s ebből folyólag egyenjogú lelki rend vagyunk. Éppen azért, levonja a következményt, hogy mindazon törvények, melyek a papságnak különös kiváltságokat biztosítanak, eltörölnökök.

A második fal az az alaptételük, hogy csakis a pápának van joga a Szentírást magyarázni s a hitbeli igazságot megállapítani. Ezt ledönti Isten igéje alapján annak bebizonyításával, hogy minden keresztyén pap lévén, az igazság kutatásának joga közös kincs, s hogy a pápa is éppúgy tévedhet, mint bárki más, miért is a gyülekezetben el kell hallgatnia azzal szemben, akinek esetleg jobb kijelentése van. (1Kor 14,30)

A harmadik fal az az alaptételük, hogy csakis a pápának van joga zsinatot egybehívni. Ez a fal a két előző után már magától is ledőlt. Ha minden keresztyén pap, s az igazság kutatása közjog, úgy – amint ez hajdan meg is történt –, a világi felsőségeknek is joga van a zsinatot egybehívni, sőt, ha bűnös, joga van még a pápát is kérdőre vonni és megbüntetni (Mát 18,15 és 17).

Midőn így Luther kimutatta, hogy a keresztyén társadalom, közelebb az egyház reformálása céljából jogunk van a pápaság ellenére is egybehívni a zsinatot, műve második részében az egybehívandó zsinat elé mintegy munkaprogramot terjeszt, vagyis rendre elősorolja

azon visszaéléseket, amelyek miatt úgy az egyházi, mint a nemzeti és társadalmi élet megromlott, s előadja a bajok orvoslására vonatkozó javaslatokat. Összesen 26 fejezetet szentel e feladatnak. Nem kesztyűs kézzel s óvatos körültekintéssel, hanem kíméletlenül és kérhetetlenül megy neki a pápaságnak. Irata – mint Hase mondja – „a Rómától való elszakadás és a német nemzet szabadságharcának proklamációja”. És még mindig nem önti ki lelke teljes haragját, még mindig elhallgat valamit, ami szívét nyomja. Apránként adja be a pápaságnak a halálos mérget. E művében az Antikrisztus várának csak a külső falait rontja le; magát az Ördögöt a várból majd csak azután űzi ki. Azért is mintegy előre sejtetni óhajtva eme szándékát, végezetül oda veti : *„Csak rajta! tudok én még más nótát is Rómáról és hadáról. Ha viszket a fülük, hát elénekelem azt is nekik, s még harsányabb hangon. Érted-e jól, kedves Róma, mire gondolok én?”*

Kétségtelen, hogy Luther e remek s anyagban igen gazdag művéhez forrásokat is használt. E forrásokra különösen Kolde mutatott rá „Martin Luther” (Gotha, 1884) c. művében, és Knaake „D. Martin Luther’s Werke” (Weimar, 1888) kritikái kiadásának iratunkhoz írt bevezetésében ; de kétségtelen, hogy amit Luther innen vagy onnan átvett, az mind csak adat volt rá nézve. Maga a mű lelkének eredeti alkotása, amelybe egy örökre szóló eszmét: a népek lelki és testi szabadságának, önállóságának, magában az evangéliomban biztosított eszméjét fektette le.

Egyébként ez az irat is különböző, A–P kiadásban maradt reánk, amelyek közül legkiválóbb az A és B. A weimari kritikái kiadás is e kettőt vette alapul, de olyformán, hogy egyszersmind a C, E, F és J kiadás szövegeit is figyelembe vette.

E mű magyar nyelvre fordítva legelőször a Protestáns Irodalmi Társaság kiadásában „Dr. Luther Márton Három Alapvető Reformátori Irata” (Budapest, 1901) címen Dr. Masznyik Endre fordításában jelent meg. E fordítást itt egészen új átdolgozásban adjuk a weimari kritikái szöveg szerint. A jegyzetek összeállításánál a jelzett első magyar kiadás jegyzeteire szintén tekintettel voltunk.

**A NÉMET NEMZET KERESZTYÉN
NEMESSÉGÉHEZ A KERESZTYÉNSÉG ÁLLAPOTÁNAK
MEGJAVÍTÁSA ÜGYÉBEN — JÉZUS.**

NEMES AMSDORF MIKLÓSNAK,¹ A TISZTELETREMÉLTÓ, ÉRDEMES ÚRNAK,
A SZENTÍRÁS MESTERÉNEK ÉS WITTENBERGI SZÉKESPAJNAK,
AZ ÉN KÜLÖNÖSEN KEDVES BARÁTOMNAK.

DR. LUTHER MÁRTON.

Elsőben is Istentől kegyelem és békesség neked, tiszteletreméltó, érdemes, kedves uram és barátom!

A hallgatás idejének vége, beállt a szólás ideje, mint a prédikátor mondja.² Eltökéltem magam, s összeírtam a keresztyén társadalom megjavítása céljából egyet s mást a német nemzet keresztyén nemessége számára, hátha Isten épp a világi rend által akarja megsegíteni egyházát, hiszen a papi rend, amelyre pedig valójában tartoznék a dolog, törődik is azzal. Küldöm pedig ezt mind Nagytiszteletűségednek, hogy bírálja meg, és amennyiben szükséges, javítsa ki. Tudom jól, a szemrehányást ki nem kerülöm a hallatlan vakmerőség miatt, hogy én szegény, semmi ember, a magasságos és főrendekhez ily főbenjáró dolgokban fordulok, mintha bizony Luther doktoron kívül senki sem volna az egész világon, aki a keresztyén társadalom dolgát a szívében viselné, és azoknak az igen előkelő férfiaknak tanácsot adhatna. Nem is mentegetem magam, vessen rám követ, aki akar. Egy bolondság nem sok, ennyivel talán még adós vagyok Istenemnek s a világnak: ezt sze-

retném mostan, hogyha sikerülne, becsületesen leróni, és legalább egyszer udvari bolondnak is felcsapni. Ha balul üt ki dolgom, mégis marad egy előnyöm: senki sem vesz csörgősapkát nekem, s a hajam se nyírja le. Más kérdés azonban, ki kinek köti fel a csörgőt. Nekem azt a mondást kell beigazolnom: „Ahol a világ dolga folyik, ott jelen kell lenni egy barátnak is, ha másképp nem, hát festve”.³ Hiszen nem egyszer szólt már a bolond is okosan, és sokszor a bölcsek szörnyen bolondoztak, amint Pál mondja: „*Aki itt bölcs akar lenni, az legyen bolonddó*”.⁴ Sőt, minthogy én nemcsak bolond vagyok, hanem a Szentírásnak esküdt doktora is, igen nagyon örvendek, hogy alkalmam adódik eskümnek ép ilyen bolond módra eleget tehetni. Kérem, mentsetek ki az együgyűeknél, mert tudom, hogy a fölötte nagy bölcsek kegyére és kegyelmére biz rá nem szolgálok; pedig gyakran ugyancsak jártam utána, mostantól fogva azonban nem kell többé, nem is adok reá semmit. Adja Isten, hogy ne a magunk, hanem egyedül Isten dicsőségét keressük. Ámen.

*Wittenbergben, az Ágoston-rendi kolostorban,
Keresztelő János estéjén.⁵ Az ezeröttszázhuszadik esztendőben.*

A német nemzet nagykegyelmes, nagyhatalmas császári felségének és keresztyén nemességének.

Dr. Luther Márton.

Elsőben is Istentől kegyelem és erő Nektek, nagykegyelmes, méltóságos, kedves urak! Nem tiszta örültség, nem is gázság, hogy én, szegény ember egymagamban merek Nagyméltóságtokhoz egy pár

szót intézni; az ínség és nyomor, mely az egész keresztyénség világot, különösen pedig a német népet nyomja, és már nemcsak engem, hanem másokat is arra késztet, hogy minduntalan megszólaljon és segítség után kiáltson, az sarkall engemet is most, hogy fűhöz-fához kiáltó szóval forduljak, hátha Isten lelket adna valakibe, hogy mentőkezet nyújtson e nyomorult nemzetnek. A zsinatok már sokszor belefogtak egybe-másba, de néhány ember cselvetése következtében hamarosan meghíúsult törekvésük, és hovatovább mind rosszabbra váltak közállapotaink; hát ezt az álnokságot és gátságot – az Úr Isten adjon erőt hozzá! – most szándéksom kideríteni, hogy pőrésre vetkeztetve, többé utunk ne állhassák, és ne árthassanak. Isten vezérül egy fiatal nemes fejedelmet adott, és ezzel sok szívben nagy jó reményt keltett; hát úgy illik, hogy mi is tegyük meg a magunkét, és az időt és a kegyelmet fordítsuk hasznunkra.

Legelső teendőnk, hogy mindenha teljes komolysággal fogjuk fel dolgunkat, és hogy semmibe se kezdjünk emberi nagy hatalomba avagy okosságba vetett bizodalommal, bárha az egész világ ereje a mienk volna is, mert az Isten meg nem tűri, hogy a jó dologba, saját hatalmunkba és okosságunkba vetett bizodalommal fogjunk. Meghiúsítja azt, és akkor hasztalan minden, mint a 33. zsoltár mondja: *„Egy király sem áll meg a maga hatalmán, és egy úr sem a maga erejére támaszkodva”*. És azt tartom, ez az oka, hogy hajdanában az oly derék fejedelmeket, mint első és második Frigyes császár⁶ – és sok más német császárt⁷ – a pápák cudarmód lábukkal tapodták és agyonra gyötörték, bár különben az egész világ rettegett őtőlük; hát bizonynyal ők is inkább a maguk hatalmában, mintsem az Istenben bíztak, – ezért kellett elbukniok. És mi a nyitja a vérszopó II. Gyula⁸ jelenlegi nagyságának? Szerintem semmi más, mint hogy Franciaország, Németország és Velence önmagukban bizakodtak. Benjámín fiai is negyvenkétezer izraelitát vertek le, merthogy ezek a maguk erejében bizakodtak (Bír 20,21).

Hát hogy a mi nemes Károlyunkkal együtt minket is hasonló sors ne érjen, fontoljuk meg jól, hogy nekünk most nem emberekkel, ha-

nem a pokol hatalmasságaival van dolgunk, akik, bárha vérfürdőbe fül az egész világ, mégsem adják meg magukat. Lemondva hát minden földi erőhatalomról, Istenbe vetett alázatos bizodalommal lásunk most dolgunkhoz, és áhítatos imádsággal Istennél keressük a segedelmet, semmi másra nem tekintve, csak a keresztyénség siralmas ínségére és nyomorúságára; a gonoszok bűnhődése miatt ne fájjon a fejünk; mert különben nagy hűhóval megindul ugyan a játék, ámde, majd ha javában foly, a gonosz lelkek olyan kavarodást csinálnak, hogy vérbe fül az egész világ, és az eredmény rút felsülés lesz. Azért ebben a dologban Isten félelmével és okosan járjunk el. Minél nagyobb az erőhatalom, annál nagyobb a szerencsétlenség, ha nem Isten félelmében és alázatosság szerint járunk el. A pápák és a rómaiak, akik eddigelé az Ördög segítségével a királyokat hajba kapták, biz azt megcselekszik most is, ha mi Isten segítsége nélkül csupán saját erőnkre és ügyességünkre építünk.

Róma fiaí⁹ nagy ügyesen hármas bástyafallal vették magukat körül, s eddig azok meg is védelmezték őket, úgy, hogy senki sem igazíthatott rajtuk, és ez ok miatt az egész keresztyénség szörnyű mód megromlott.

Először: ha a világi hatósággal gyült meg a bajuk, azzal álltak elő, hogy a világi hatalom joga nem terjed ki reájuk, ellenkezőleg a papi hatalom a világi fölött áll;

másodszor: ha a Szentírást olvasták fejükre, ellenvetették, hogy az Írást senki másnak nincsen joga magyarázni, csakis a pápának;

harmadszor: ha a zsinattal fenyegették meg őket, azzal a mesével hozakodtak elő, hogy zsinatot senki sem hívhat egybe, csakis a pápa.

Ilyenformán mind a három fenytő korbácsot orozva elcsenték tőlünk, csakhogy büntetlen garázdálkodhassanak, és hármas bástyafaluk biztos várába vonulva, szemünk láttára szabadon úzhessenek minden gazságot és gonoszságot. És bár végtére is a zsinat elől nem térhettek ki, jó eleve annak is erejét vették azáltal, hogy a fejedelmeket jó előre megeskették, hogy őket jogaikban nem bolygatják, s ráadásul a pápának a zsinat minden rendelkezése fölött való teljes hatal-

mat biztosítanak, úgy, hogy ilyenformán immár teljesen egyre megy, ha sok zsinat lesz-e, avagy egy sem, nem is szólva arról, hogy merő képmutatás és színjáték az egész, amellyel minket csak ravasz mód ámítnak és csálnak. Sőt oly szörnyen féltik a bőrüket az igazi szabad zsinattól, és úgy megriasztották azzal a királyokat és fejedelmeket, hogy ezek szentül hiszik, hogy Isten ellen vétenek, ha mindezen ő ravasz, cseles fondorkodásukat hódolatteljesen készpénznek nem veszik.

Hát, vajha Isten megsegítne, és adna csak egyet a kürtökből, melyeknek hangjára Jerikó falai leomlottanak (Józs 6,20), hogy ezeket a szalma- és papíros falakat is szétfújhatnók, és a keresztyénség ostorait kieresztve és azokkal lesújtva a bűnre, az Ördög hazugságait és cseleit napfényre hozhatnók, és ekként bűnhődve jobbulnánk, és az ő kegyelmét újra megnyerhetnők.

Először is az *első falat* ostromoljuk meg. Kisütötték, hogy pápa, püspök, pap és kolostori népség a papi rend; fejedelmek, urak, kézművesek és földművelők a világi rend. Hát ez ügyes egy koholmány és szemfényvesztés, de azért ne fájjon bele a fejünk, mégpedig a következő oknál fogva. Valójában minden keresztyén a papi rend tagja, és közöttük nincs is más különbség, csakis a hivatal dolgában, amint Pál mondja (1Kor 12,12 kk.): mi mindannyian egy test vagyunk, de minden egyes tagnak megvan a maga külön munkája, hogy azzal szolgálja a többit; ez pedig onnét van, hogy minékünk egy keresztségünk, egy evangéliomunk, egy hitünk van, és hogy egyenlőképpen keresztyének vagyunk, mert a keresztség, evangéliom és hit, egyedül ezek avatnak papokká és keresztyén néppé. Ellenben az, hogy a pápa vagy püspök felken, pilist csinál,¹⁰ felavat, felszentel, másképp ruházkodik, mint a köznép, ez azt akit képmutatóvá vagy bálványképpé¹¹ tehet ugyan, de sohasem teszi keresztyénné, avagy lelki emberré. E szerint hát mi mindnyájan a keresztség által avattatunk papokká, mint Szent Péter mondja (1Pét 2,9): „*Ti királyi papság és papi királyság vagytok*”; és a Jelenések könyve: „*Te minket véred által papokká és királyokká tettél*” (Jel 5:10). Mert ha különb szentségünk nem volna annál, amit a pápa

vagy püspök közül velünk, úgy a pápa, avagy püspök felszentelése bizony soha senkit sem avatna pappá, nem is misézhetnénk, sem nem prédikálhatnánk, avagy oldozhatnánk.

Azért a püspöki felszentelés voltaképpen nem egyéb, mint az egész gyülekezet helyett és nevében, melynek minden egyes tagja azonos hatalommal bír, a sok közül egynek kiválasztása és megbízása, hogy ama hatalmat a többiek helyett gyakorolja, olyanformán, mintha tíz testvér, megannyi királygyermek és egyenlő örökös, egyet kiválasztana, hogy az örökséget helyettük kezelje. Hát biz azért ők mind királyok, és egyazon hatalom birtokosai maradnak, bárha a kormány csak egy kezében van is. És hogy még világosabban beszéljek: ha egy maroknyi kegyes keresztyén, egytől-egyig világiak, fogságba esve valami pusztaságba kerülnének, ahol nem volna püspök felszentelte papjuk, és ott egyetértve maguk közül kiválasztanának valakit, akár házas embert, akár nem, és hivatalos kötelességévé tennék, hogy kereszteljen, misét mondjon, oldozzon és prédikáljon, no hát az illető biz éppoly igazi pap volna, mintha őt az összes püspökök és pápák szentelték volna fel. Innét van, hogy szükség esetén ki-ki keresztelhet és oldozhat, ami nem történhetné meg, ha nem volnánk mindnyájan papok. S íme a keresztség és a keresztyén közrend e nagy áldását és hatalmát a római papi joggal csaknem megsemmisítették, és előttünk ismeretlenné tették. Pedig egykor ilyen módon választották a keresztyének a nép köréből a maguk püspökeit és papjait, s azokat aztán más püspökök minden most divatos szertartásos pompa nélkül megerősítették. Így lettek püspökökké Szent Ágoston, Ambrus, Cyprián.¹²

Minthogy tehát a világi felsőség keresztsége, hite és evangélioma a mienkkel egyazonos, biz az szintén pap- és püspökszámba megyen, s mint hivatal olybá tekintendő, mint a keresztyén közösség kiegészítő része és áldása. Mert a mi a keresztség kegyelméből eredt, annak jogos dicsekvése, hogy egyszersmind pappá, püspökké, pápává is fel legyen szentelve, bárha nem mindenki alkalmas arra, hogy ily hivatalt viseljen. Mert hát abból, hogy mi mindnyájan papok vagyunk, még nem következik, hogy akárki feltolakodjék, és beleegyezésünk és vá-

lasztásunk nélkül merje cselekedni, a mihez mindnyájunknak egyforma jogunk van; mert ami közös, általános, azt a közösség akarata és megbízása nélkül senki sem foglalhatja le a maga számára. És ha beállna az eset, hogy valaki ily hivatalra megválasztatva, arról a saját hibája miatt letétenék, úgy éppen olyá lenne, mint aminő azelőtt volt. Miért is a papi állás a keresztyénségben nem egyéb, mint egyszerű hivatal: ameddig valaki hivatalban van, elöl jár; ha pedig leteszik, csak oly paraszttá vagy polgárrá lesz, mint a többi. Mert úgy igaz az, hogy a pap nem pap, mihelyt őt leteszik. De hát kieszelték a „*letörölhetetlen jelle*g”^{m3} dolgát, és olyasmit fecsegnek, hogy a letett pap mégis csak más, mint a közönséges ember. Sőt megálmodták, hogy a pap sohasem is lehet más, mint pap, amint hogy a közönséges ember sem lehet más, mint közönséges ember. Pedig ez mind csak emberi kigondolás és törvény.

Ebből foly, hogy a közemberek és papok, a fejedelmek és püspökök, vagy amint ők mondják: az egyháziak és világiak között valójában semmi más különbség nincs, mint ami a hivatallal vagy foglalkozással jár, nincs hát rendi különbség közöttük, mert ők mindnyájan lelki rend, igazi papok, püspökök és pápák, csak nem egy és ugyanaz a foglalkozásuk, éppen úgy, mint ahogy a papok és barátok foglalkozása sem egyféle. Meg is írta Szent Pál (Róm 12,4 és kk; 1Kor 12,12; valamint 1Pét 2,9), amint fentebb mondtam, hogy mi mindnyájan Jézus Krisztusnak, a mi fejünknek a teste, s egymásnak tagjai vagyunk. Krisztusnak pedig nincs két, sem kétféle teste, egy világi, meg egy lelki: egy fő van, és annak csakis egy teste.

Tehát miként az úgynevezett lelki rendbeliek, vagyis a papok, püspökök, pápák semmi másban nem különböznek a többi keresztyénektől, s náluk nem is előbbvalók, csak abban, hogy az Istennek ígéje és a szentségek kiszolgáltatása rájuk vagyon bízva, mert ez az ő dolguk és hivataluk; hát ugyanúgy viszont a világi felsőség kezében ott a fegyver és az ostor, hogy azzal a gonoszokat büntesse, a kegyeseket védelmezze. A csizmadiának, a kovácsnak, meg a parasztnak, szóval kinek-kinek megvan a maga mesterségével járó hivatala és foglalkozása, és

mégis mind egyformán felszentelt papok és püspökök, és mindegyiknek kötelessége, hogy a maga hivatalával vagy foglalkozásával másoknak használjon, szolgáljon, szóval, hogy a sokféle foglalkozás mind egy közös célra irányuljon, a test és a lélek javát munkálja, éppen úgy, mint ahogy a testnek tagjai is mind egymást szolgálják.

Ebből látható, mennyiben állhat meg a mondás, hogy a világi hatóság nem áll a papság felett, tehát nem is büntetheti azt. Ez éppen annyi volna, mintha mondanók: a kéz meg se mozduljon, ha baja van a szemnek. Hát nem természetellenes, ne mondjam: keresztyéntelen dolog, ha egy tag a másoknak segítségére nem siet, ha pusztulását meg nem akadályozza? Sőt minél nemesebb valamely tag, annál inkább kell a többin segítenie. Azért azt mondom: minthogy a világi hatóság Istentől arra van rendelve, hogy a gonoszokat megbüntesse, és a kegyeseket védelmezze, szükséges, hogy hivatalát szabadon és minden akadály nélkül gyakorolhassa az egész keresztyénségben, tekintet nélkül a személyre, legyen bár az püspök, pap, barát, apáca vagy bármi más. Ha a világi hatóságot hivatásában csupán azért gátolhatnók meg, mert a keresztyén hivatalok sorában kisebb s alábbvaló, mint a prédikáló és gyóntató hivatal, vagyis a lelki rend, úgy meg kellene tiltani a szabóknak, csizmadiáknak, kőfaragóknak, ácsoknak, pincéreknek, parasztoknak és minden világi mesterembernek is, hogy a pápának, püspököknek, papoknak, barátoknak cipőt, ruhát, házat, ételt, italt készítsenek, avagy adót fizessenek. De ha a közemberek a maguk mesterségét akadálytalanul folytathatják, mi értéke van akkor a római firconcok mindazon törvényeinek, amiknek alapján a keresztyén világi hatóság alól kibújnak, csakhogy szabadon folytathassák gonosz üzelmeiket, és beteljesíthessék Szent Péter mondását: *„Hamis mesterek támadnak köztetek, és hamis, koholt beszédekkel ámtánnak titeket, hogy megcsalhassanak”* (2Pét 2,1-3).

Annakokáért a keresztyén világi hatóság akadálytalanul és szabadon teljesítse a maga hivatását, tekintet nélkül arra, hogy pápával, püspökkel vagy pappal van-e dolga: aki bűnös, lakoljon; minden ezzel ellenkező papi jog merő koholmány, római túlkapás. Mert azt mond-

ja Szent Pál az összes keresztyéneknek: „*Minden lélek (tehát úgy gondolom, a pápa is) engedelmeskedjék a felsőségnek, mert ez nem hiába hordja a fegyvert, Istent szolgálja vele, a gonosznak büntetésére és a kegyeseknek dicséretére*” (Róm 13,1 kk.) Szent Péter is így szól: „*Engedelmeskedjete minden emberi rendnek az Úrért, mert ez az ő akaratja*” (1Pét 2,13) Ő hirdette azt is, hogy támadnak oly emberek, akik megve-
tik a világi hatóságot (2Pét 2,10), minek bizonyosága éppen a papi jog.

Azt tartom hát, hogy ez az első papíros bátyafal leomlott, hiszen a világi hatalom is a keresztyénség szerve, és bárha e világi munkát folytat, mégis csak lelki rend, azért hivatását szabadon és akadálytalanul kell folytatnia a test minden egyes tagjával szemben; büntessen és üldözzön, ahol vétkekkel van dolga, vagy a szükség követeli, tekintet nélkül a pápára, püspökre, papokra, fenyegetőzzenek, átkozódjanak bár ezek, amint nekik tetszik. Ez az oka, hogy a vétkes papokat, hogyha a világi hatóság kezébe esnek, előbb megfosztják papi méltóságuktól, amit aligha helyeselhetnénk, ha az isteni rend alapján nem volna a világi hatóságnak felettük hatalma.¹⁴

Az sem járja, hogy az egyházi jog olyan kiváltságos helyzetet biztosít a papok szabadságának, testének és személyének és javainak, mintha bizony a közönséges emberek nem volnának lelkileg éppoly jó keresztyének, mint ők, vagy mintha azok nem is tartoznának az egyházhoz. Mért oly szabad a te tested, életed, vagyonod és becsületed, és miért nem az az enyém, hiszen mi tán mind egyforma keresztyének volnánk, egy a keresztségünk, egy a hitünk, egy lelkünk és mindenünk? Ha egy papot ütnek agyon, az egész ország átok alá kerül, mért nem akkor is, ha egy parasztot ütnek agyon? Honnan ez a nagy különbség az egyenlő keresztyének között? Egyes-egyedül emberi törvények és koholmányok miatt.

Nem jó lélek volt az, amely mindezt kifurfangolta, és a bűnt szabadossá, büntetlenné tette. Minthogy pedig a rossz lélek, az ő dolgai és beszédei ellen kötelességünk harcolni, és őt, ahogy tudjuk, Krisztus és az apostolok parancsolata szerint kell kiűzni, – félreállhatunk és hallgathatunk-e, ha a pápa vagy az ő emberei ördögi beszédeket,

avagy dolgokat mívelnek? Valóban, ha ember miatt megtagadnók az isteni parancsolatot és igazságot, holott a keresztségben megesküdünk, hogy mellé állunk testtel és lélekkel, véteznénk mindazon lelkek ellen, akik így hűtlenül elhagyattatva, rossz útra tereltetnének. Azért bizonyosan maga az öreg Ördög magyarázza bele a papi jogba azt, hogy ha a pápa oly rettentő gonosz volna is, hogy a lelket szinte seregszámra adná el az Ördögnek, mégsem lehetne őt állásától megfosztani.¹⁵ S erre az átkozott ördögi alapra építnek Rómában, s bánják is ők, ha az egész világot elviszi is az Ördög, csak az ő gaszáguknak ne álljon senki útjába. Pedig ha pusztán az a tény, hogy valaki a többiek fölött áll, elegendő volna arra, hogy az illetőt meg ne büntethessük, úgy egy keresztyént sem lehetne megbüntetni, mert hát Krisztus parancsolja, hogy ki-ki magát tartsa legutolsóknak és a legalábbvalónak.

Ahol bűn van, ott a büntetés el nem maradhat. Szent Gergely¹⁶ is azt mondja, hogy mi ugyan mindnyájan egyenlők vagyunk, de a vétek egyiket a másik alattvalójává teszi. Ebből láthatjuk, hogy bánnak ők a keresztyénekkal. Megfosztják őket szabadságuktól, a Szentírás ellenére, bitor erőszakkal, holott Isten és az apostolok a világi felsőség hatalma alá rendelték őket. Bizony féltő: az Antikrisztusnak vagy az ő közvetlen előfutójának mesterkedése ez.

A másik bástyafal még lazább és hitványabb, s ez az, hogy ők az Írásnak egyedüli mesterei szeretnének lenni. Pedig egész életükben semmit sem tanulnak abból, s íme mégis egyedüli bírák gyanánt tolják fel magukat, komédiáznak, szemtelenül állítgatva, hogy a pápa, akár gonosz, akár kegyes is egyébként, nem tévedhet a hit dolgában. De mindebből biz egy betűt sem tudnak bebizonyítani. Azért van a papi jogban annyi eretneki és keresztyénellenes, sőt természetellenes törvény; de erről most nem beszélek. Ők ugyanis azzal áztatva magukat, hogy a Szentlélek soha nem távozik tőlük, akármely tudatlanok és gonoszok legyenek is, nagy merészen azt hirdetik, ami nekik tetszik. De ha ez megy, mi szükség akkor a Szentírásra, vagy mi haszna annak? Úgy jobb, ha elégetjük, és beérjük Róma tudatlan uraival, mint akikben a Szentlélek lakozik; pedig nem vesz az lakást egyebütt,

hanemha a kegyes szívből. Ha nem olvastam volna, el se hinném, hogy az Ördög Rómában így ügyetlenkedik, s hozzá még követőkre talál.

De hogy ne csupán szóharcot vívjunk ellenük, vegyük elő az Írást. Szent Pál mondja: *„Ha valaki valamely jobb kijelentésben részesül, bárha már ül, és a másikat hallgatja Isten ígéről, az első, aki beszél, hallgasson el, és adjon helyet neki”* (1Kor 14,30). Mire jó e parancsolat, ha csakis annak kell hinnünk, aki éppen beszél, avagy elöl ül. Krisztus is mondja, hogy minden keresztyénnek Istentől tanítottak kell lennie (Ján 6,45); könnyen megeshetik tehát, hogy míg a pápa és az ő emberei gonoszok és nem igaz keresztyének, s Istentől sem levén megtanítva, helyes értelmök nincs, viszont, egy alábbvaló embernek helyes értelme van: miért ne követhetnők hát ezt? Nem sokszor tévedt-e a pápa? Ki segítsen a keresztyénségen, ha a pápa téved, ha egy másnak, ki mellett maga az Írás szól, nem hihetünk inkább, mint őneki?

Cudar s egy betűvel sem igazolható mese tehát az, amivel be akarják bizonyítani, hogy egyedül a pápa jogosult az Írást magyarázni, vagy az ő magyarázatukat helybenhagyni. E hatalommal ők magukmagukat ruházták fel, és ha azzal hozakodnak elő, hogy eme hatalom Szent Péternek megadatott,¹⁷ mert ő kapta meg a kulcsokat, hát eléggé nyilvánvaló dolog, hogy a kulcsok nem egyedül Szent Péternek, hanem az egész gyülekezetnek advák.¹⁸ Azután a kulcsok nem is a tanítás, avagy a kormányzás, hanem egyedül avégett rendelvék, hogy a bűnöket megtartsuk vagy feloldjuk, és merő koholmány az is, ami más egyebet a kulcsok alapján maguknak tulajdonítanak. Hogy pedig Krisztus azt mondja Péternek: *„Imádkoztam érted, hogy a te hited meg ne rendüljön”*,¹⁹ az igaz, de hát ezt sem lehet a pápára alkalmazni, hiszen, a pápák legnagyobb része hitetlen vala. S aztán nekik maguknak is be kell ismerniök, hogy Krisztus nem is csupán Péterért imádkozott, hanem az összes apostolokért és keresztyénekért, amint maga mondja: *„Atyám, könyörgök érettük, kiket nekem adtál, és nem csupán érettük, hanem azokért is, kik az Ige által bennem hisznek”* (Ján 17,9). Nincs ez elég világosan mondva?

S ugyan vedd csak fontolóra, – nem kell-e beismerniök azt is, hogy vannak köztünk is kegyes keresztyének, akik igaz hittel, Krisztus lélekével, értelmével, igéjével s véleményével bírnak. Hát mért vessük meg ezek igéjét és értelmét, és kövessük a pápát, kinek se hite, se értelme? Hát ez bizony az egész hitnek és keresztyén egyháznak megtagadása lenne! Szintúgy lehetetlen, hogy csak a pápának legyen joga, ha megáll a cikk: „Hiszek egy szent keresztyén egyházat”; vagy különben így kell imádkoznunk: „Hiszek a római pápában” s ez alapon a keresztyén egyházat azonosítanunk egy emberrel, ami egyszerűen ördögi és pokoli tévelygés.

Ezenfelül, hiszen mi tán mindannyian papok volnánk, miképp fentebb is mondtuk; mindnyájunknak egy a hitünk, egy az evangéliomunk, egy a szentségünk; hogyne volna hát meg az a jogunk is, hogy észbe vegyük és megítéljük, mi jogosult, avagy jogosulatlan a hit dolgában? Hova lesz Pál igéje: „*A lelki ember mindent megítél, és ő senkitől nem ítéltetik*” (1Kor 2,15); és „*Mi mindnyájan a hitnek egy azonos lelkét bírjuk*” (2Kor 4,13); hogyne vennők észre tehát mi éppen úgy, mint a hitetlen pápa, mi egyez vagy nem egyez a hittel?

Mindezen és sok más mondasból bátorságot és szabadságot kell merítenünk, és a szabadság lelkében, amint Pál mondja, a pápák mendemondája dacára rendületlenül megállnunk, sőt mindazon, amit ők tesznek vagy mellőznek, a mi hívő írásmagyarázatunk útmutatása szerint merészen áttörnünk és őket kényszerítenünk, hogy kövessék a jobb, és ne a maguk saját felfogását. Nem kellett-e egykor Ábrahámnak az ő Sárájára hallgatni, aki pedig neki sokkal inkább alája volt vetve, mint minékünk bárki a világon; aztán nem volt-e Bálám szamara is okosabb, mint a próféta maga? Hát, ha egykor az Isten egy szamarat szólaltatott meg a próféta ellenében, mért ne szólaltathatna meg most egy kegyes embert a pápa ellenében? Szintúgy Szent Pál megdorgálta Szent Pétert, mint tévelygőt (Gal 2,11). Azért minden keresztyénnek kötelessége, hogy a hithez ragaszkodják, hogy azt megértse és megvédelmezze, és minden tévelygést elkárhoztasson.

A harmadik bátyafal magától leomlik, hogyha már a más kettő

leomlott. Mert hogyha a pápa az Írás ellenére cselekszik, kötelességünk az Írás mellé állani, hogy őt megbüntessük és féken tart-
suk Krisztus igéje szerint: „*Ha a te atyádfia vétkezik ellened, eredj és mondd meg neki csupán négy szem között; ha nem hallgat reád, úgy végy magadhoz még egy vagy két embert; ha ezekre sem hallgat, úgy mondd meg a gyülekezetnek; ha a gyülekezetre sem hallgat, olybá vedd, mint pogányt*” (Mát 18,15). Ez igék minden egyes keresztyénnek kötelességévé teszik, hogy a többivel gondoljon; mennyivel inkább kell ezt megcselekednünk, ha valamely, a gyülekezet kormányzására hívatott tag mível gonoszt, s rontja és botránkoztatja meg a többieket; ha pedig a gyülekezet előtt kell bevádolnom az illetőt, akkor igen természetes, hogy azt egybe kell gyűjtenem.

Az Írásból azt sem tudják kimutatni, hogy egyedül a pápa joga volna a zsinat egybehívása vagy megerősítése; mert ők hivatkoznak ugyan saját törvényeikre, de azoknak csak annyiban vagyon érvényük, amennyiben meg nem rontják a keresztyénséget és Isten törvényét. Abban az esetben azonban, ha a pápa büntetésre méltó, eme törvények érvényüket veszítik, minthogy a keresztyénség látja kárát annak, ha a zsinat őt meg nem bünteti.

Úgy olvassuk az Apostolok Cselekedetei 15,6-ban, hogy az apostolok zsinatját nem Szent Péter hívta egybe, hanem az összes apostolok és vének. Hát – ha ez a jog egyedül Szent Pétert illette volna meg, az sem volt volna keresztyén zsinat, hanem csak afféle eretneki zugzsinatocska.²⁰ A jeles niceaei zsinatot²¹ szintén nem a római püspök hívta egybe, nem is ő erősítette meg, hanem Konstantin császár,²² és utána sok más császár ugyanezt cselekedte; és ama zsinatok mégis a legkeresztyénibb zsinatok voltak. Pedig, ha áll a kizárólagos pápajog, úgy azok mind eretnek zsinatok voltak. De hogyha azokat a zsinatokat veszem is tekintetbe, amiket a pápa tartott, nem találok semmi különös dolgot, ami hozzájuk fűződne.

Annakokáért, ha a szükség úgy parancsolja, és a pápa botránkozására van a keresztyénségnek, mint az egész test hú tagja, legyen rajta, aki legelőbb teheti, hogy egy igazán szabad zsinat gyűljön össze;

ezt pedig senki sem teheti meg oly könnyen, mint a világi felsőség, kiváltképpen azon oknál fogva, mivel az is egyként keresztyén, egyként pap, lélekben és hatalomban velünk együtt mindenben osztályos, és kell is, hogy Istentől nyert s mindenkire kiterjedő hivatalos kötelességét szabadon gyakorolhassa, ahol szükséges és hasznos gyakorolnia. Nem természetellenes eljárás volna-e, hogyha tűz ütven ki a városban, mindenki tétlen maradna, s hagyná, hogy csak égjen, ami éghet, csupán azért, mert nem rendelkezik a polgármester hatalmával, vagy mert a tűz talán éppen a polgármester házánál gyulladt ki? Hát ez esetben nem minden polgárnak kötelessége-e a többieket hajszolni és noszogatni? Mennyivel inkább kell ugyanezt megcselekednünk Krisztus lelki városában, ha a botránkozás tüze üt ki, akár a pápa udvaránál, akár más egyebütt. Hasonló eset áll be akkor is, ha valamely várost ellenség támad meg: azé a dicsőség és hála, aki a többieket először állítja talpra. Mért ne szolgálna tehát rá a dicsőségre, aki a pokoli ellenségre mutat rá, és a keresztyéneket ébresztgeti s hívogatja?

Arra pedig, hogy ők oly hatalommal kérkednek, amelynek illetlenség ellene szegülni, kár egy szót is vesztegetni. Senkinek sincs a keresztyénségben arra hatalma, hogy ártson vagy megtiltsa, hogy ártásának útját álljuk. Nincs hatalom az egyházban, csak egy: a javítás hatalma. Azért hogyha a pápa arra akarja hatalmát használni, hogy útját állja a szabad zsinat tartásának, és ezzel megakadályozza az egyház megjavítását, akkor oda se neki és az ő hatalmának; és ha talán átkot szórna s mennydörögne reánk, vessük meg, akár egy örültet, és Istenbe vetett bizalommal mi is átkozzuk meg, és üldözzük őt tehetségünk szerint, mert az ily bitor hatalom tisztára érvénytelen, nem is illeti meg őt, és az Írás egy mondása elég, hogy semmivé legyen. Hiszen Pál azt mondja a korinthusiaknak: *„Isten nem arra adott nekünk hatalmat, hogy rontsunk, hanem, hogy építsük a keresztyénséget.”*²³ Ki mer e mondással szemben ágaskodni? Az Ördög és az Antikrisztus hatalma az, ami itt a keresztyénség javát hátráltatja, azért annak éppenséggel ne engedjünk, hanem álljunk ellene egy szívvel, lélekkel, minden mi erőnkkel.

Sőt még ha valami csoda történnék is a pápáért a világi felsőséggel szemben, vagy, amivel el is dicsekesznek, ha valami csapás érne is valakit, azt is olybá vegyük, mint az Ördög dolgát, mellyel Istenbe vetett hitünket szeretné megrontani, miként Krisztus mondja: „*Jönni fognak az én nevemben hamis keresztyének és próféták, jeleket és csodákat művelnek, hogy a kiválasztottakat is félrevezessék*” (Mát 24,24); és Szent Pál is mondja a thesszalonikabelieknek, hogy az Antikrisztus hatalma nyilvánvaló leszen a Sátán által hamis jelek útján. (2Thessz 2,9)

Annakokáért szilárdan álljunk meg e mellett: keresztyén hatalom semmit sem tehet Krisztus ellen; mint Szent Pál mondja: „*Mi semmit sem tehetünk Krisztus ellen, hanem Krisztusért*” (2Kor 13,8). Ha pedig az bármit Krisztus ellen tesz, úgy az Antikrisztus és az Ördög hatalma az, bárha csodát és csapást eső módra ont is. Csoda és csapás semmit sem bizonyít, különösen e végső gonosz időben, melyről az egész Írás hamis csodákat jövendöl (2Thessz 2,9). Azért erős hittel kell ragaszkodnunk az Isten igéjéhez, és akkor az Ördög is felhagy a maga csodáival.

Ezzel, azt hiszem, annak a hamis, hazug ijesztgetésnek, mellyel a rómaiak régidőtől fogva lelkiismeretünket erőtlenné és tompává tették, véget vetettünk. Bebizonyítottuk, hogy ők velünk, mindnyájunkkal együtt egyenlőképpen hatalom alá vetvék, nincs joguk az Írás merő önkény szerint, szakértelem nélkül magyarázni, és nincs joguk a zsinatnak útját állni, vagy azt tetszésük szerint jogaitól megrabolni, korlátozni, és szabadságától megfosztani, s ha megteszik, úgy valóban az Antikrisztus és az Ördög cimborái, Krisztustól semmi mást, csak nevüket öröklik.

Térjünk át most azokra a dolgokra, amelyek tulajdonképp a zsinatokon volnának tárgyalandók, és amelyekkel a pápáknak, bíborosoknak, püspököknek és az összes tudósoknak bizony éjjel-nappal foglalkozniok kellene, ha a Krisztust és az ő egyházát szeretnék; minthogy pedig ezt nem teszik, a nép és a világi felsőség lásson hozzá, mit sem törődve az ő átkukkal és dörgedelmeikkel. Mert egy igaztalan átok

többet ér, mint tíz igazi feloldozás, és egy igaztalan feloldozás rosszabb, mint tíz igazi átok. Azért, kedves németjeim, ébredjünk fel, és inkább Istentől, mintsem emberektől féljünk, nehogy minket is vád érjen ama szegény lelkek miatt, akik a rómaiak cudar, ördögi kormánya alatt nyomorultul elpusztulnak, és nehogy az Ördög napról-napra hatalmasabbá legyen, ha ugyan egyáltalán lehetséges, hogy ez a pokoli kormány még gonoszabb légyen, mert ezt az egyet el sem is tudom gondolni, és nem is hihetem.

Először is szörnyűséges dolog, hogy a keresztyénség feje, ki azzal kérkedik, hogy a Krisztus helyettese, Szent Péter utódja, oly világiasan él és oly nagy fényt űz, hogy e tekintetben egy király és egy császár sem versenyezhet és állhat egy sorba vele, és az, aki magát a legszentebbnek és leglelkibb lénynek nevezeti, magánál a világnál is világibb lény. Neki hármaskorona²⁴ van, holott a leghatalmasabb királyok is csak egy koronát viselnek. Ha ez a szegény Krisztus és Szent Péter követése, úgy biz az egészen új dolog. Azt csacsogják, eretnokség az ellen beszélni, de arról már hallani sem akarnak, hogy mily keresztyéntelen és istentelen az ilyen eljárás. Én azonban amondó vagyok, hogy neki, mikor könnyet ontva imádkozik az Istenhez, azt a koronát mindig le kellene tennie, mert a mi Istenünk a fennhéjázást nem szívelheti. Pedig hát épp az volna a hivatása, hogy naponként sírva imádkozzék a keresztyénekért, és az alázatosságban mindenha jó példát mutasson.

Legyen, amint neki tetszik, de az ily fényelgés gonosz dolog, és a pápa saját lelke üdvössége érdekében is köteles arról letenni, azért, mert Szent Pál mondja: „*Tartóztassátok meg magatokat minden botrányos magaviselettől*” (1Thessz 5,22), és: „*És a jóra legyen gondunk nem csupán Isten előtt, hanem minden ember előtt is*” (Róm 12,17). A pápa beérhetné egy közönséges püspöki koronával;²⁵ tudományban és szent életben kellene neki a többiek közül kiválnia, és a nagyzás koronáját az Antikrisztusnak átengednie, miként ezt néhány száz év előtt elődei tették. Azt mondják, hogy ő a világ ura; ez hazugság, mert Krisztus, kinek helytartóságával és szolgálatával nagy fennen dicsek-

szik, így szólt Pilátus előtt: „Az én országom nem e világból való” (Ján 18,36). Hát a helytartó csak nem lehet nagyobb úr, mint az ő ura, aztán ő nem is a megdicsőült, hanem a megfeszített Krisztus helytartója, mint Pál mondja: „Nem akarok köztetek másról tudni, csak Krisztusról, mégpedig a megfeszítetről” (1Kor 2,2), és: „Annakokáért úgy viselhétek magatokat, amint Krisztusnál látjátok, aki megalázta magát és szolga alakot öltött magára” (Fil 2,5); szintúgy: „Mi hirdetjük Krisztust, a megfeszítettet” (1Kor 1,23). Ők pedig a pápát a mennyben megdicsőült Krisztus helytartójává teszik, és egyik-másik úgy odaadta magát az Ördög hatalma alá, hogy elhitték, hogy a pápa a mennyei angyalok felett áll, és parancsol nekik, ami pedig valójában mind az igazi Antikrisztus munkája.

Másodszor: mire jó az az úgynevezett bíboroshad a keresztyén-ségben? Hát megmondom neked? Olasz és német földön sok gazdag kolostor, alapítvány, hűbér és parókia van, ezeket nem tudták könnyűszerrel Rómának másképp megszerezni, csak úgy, hogy bíborosokat neveztek ki, és a püspökségeket, kolostorokat és főpapságokat nekik ajándékozták, és így Isten tiszteletének véget vetettek. Ez az oka immár, hogy Olaszország csaknem pusztává vált; a kolostorok elpusztultak, a püspökségek tönkre mentek, a főpapságok és az összes egyházak jövedelmei Rómába vándoroltak, városok elpusztultak, országok és népek romlásnak indultak, mivel hogy híre sincs többé az istentiszteletnek, avagy igehirdetésnek. Miért? A bíborosoknak nagyon kell! A török sem ronthatta volna meg jobban Olaszországot, és nem is tehetette volna jobban tönkre az istentiszteletet.

S hogy immár Olaszországot kiszipolyozták, most német földre jönnek, s ugyan szépen csinálják dolgukat. Összetett kezekkel nézzük-e, mint jut Németország is hamarosan olasz sorsra? Már nekünk is van néhány bíborosunk, de hogy mit akarnak velük nálunk a rómaiak, azt a pityókos németek még csak nem is sejtik, míg püspökségeknek, kolostornak, parókiának, hűbérnek, fillérnek híre sem lesz nálunk. Az Antikrisztus kaparja magához a földnek kincseit, így nagyon megjövendölve (Dán 11,39–43). S cselekszi ilyenformán: odafenn le-

fölözik a püspökségeket, kolostorokat és hűbéreket, de mert mégsem mernek mindent egyszerre lenyelni, mint az olaszoknál, közbe-közbe nálunk is afféle szent fogással élnek, hogy egybefognak tíz avagy húsz főpapságot, és mindegyik után évi jövedelmet szednek, s így mégiscsak takaros összeget harácsolnak össze. A würzburgi prépostság ezer forintot hoz, a bambergi is valamicskét, éppúgy Mainz, Trier, és a többi; ilyenformán könnyűszerrel zsebre vágnak pár ezer forintot, amiből Rómában egyik-másik bíboros kiskirályként élél.

Ha aztán majd beletörődünk ebbe a dologba, egy szép napon harminc vagy negyven bíborost sóznak a nyakunkba, s valamelyiknek odaadjuk a bambergi barát-hegyet,²⁶ és ráadásul a würzburgi püspökséget egy pár hozzátartozó gazdag parókiával, míg végre az egyházak és a városok pusztasággá válnak, és azután rámondjuk, hogy mi vagyunk a Krisztus helytartói és a Krisztus nyájának pásztoraik. Hadd nyögjenek bele a tökrészeg németek!

Én azonban azt tanácslom, hogy érjük be kevesebb bíborossal, vagy tartsa ki őket a pápa a maga vagyonából. Nagyon elég volna tizenkettő,²⁷ és mindegyiknek ezer forint évi jövedelem. Hogy jutunk mi németek ahhoz, hogy a pápától a mi javainknak ezt a rablását, nyúzását eltűrjük? Ha a francia királyság²⁸ megvédelmelte magát, miért engedjük mi, németek, magunkat így bolondítani és csúf-fá tenni? De még hagyján, ha ők csupán vagyonunkat lopnák, ámde elpusztítják az egyházakat is, megfosztják a Krisztus nyáját kegyes pásztoraiktól, s véget vetnek az Isten tiszteletének és igéjének. Hisz, ha egy bíboros se volna a világon, az egyház még akkor sem menne tönkre, mert azok úgysem tesznek semmit, amiből a keresztyénségnek haszna volna; ők csak nyerekednek és marakodnak a püspökségeken, főpapságokon; azt pedig bizony megteheti akármely rabló is.

Harmadszor: ha a pápa udvarának csak a századrésze maradna is meg, és kilencvenkilenc része feloszolnák, még akkor is elég nagy volna arra, hogy a hit dolgában intézkedjék. Most azonban csak úgy hemzsegnék Rómában, és úgy henceg mind a pápaságával, hogy még Babyloniában sem esett ily csoda. Csupán a pápai írások száma több

mint háromezer; s ki győzné a többi hivatalnokot mind felsorolni, hisz annyi a hivatal ott, hogy se szeri, se száma, s valamennyi a német alapítványokra és hűbérekre les, akárcsak a farkasok a juhokra.

Meggyőződésem szerint Németország ma sokkal többet fizet a római pápának, mint hajdanta a császároknak. Igen, egyesek szerint évenként több mint háromszázezer forint²⁹ vándorol Németországból Rómába egészen céltalan s hasztalan, s jutalmunk mindezért csak gúny és gyalázat; és még csodálkozunk, hogy fejedelmek, nemeségünk, városaink, országunk és népünk szegényedik, holott azon kellene csodálkoznunk, hogy még van betevő falatunk.

De mert itt a dolog elevenére tapintunk, vegyünk egy kis lélegzetet, és mutassuk meg, hogy a németek mégsem oly sült bolondok, hogy a római mesterkedésre éppenséggel rá sem ismernének, és a szitán által ne látnának. Nem amiatt panaszkodom én, hogy Rómában Isten törvényét és a keresztyén jogot semmibe se veszik, hiszen oly időket élünk a keresztyén világban, legkivált Rómában, hogy az ily fontos dolgokat panasz tárgyává sem igen tehetjük. Amiatt sem panaszkodom, hogy a természeti vagy világi jog és ész érvényét veszítette. Még mélyebb alapja van mindezen dolgoknak. Azt panaszlom én, hogy ők a maguk koholta papi jogot sem tartják meg, hogy náluk a nyilvánvaló zsarnokság, kapzsiság és múló pompa több, mint a jog. Ezt akarjuk kimutatni.

Hajdan a német császárok és fejedelmek a pápának megengedték, hogy a német nemzet összes hűbérei után évjárulékokat (Annáták)³⁰ szedjen, vagyis minden egyes hűbér első évi jövedelmének a felét. Ez engedmény azonban azzal a kikötéssel történt, hogy a pápa az ekként befolyó rengeteg pénzből tőkét gyűjtsön a törökök és hitetlenek ellen viselt harcra, vagyis a keresztyénség védelmére, s hogy így ne kelljen a nemességnek a terhes harcot egyedül folytatnia, hanem legalább némi részben a papság is segítségére siessen. A német nemzet e nemes és őszinte jóindulatát azonban a pápák arra használták fel, hogy eddigelé immár több mint száz éven át szedve a pénzt, most állandó jövedelmet és adót csináltak abból, és nemcsak hogy semmi tőkét nem

gyűjtöttek, hanem annak kontójára egy sereg állást és hivatalt szerveztek Rómában, és azokat abból, mint valami öröklő jövedelemből, évenkénti zsolddal látják el. Hogyha pedig a törökök ellen kell harcolni, kiküldik embereiket pénzt gyűjteni, sőt nem egyszer búcsúleveleket is bocsátottak ki a törökök ellen való harc ürügye alatt, vélvén, hogy azok az ostoba németek mindörökké sült bolondok maradnak, mindétig pénzt adnak, s az ő hallatlan kapzsiságukat kielégítik, bárha egész tisztán látják, hogy sem az ajándékok, sem a búcsúpénzek, sem semmi más, szóval, hogy egy fillér se megy a törökök ellen való harcra, hanem az utolsó fityingig mind az ő feneketlen zsájkukba vándorol. Csalnak és hazudnak, szerződéseket kötnek velünk, és eszük ágában sincs, hogy azoknak csak egy pontját is megtartsák. És mindenek aztán Krisztus és Szent Péter szent neve a takarója.

Hát ezt látva, a német nemzetnek, püspököknek és fejedelmeknek észbe kellene venniök, hogy ők is keresztyének, és a népet, mely reájuk bízott, hogy testi és lelki javukat munkálják és védelmezzék, meg kellene szabadítaniok az ilyen ragadozó farkasoktól, akik báránybőrbe öltözve, pásztoroknak és kormányzóknak adják ki magukat. És minthogy az évi jövedelmekkel ily gyalázatos módon visszaéltek, sőt azt se állták, amire lekötötték magukat, nem volna szabad megengedni, hogy országunkat és népünket oly kegyetlenül és minden jog híján nyúzzák és pusztítsák, hanem valamely császári vagy nemzeti köztörvény alapján az évjövödelmeket vissza kellene tartani, vagy újra megszüntetni. Mert ha nem tartják meg, amire lekötözték magukat, nincs is joguk az évjövödelmekhez; a püspököknek és fejedelmeknek pedig kötelességük, hogy az efféle lopást és rablást büntetlen ne hagyják, vagy hogy legalább védekezzenek ellene, úgy, amint a jog és a törvény rendeli.

E dologban kötelességük a pápa mellé állni, és ott támogatni, hogy ha tán nem tudna e nagy törvényteleniséggel egymaga megbirkózni; ha pedig azt ő maga is védelmezné vagy folytatná, akkor neki, akárcsak egy farkasnak és zsarnoknak, útjába kell állani és ellene szegülni, mert nincs hatalma arra, hogy gonoszt míveljen avagy védel-

mezzen. Sőt, még ha a törökök ellen akarna is efféle kincset gyűjteni, bizony mi is összeszedhetnők már egyszer eszünket és meggondolhatnók, hogy az a német nemzetenél mégiscsak jobb kézben volna, mint a pápánál, hisz a német nemzet maga is elég népet állíthat a harcba, ha van pénze. Ezekkel az évjövedelmekkel hát tisztára úgy vagyunk, mint más egyéb római huncutsággal.

Szintazonképp: úgy osztották be az évet a pápa és a kormányzó püspökök és alapítók között, hogy a pápának egy évből hat hónap jut váltakozó sorban³¹ azon hűbérek adományozására, melyek az ő hónapjába esnek, csakhogy ilyenformán majd minden hűbér Róma kezére kerüljön, különösen a legzsírosabb alapítványok és méltóságok. És amit így Róma kezéhez kaparint, annak bottal üthetik a nyomát, – veszett portéka az, még akkor is, ha soha többé nem is esik a pápa hónapjába. Így azután az alapítók igen nagy rövidséget szenvednek, úgy, hogy valóságos rablás, amit elkövettek, semmit ki nem eresztvén markukból. Azért bizony megérett a dolog arra, és itt is az ideje, hogy a pápás hónapokat egészen megszüntessük, és mindazt, ami ezúton Rómába került, újra visszavegyük. Mert a fejedelmeknek és nemességnek kötelességük utána járni, hogy a lopott jószág megkerüljön, a tolvajok bűnhődjenek, és mindazok, akik jogaikkal visszaélnek, jogaikat elveszítsék. Ha a pápa megteheti, hogy a megválasztását követő napon a saját maga hozta szabály és törvény alapján elrabolhatja alapítványainkat és egyházi javadalmainkat, amikhez se köze, se joga, úgy Károly császár a megkoronázására következő napon még sokkal több joggal alkothat oly szabályt és törvényt, amely kimondja, hogy egész Németországból egyetlen hűbért és egyházi javadalmat sem szabad többé Rómának lefoglalnia a pápa hónapjában, és hogy amit lefoglalt, az újra felszabadul, és a római rablóktól elvéteik, mert ehhez törvényes joga van, hatalmánál fogva.

De lám a kapzsi római rablófészek be sem tudta várni azt az időt, midőn a pápás hónap révén minden hűbér, egyik a másik után, amúgy is a kezébe kerül, hanem hogy telhetetlen bendőjét nagy hamar megtöltse, s azokat mind a legrövidebb idő alatt kézre kaparint-

sa, az évjárulékok és pápás hónapokon kívül kifurfangolta a hűbérek és egyházi javadalmak Rómába csempészésének még más háromféle módját.

Első mód: ha valamely szabad egyházi javadalommal bíró egyén *Rómában vagy oda utaztában meghal*, úgy az ő javadalma örökre a római, akarom mondani a rablószek tulajdonává lesz, és mégisincs ínyükre, hogy rablóknak mondják őket, holott ily rablásról soha senki sem nem hallott, sem nem olvasott.

Második mód: ha olyan valakinek van hűbére, avagy olyan kap hűbért, aki a pápa vagy bíborosok népségéhez tartozik, vagy ha már volt hűbére, és csak aztán lett a pápa vagy bíboros emberévé. Nos, ki számlálhatja meg a pápa vagy a bíborosok udvari népségét, hiszen a pápát, hogyha csak sétaképp kilovagol, mintegy három- vagy négyezer lovász veszi körül, minden császár és király csúfságára. Hát, Krisztus és Szent Péter gyalog jártak, hogy az ő helytartójuk annál inkább henceghessen és pompázhasson. Sőt az a kapzsi szellem furfangosan gondoskodik arról is, hogy a pápai udvaron kívül is minél többen viseljék *a pápai nép*³² nevet, éppúgy, mint Rómában, csakhogy ez a tisztára ravasz szócska: „pápai nép” mindenütt minden hűbért a római székhez tereljen, és örökké hozzá kössön. Nem bosszantó ördögi fogás ez? Ha összetett kézzel nézzük a dolgot, úgy Mainz, Magdeburg, Halberstadt ugyan szépen Róma kezére kerülnek, és a bíborosi címet ugyan drágán fizetik meg. És mi mégis minden német püspököt bíborossá szeretnénk tenni,³³ hogy ami még a mienk, az is mind rámenjen.

Harmadik mód: hogyha valamely hűbér *per tárgyává lesz Rómában*; no szerintem ez a legegyszerűbb és legbiztosabb út arra, hogy az egyházi javadalmak Róma kezére kerüljenek, mert ha nincs per, Rómában egy egész sereg fickó töri fejét rajta, s a föld alól is előrántják, és így az egyházi javadalmakra akkor teszik rá kezüket, amikor akarják. Hány jámbor pap veszi el így a maga javadalmaikat, vagy váltja meg egy kevés időre. Az ily joggal vagy jogtalanul per alatt levő hűbéreknek szintén a római szék örök tulajdonába kell átmenniök.

Bizony nem volna csoda, ha az Isten kénesőt és pokoli tüzet ontana az égből, és Rómát a feneketlen mélységbe süllyesztené, miként hajdan Sodomával és Gomorával tette. Mire jó a pápa a keresztyén világban, ha hatalmát nem használják másra, mint ilyen hallatlan gazságra, és ő ezt még védi és terjeszti? Ó nemes fejedelmek és urak, meddig eregetitek be és szabadítjátok rá országtokra és népetekre ezeket a ragadozó farkasokat!

Minthogy pedig ez a mesterkedés sem vált be eléggé, de meg különben is a kapzsi lélek sokallta az időt, míg e réven a püspökségeket mind magához ragadhatja, hát ez az én kedves kapzsi lelkem elvégre kifurfangolta még azt is, hogy a püspökségek névleg ugyan Rómán kívül vannak, de valóság szerint Róma birtokát képezik. Mégpediglen ilyenformán: egy püspököt sem erősítenek meg, *ha nagy összeg pénzben meg nem veszi a palliumot*,³⁴ és borzasztó esküvel a pápa rabszolgájává fel nem esküszik. Innét, hogy nincs püspök, ki a pápa ellen akár csak a kis ujját is fölemelje. De hiszen a rómaiak valójában épp ezt akarták elérni azzal az esküvel; így aztán a leggazdagabb püspökségek is adósságba keveredtek és romlásnak indultak. Úgy hallom, Mainz húszezer forintot fizet. Nos hát ezek igazfajta rómaiak, amint látom. Egykor ugyan azt hirdették a pápás jogban, hogy a palliumot ingyen adják, hogy a pápa udvari népségét megritkítják, a pereket kevesbítik, az alapítók és püspökök szabadságát meghagyják; de így aztán oda lett volna a jövedelem; azért egyet fordítottak a köpönyegen, és a püspököktől és alapítóktól minden hatalmat elvettek; ott ülnek most, mint a bábok, se hivataluk, se hatalmuk, se dolguk, hanem szerte az egész egyházban mindent a római főlatrok intéznek, még tán az egyházi és harangozó dolgát is; minden per Rómában foly; a pápa hatalma nevében ki-ki azt cselekszi, amit akar.

Mi történt épp ez esztendőben is? A strasburgi püspök a maga alapítványát annak rendje és módja szerint kezelni, és az istentiszteletet megreformálni akarván, e célból néhány alkalmas, istenes és keresztyéni intézkedést tett.³⁵ Ámde az én pápám és a szent római szék az ily szent és keresztyéni intézkedést a papság kívánságá-

ra végképp megszünteti és elkárhoztatja. Ezt nevezik Krisztus nyája legeltetésének, így kell a papokat saját püspökökre uszítani, és engedetlenségüket az isteni törvények védelme alá helyezni. Hát azt tartom, Istennek ily nyilvánvaló meggyalázására még az Antikrisztus sem fog vetemedni. Nesztek, itt van a pápátok, amilyennek akartátok. S miért? Ej, mert hát, ha az egyházat megreformálnák, oly veszedelmes roppanás állna be, hogy tán még Róma is megnyögné; azért inkább ne éljen egy pap se békeességben a többivel, amint eddig éltek; a fejedelmek és királyok is csak hadd kapjanak hajba, füljön a világ keresztyén vérbe, csak a keresztyének egyességes reformtörekvésükkel hajba ne döntsék a szent római széket!

Eddigélé láttuk, mint bántak a pusztuló és megüresedő egyházi javadalmakkal. De a kedves kapzsi léleknek kevés volt az üresedés, azért szemét rávetette azokra a hűbérekre is, melyek be vannak töltve; mert hát ezeknek is meg kell üresedniök, bárha éppen nem üresek is. És ezt különféle módon éri el.

Először kiszimatolja azokat a zsíros egyházi *hivatalokat* (*praebenda*),³⁶ amelyeket valamely öreg vagy beteg, vagy csupán csak valamely ráfogott fogyatkozásban sínló egyén tölt be. Az ilyen mellé, akarja, nem akarja az illető, a szentszék egy koadjutort, vagyis kisegítőt ad. S az a koadjutor, aki a pápa embere, aki jó pénzzel fizet, vagy egyébként valami, Rómának tett szolgálat alapján érdemeket szerzett. Ilyenformán aztán oda a káptalan szabad választása vagy annak a joga, aki eredetileg az egyházi javadalmakat adományozta, és minden szépen elvándorol Rómába.

Másodszor: van egy szócska, a *kommenda*,³⁷ vagyis mikor a pápa valamely bíborosnak vagy más embernek megparancsolja, hogy egy-egy gazdag, zsíros kolostort vagy egyházat tartson meg, éppen úgy, mintha én megparancsolnám neked, hogy száz forintot tarts meg. Ez azt jelenti, hogy a kolostor nincs odaadva, sem elajándékozva, nincs is elpusztítva, sem az istentisztelet megszüntetve, hanem csupán megparancsolva, hogy az illető megtartsa, nem azért, hogy gondját viselje, hanem hogy a birtokló személyt onnét kiűzze, a java-

dalmakat és jövedelmeket bevegye, és holmi hitehagyott, megugrott barátot helyezzen bele, aki évente öt vagy hat forinttal beéri, napon-ta a templomban ül, és árulja a zarándokoknak a jelvényeket és képecskéket, de énekről és igeolvasásról ott többé szó sincs. Hát, ha ez kolostorpusztítás és istentisztelet-rontás, úgy a pápát méltán mondhatjuk a kereszténység pusztítójának és az istentisztelet megrontójának, mert ő ezt a mesterséget valóban nagyban űzi. De ezt Róma kemény beszédnek tartaná, azért inkább kommandának, vagyis ajánlásnak kell nevezni a kolostor megtartását. E kolostorokból a pápa évenként négyet vagy többet tehet kommandává, minthogy egynek több mint hatvanezer forint a jövedelme. Így szaporítják ők Rómában az istentiszteleteket, és tartják fenn a kolostorokat. És ezt német földön is tapasztalhatjuk.

Harmadszor: van egynéhány hűbér, nevük *incompatibila*,³⁸ ezeket az egyházi jogrendelkezései szerint együtt birtokolni nem lehet, mint teszem azt két papságot, két püspökséget és ezekhez hasonlókat. Ily esetben a szent római szék és a kapzsi lélek egyet csavarint az egyházi jogon, s magyarázatként hozzáteszi, hogy azok együtt *unio* és *incorporatio*,³⁹ vagyis a sok incompatibilitát egymásba kebelezi, egyiket a másik tagjának tekinti, és ilyenformán azokat egy egyházi javadalomnak minősíti, így azután nem incompatibiliák, és ezzel a szent egyházi jognak is szépen eleget tesznek; nem kötelez az többé mást, csakis azokat, akik azt a magyarázatot a pápától és az ő datariusától⁴⁰ meg nem vásárolják. Hasonló az *unio*⁴¹ is, azaz egyesítés, mikor több hűbért egybevonnak, akárcsak egy csomó fát, és ezen egybegabalyítás alapján azok mind egy hűbér számba mennek. Így érthető, hogy van olyan udvaronc is Rómában, kinek egymagának huszonnégy parókiája, hét prépostsága és negyvenhárom egyházi javadalma van, és mindehhez ama mesteri magyarázat révén jutott, amely minden jogtalanságot eloszlat. Mijök van hát a bíborosoknak és főpapoknak, azt ki ki elgondolhatja. Így ürítik ki a németek zsebét, és vakarják ott, ahol vizket nekik.

Egyike ama magyarázatoknak az *administratio*⁴² is, vagyis mikor

valaki a maga püspöksége mellett még egy más apátságot vagy méltóságot is bír. és minden azzal járó javadalmat élvez, csakhogy épp a neve *administrator*. Mert Róma beéri azzal, ha a szavak és nem a tények változnak, olyanformán, mintha én azt kívánnám, hogy a bordélyház úrasszonyának neve ezentúl polgármesterné legyen, maga azonban csak hadd maradjon továbbra is oly jámbor, mint aminő. Erről a római uralomról szól Péter, midőn azt mondja: „*Támadnak hamis mesterek, kik kapzsiságukban koholt beszéddel áztatnak titeket*” (2Pét 2,3), hogy nyerészkedhessenek.

A kedves római kapzsiság kieszelte szokás az is, hogy az egyházi javadalmakat és hűbéreket eladják és kikölcsönözik, olyan kikötéssel, hogy az eladó vagy üzérkedő fenntartja igényét arra, hogy, ha a birtokos meghal, a hűbér újra szabadon visszaszálljon arra, aki előbb eladta, oda kölcsönözte vagy átengedte. Ekként az egyházi javadalmakat öröklő vagyonná tették, úgy, hogy senki sem juthatott többé hozzájuk, csak az, akinek azt az eladó eladni akarta, vagy akire a maga jogát halálakor ráruházta. Ezen kívül sokan vannak közöttük, akik valamely hűbért csak címleg hagynak másra, amiből természetesen az illetőnek egy fillér haszna sincsen. Az is régi dolog már, hogy valaki azzal a fenntartással hagy másra valamely hűbért, hogy bizonyos évi kamatot fizet utána; ezt hajdan „*simoniá*”-nak nevezték,⁴³ és sok más fel sem is sorolható hasonló eset van még, úgyhogy bizony sokkal gyalázatosabban járnak el az egyházi javadalmakkal, mint a pogányok a keresztfa alatt Krisztus ruháival.

De mindaz, amiről eddig szólottunk, már régi és megszokott dolog Rómában. Ám a kapzsi lélek még egy újabb dolgot is kieszelt – hiszem, az utolsót, amelyen rajta veszt. Van a pápának egy ügyes fogása, az ún. *pectoralis reservatio*,⁴⁴ vagyis a szívbeli fenntartás, és a *proprius motus*,⁴⁵ vagyis a hatalmi önkény. Hát ez ilyenforma dolog: ha valaki Rómában egy oly hűbérhez jut, amelyet neki szántak, és tisztes módon és rendes úton odaadtak, és előáll azután egy másvalaki, akinek pénze vagy valamely külön, de egyébként szóra sem méltó érdeme van, és ugyanazt a hűbért kéri a pápától, hát odaadja neki, és elveszi

a másiktól. Ha azt mondják, hogy ez jogtalanság, a szentséges atyának mentegetnie kell magát, nehogy egész nyilvánosan, erőszakosan és jogtalanul meghurcolják, és ekkor azt mondja, hogy ő szívében és lelkében azt a hűbért magamagának és a maga teljes hatalmának tartotta fenn, noha előbb egész életén át soha sem is gondolt reá, sem nem is hallott felőle, és így kitalált hát egy magyarázatot, melynél fogva ő a maga személyében hazudhat és csalhat, és mindenkit lóvá és bolonddá tehet; teheti pedig mindezt egész szemtelenül és nyilvánosan, és mégis a keresztyénség feje akar lenni, tudatában annak, hogy a rossz lélek nyilvánvaló hazugsággal uralkodik őáltala.

A pápának ez az önkénye és hamis eljárása immár Rómában oly állapotokat teremtett, hogy nincs, aki azokat leírja. Napirenden van ott az adás-vevés, cserebere, dobzódás, hazugság, csalás, rablás, lopás, fényűzés, paráznaság, gazság, Istennek mindenféle módon való meggyalázása, úgy, hogy az Antikrisztus sem uralkodhatnék gyalázatosabban. Velence, Antwerpen, Kairó hozzá sem fogható ahhoz a vásárhoz és üzérkedéshez, ami Rómában foly; csakhogy ott legalább ész és jog szerint járnak el, itt pedig minden úgy megy, ahogy az Ördög akarja. És a romlás e tengeréből immár az egész világba hasonló erény árad szét. Hát nem méltán félhetnek-e ezek az emberek a reformációtól és a szabad zsinattól, és nem inkább sorra felakasztják-e az összes királyokat és fejedelmeket, csakhogy ezek egyetértése alapján a zsinat létre ne jöjjön? Ki is túrné, hogy ez az ő gazsága napfényre kerüljön?

Vége a pápa mindezen ő jeles üzlete számára egy saját áruházat is rendezett be, – ez a „datárius háza”⁴⁶ Rómában. Ide kell fordulniok mindazoknak, akik a mondott úton-módon hűbérek és egyházi javadalmak után járnak, ott kell megvásárolniok azokat a híres magyarázatokat és üzleteket, és megszerezniök a jogot az effajta égbekiáltó gazműveletekre. Hajdan még elég tisztességes eljárást követett Róma, mikor a jog megvásárlásáról vagy pénzzel való elnyomásáról volt szó. De most már oly aranyosak, hogy senkinek sem adnak szabadságot a gazságra, hacsak előbb jó pénzen meg nem vásárolta azt. Ha itt

nem a bordélyházak mintabordélyházával van dolgunk, úgy nem tudom, mi a bordélyház.

Ha van pénz az erszényedben, könnyen hozzájutsz mindahhoz, miről fentebb szoltunk, sőt itt minden uzsorát, minden lopott, rablolt jószágot pénzért tisztára igazolnak. Itt a fogadalmakat feloldják, itt a barátok szabadságot kapnak a rendből való kilépésre, itt a papok a házasság életet megvásárolhatják, itt a fattyúkölyköket törvényesítik, minden becstelenséget és gyalázatot tisztességbe, minden gonosz rágalmat és szennyfoltot lovagias és nemes dologba vesznek; itt a tiltott fokú vagy bármi más hiánnyal bíró házasságnak kárt kell vallania. Cudar vásár és nyúzás van itt, ahol tiszta dolog, hogy minden egyes egyházi törvénynek csak az a célja, hogy eggyel több pénzhurok legyen, amelyből szabadulni kell, ha keresztyének akarunk maradni. Igen, itt az Ördög szentté, és hozzá Istenné leszen. Amit az ég és föld nem tehet, megteszi ez a ház. S azt mondják, hogy mindez csak váltáság. Persze, váltáság (*compositiones*),⁴⁷ sőt valóságos pokolvásár (*confusiones*)!⁴⁸ Hitvány kincsesbánya a rajnai vám⁴⁹ e szent áruházhoz képest!

Senki se vélje, hogy túlozok; annyira nyilvánvaló mindez, hogy nekik maguknak is be kell ismerniök odafenn Rómában, hogy borzasztóbb is, több is, mintsem bárki elmondhatja. Még nem érintettem, nem is akarom érinteni a személyes bűnök mélységes, pokoli habarékját, csak a köztudomású dolgokról beszélek, és mégsem jellemezhetem eléggé azokat. A püspököknek, a papságnak, és mindenekelőtt az egyetemek doktorainak, akiket ezért fizetnek, nekik kellene ez ellen kötelességük szerint egyértelműen írni és felszólalni.

Sőt, fordíts még egy lapot, s előtted a tiszta valóság, mert hátra még a „Valét”-a,⁵⁰ s ezt is meg kell adnom. A határtalan kapzsiság ugyanis még e kincsekkel sem érte be, pedig bizony három hatalmas király is megelégedhetnék azokkal, azért rászánta magát arra is, hogy üzletét eladja az ágostai Fuggereknek,⁵¹ s ilyenformán a püspökségek és hűbérek odaajándékozása, becserélése, megvétele és az egyházi javakkal való drágalátos üzérkedés immár épp a legjobb helyre került,

és az egyházi és világi javakból vásárt csináltak. No hát szeretném én azt a nagy észet látni, amely képes volna kisütni, hogy mire vetemedhetnék még a római kapzsiság, Amire már nem vetemedett volna, ha csak arra nem, hogy most viszont Fugger is átadná és eladná valakinek a maga mindkét, illetőleg immár egyetlen üzletét. Azt tartom, a végsőig jutottunk.

Mert amit a búcsú,⁵² a bullák, gyónócédulák, vajcédulák⁵³ és más gyónókönyvecskék⁵⁴ révén összelopkodtak, és még most is lopnak és zsarolnak, azt potomságnak tartom, és olyannak, mintha az Ördög-gel együtt a pokolba dobnák. Nem mintha keveset jövedelmeznének, mert akár egy hatalmas király is szépen kijönne abból, hanem mivel azok a fent említett kincsesbányákhoz nem is foghatók. Ezúttal még arról is hallgatok, hogy hova kerülnek azok a búcsúpénzek; ennek majd más alkalommal járok utána: Campofiore és Belvedere⁵⁵ és több hasonló hely bizonyosra kellő útbaigazítással szolgálnak ez irányban is.

Minthogy tehát ez az ördögi kormányzat nem csupán nyilvánvaló pokoli rablás, csalás és zsarnokság, hanem a keresztyénségnek is testben és lélekben való megrontása, kötelességünk mindent elkövetni, hogy a keresztyénség nyomorának, pusztításának útját álljuk. A török ellen akarunk síkra szállni? Nem úgy, először is itt lássunk dolgunkhoz, mert itt állunk a legrosszabbul. És hogyha teljes joggal akasztjuk fel a tolvajokat és fejezzük le a rablókat, miért engedjük szabadjárára a római kapzsiságot, ezt a legnagyobb tolvajt és rablót, aki valaha a földön volt, avagy lesz, s hozzá Krisztus és Szent Péter szent nevében? Elvégre is ki tűrheti ezt hallgatagon? Hiszen amije van, lopott, rabolt jószág, az csaknem mind és semmi más, bizonyosság erre az egész történet. Mert bizony a pápa azt a rengeteg vagyont nem vette; ki hiszi, hogy hivatalai útján⁵⁶ beszédhetne körülbelül egymillió aranyat a fentebb említett kincsesbányák és országa nélkül. Krisztus és Szent Péter sem hagyta reá, másvalaki sem adta vagy kölcsönözte neki, nem is szerezte, sem nem maradt reá elévülés útján. Mond meg hát nekem, hogyan jutott hozzá! Ebből értsd meg, mit keresnek,

s mit akarnak, midőn követeket küldenek ki, hogy pénzt gyűjtsenek a török ellen?

Kis emberke vagyok ugyan arra, hogy előálljak e borzasztó állapot megjavítására szolgáló javaslatokkal, de mégis rágyújtok a bolond nótára, s elmondom, amint eszemtől kitelik, mit lehetne és kellene a világi hatalomnak vagy a közönséges zsinatnak cselekednie.

Előszőr: minden fejedelem, nemes és város a maga alattvalóinak azonnal tiltsa meg, hogy az évjáradékokat Rómába küldjék, sőt azokat egészen szüntessék meg. Mert a pápa a szerződést megszegte, és az évjáradékokat rablás tárgyává tette, az egész német nemzet kárára és gyalázatára; odaadja azokat barátainak, eladja jó pénzért és kényelmes hivatalokat (*officia*) alapít belőlük. Azért elvesztette jogát hozzá, és megérdemli a büntetést. A világi hatalomnak kötelessége az ártatlanokat megvédelmezni és a jogtalanságnak útját állani, amint Szent Pál tanítja (Róm 13,4), valamint Szent Péter (1Pét 2,14), sőt az egyházi jog is (16, 9, 7 de filiis).⁵⁷ Innét, hogy a pápának és az ő népének azt mondják: „*tu ora*”, imádkozzál; a császárnak és hadának: „*tu protege*”, oltalmazzál; a közönséges embernek: „*tu labora*”, dolgozzál. Nem mintha nem kellene kinek-kinek imádkoznia, védekeznie, dolgoznia, mert valójában imádság, védelem és munka az, ha valaki a maga dolgot folytatja, hanem, hogy kinek-kinek meglegyen a maga feladata.

Másodszor: Minthogy a pápa a maga praktikájával, kommandáival,⁵⁸ adjutoriumaival,⁵⁹ reservatióival,⁶⁰ várományos leveleivel,⁶¹ pápai hónapjával,⁶² incorporatiójával,⁶³ uniójával,⁶⁴ pensiójával,⁶⁵ palliumjaival,⁶⁶ ügykezelési szabályaival⁶⁷ s hasonló gasságaival az ösz-

szes német alapítványokat jogos hatalom nélkül magához ragadta, és azokat Rómában idegeneknek, akik a német tartománynak ezért semmi viszonzószolgálatot nem tesznek, odaadja és eladja, és ekként a tulajdonképpeni birtokosokat⁶⁸ joguktól megfosztja, a püspökökből bábokat, fajankókat csinál, és így a maga egyházi joga, a természet és ész ellen cselekszik, hogy végre is meg kellett érnünk, hogy Rómában az egyházi javadalmak és hűbérek merő kapzsiságból csupa otromba, buta szamarak és fickók kezére kerültek, a kegyes, tudós emberek pedig szolgálatuknak és tudományuknak semmi hasznát sem látják, aminek az a következménye, hogy a német nemzet szegény népe jóra való, tudós főpapok nélkül szűkölködik, és romlásnak indul: hát a keresztyén nemességnek kötelessége, hogy a pápával, mint a keresztyénség egészen közönséges ellenségével és megrontójával, szembeálljon ama szegény lelkek üdvössége érdekében, akiknek ily zsarnokság miatt el kell pusztulniok. Igen, ki kell mondania, megparancsolnia és elrendelnie, hogy ezentúl egy hűbért se legyen szabad többé Rómának átadni, egyet sem onnan semmi módon megszerezni, hanem a zsarnoki hatalom karmai közül újra kiragadva, itthon kell megtartani, és a német nemzet körében a jogosított birtokosoknak e jogát és hivatalát tőlük telhetőleg biztosítani. És ha valamely udvaronc állítana be, komoly parancs rendelje el neki, hogy odébb álljon, ugorjék a Rajnába, avagy a legközelebb eső vízbe, és a római átkot pecsétetül és levelestül hideg fürdővel hűtse le; akkor majd Rómában is észreveszik, hogy a németek nem holtig tökrészegek, hanem egyszer már keresztyének is, akiknek a Krisztus szent nevének kigúnyolását és meggyalázását – mert az ő nevében foly mindez a gonoszság és lélekrontás – eszük ágában sincs túrni, ellenkezőleg, Istent és az Isten dicsőségét többre becsülik, mint az emberek hatalmát.

Harmadszor: császári törvény tiltsa meg, hogy ezentúl püspökköpenyt, bármely méltóságban való megerősítést Rómából kérjenek; ellenkezőleg, hogy a különösen is szent és jeles niceai zsinat⁶⁹ ama rendelkezése újra érvénybe lépjen, amely szerint a püspököt más

két legközelebb lakó püspök, avagy az érsek köteles megerősíteni. Hiszen, ha a pápa ezen és az összes zsinatok szabályrendeleteit lábbal tapodja, mire jó akkor a zsinat? Avagy ki adott neki hatalmat, hogy a zsinatokat így megvesse és megtapossa? Akkor jobb, ha letesszük az összes érsekeket, püspököket és prímásokat, s csupa papot csinálunk belőlük, s a pápát egymagát ültetjük a nyakukra, hiszen most sincs másképp, ő a püspököktől, érsekektől és prímásoktól ugyanis minden törvényes hatalmat elvesz, mindent magához ragad, és nekik csak a nevet és pusztá címet hagyja meg, sőt az ő kivételes joga (*exemptio*)⁷⁰ alapján a püspökök törvényes hatalma alól még a kolostorok, apátságok és főpapságok is ki vannak véve, s ilyenformán a keresztyénységben minden rend felbomlik, aminek azután szükségszerű következménye mind ami bekövetkezett: a büntetések elengedése és a szabados gázság az egész világon, úgy, hogy én valóban félek, hogy a pápát méltán nevezhetik el a bűn emberének.⁷¹ Ki az oka annak, hogy nyoma sincs már a fegyelemnek, a büntetésnek, a kormányzásnak, semmi rendnek a keresztyénységben, hanemha a pápa, aki a maga önkényes, bitor hatalmával az egész főpapság kezét megköti, a fenyítő korbácsot elveszi, összes alattvalóinak szabad kezét. ád, és a szabadságot elkótyavetyéli.

De hogy főhatalma elrablása miatt ne panaszkodhassék, el kellene rendelni, hogy ahol a prímások és érsekék valamely dolgot elintézni nem tudnak, vagy köztük per támad, ily esetben terjesszék azt a pápa elé, csak ne minden apró ügyet. Hajdan így történt ez, és a jeles niceai zsinat is így rendelte. Amit azonban a pápa nélkül is el lehet intézni, azt ne is terjesszék fel hozzá, hogy őszentsége aprólékos dolgokkal ne terheltessék, hanem, hogy amivel különben is dicsekszik, minden imádsága, igyekezete és gondja a keresztyénység javát munkálhassa, amint azt az apostolok tették mondván: „*Nem helyes, hogy az Isten ígését elhagyjuk, és az asztalok körül szolgáljunk; az igehirdetésben és imádságban akarunk kitaranni, és ama munkára másokat rendelni*” (ApCsel 6,24). De Rómában csakis az evangélium és imádság megvetése, és az asztali szolgálat, vagyis a mulandó javak él-

vezése vagyon napirenden. Az apostolok és a pápa kormányzása úgy illenek össze, mint Krisztus és Lucifer, ég és pokol, nappal és éjjel, és a címe mégis Krisztus helytartója és az apostolok utóda.

Negyedszer: el kell rendelni, hogy egy világi ügyet se tárgyaljanak Rómában, hanem azokat mind a világi hatóságra bízzák; azt ők maguk is mondják egyházi jogukban, de mégsem tartják meg. Mert a pápa hivatása nem lehet más, mint hogy ő, mint az Írásban legjártasabb és valóban, és nem csupán név szerint legszentebb, azokat a dolgokat intézze, melyek a keresztyének hitére és szent életére tartoznak, hogy a prímásokot és érsekeket is erre szorítsa, és velők ebben tárgyaljon, és erről viseljen gondot, amint Szent Pál tanítja (1Kor 6,7), és hogy szigorúan büntesse azokat, akik e világi dolgokba ártják magukat. Mert minden országnak mérhetlen kárt okoz, hogyha az ily ügyek Rómában tárgyalatnak, már a nagy költség miatt is; hozzá az ottani bírák nem is ismerik az egyes országok erkölceit, jogát és szokásait, úgy hogy sokszor csak húzzák-vonják az ügyeket a maguk szabályai és nézetei szerint, aminek aztán az a következménye, hogy a felek sérelmet szenvednek.

Ezen kívül meg kellene tiltani az egyházi hivatalnokok⁷² részéről az összes alapítványoknál tapasztalható borzasztó nyúzást, hogy ezen túl csakis a hit és a jó erkölcs dolga tartozzék rájuk; ami pedig a pénz, vagyon és élet vagy becsület dolgát illeti, azt hagyják a világi bírákra. Azért a világi hatóság a kiátkozást és üldözést se engedje meg, ha az nem a hit és erkölcsi élet dolgában történik. Az egyházi hatalomnak a lelki javak dolgát kell intéznie, mint ezt a józan ész is tanítja, a lelki jó pedig nem pénz s nem testi dolog, hanem hit és jó cselekedet.

Ügyet azonban mégis meg lehetne engedni, tudniillik, hogy a hűbéri vagy egyházjavadalmi ügyeket a püspöki, érseki és prímási székeknél tárgyalják. Azért, ahol szükséges, a perlekedések és háborúskodások elintézése végett a prímásság Németországban is állítson fel egy egyetemes *consistorium*-ot⁷³ aiuditorokkal, kancellárokkal, akik, miként Rómában, a kegyelmi és igazságszolgáltatási jogot

gyakorolják,⁷⁴ s kikhez fellebbezés útján a német tartományok összes ügyeit felterjesztenék elintézés végett. De ezeket aztán nem kellene úgy, mint Rómában, esetleges adományokból és ajándékokból fizetni, mert így divatba jönne nálunk is a jognak és jogtalanságnak áruba bocsátása, éppúgy, mint Rómában, ahol a bírák, mivelhogy a pápa semmi fizetést sem ad nekik, ajándékon híznak. Mert hát Rómában azzal ugyan édeskeveset törődnek, hogy mi a jog vagy jogtalanság, hanem csak, hogy mi a pénz vagy nem pénz! Fizetésük pedig kikerülhetne az évi járulékokból, de lehetne más utat-módot is kieszelni, ezt azonban tegyék azok, akik okosabbak, és az ily ügyekben jártasabbak, mint én. Én csak indítást és gondolkodásra való alkalmat akartam adni azoknak, akik képesek is, hajlandók is a német nemzeten segíteni, s akik a pápa nyomorult, pogány és keresztyéntelen kormányzására ráunva, ismét keresztyének és szabadok óhajtanak lenni.

Ötödször: semmiféle reservatióknak ne legyen többé érvénye, és egy hűbér se maradjon tovább Róma körmei közt,⁷⁵ akár meghalt legyen a birtokos, akár per támadt legyen miatta, akár valamely bíborosnak vagy a pápának embere legyen szóba. És szigorúan megtiltandó és megakadályozandó, hogy egyik-másik udvaronc bármely hűbér ellen pert kezdessen, a jámbor papokat megidézze, zaklassa, és egyezségre kényszerítse. És ha emiatt Róma átkozódnék, vagy egyházi viszály törne ki, hát azt olybá vegyék, akárcsak valami tolvaj átkozódnék azért, mert nem engedték meg neki, hogy lopjon. Sőt jól ráncba kellene szedni őket amiatt, hogy az átokkal és Isten nevével oly gazul visszaélnék rablásuk igazolása végett, és hogy hamisan kieszelt fenyegetéssel akarnak minket arra kényszeríteni, hogy mi az Isten nevének ezt a káromlását és keresztyén hatalommal való ezt a visszaélést tűrjük és dicsérjük, és az ő ravaszságuknak Isten színe előtt részesei legyünk. Holott Isten színe előtt kötelesek vagyunk neki ellenállni, mert Szent Pál intése (Róm 1,32) szerint az ilyenek méltók a halálra, minthogy nemcsak hasonlót cselekszenek, hanem helyeslik és megengedik, hogy ilyesmiket cselekedjenek. De különösen tűrhetetlen a

hazug *reservatio pectoralis*, ami a keresztyénséget valóban kárhozatos módon nyilvánvaló gyalázatba veri és gúny tárgyává teszi, mivelhogy feje nyilván hazudozik, és az átkozott vagyonért mindenkit szemtelenül csal és bolondít.

Hatodszor: megszüntetendőek a *casus reservati*-k,⁷⁶ vagyis a fenntartott esetek, miknek révén nemcsak rengeteg pénzt zsarolnak az emberektől, hanem a veszett zsarnokok nem egy szegény lelket agyonszorogatnak és megtevesztenek az Istenbe vetett hit mondhatlan kárára. Ide tartoznak különösen is ama nevetséges gyerekes esetek, amiket ugyancsak felfűjnek az „*In coena domini*” bullában,⁷⁷ de amelyek a mindennapi bűnök nevére sem méltók, nem is szólna azon hallatlan nagy esetekről, amikre a pápáknál nincsen is bocsánat, teszem azt, ha valaki egy zarándokot római útjában megakadályozna, vagy ha a törököt fegyverrel segítné, vagy ha meghamisítaná a pápa levelét. Ily durva, buta, esetlen dolgokkal bolondoskodnak; Sodoma és Gomora és mindama bűnök, melyek Isten parancsolata ellen történnek és történhetnek, ezek nem *casus reservati*, hanem amit Isten nem parancsolt meg, amit csak ők maguk gondoltak ki, az már *casus reservati*, mert fő dolog, hogy a pénz akadálytalan folyjon Rómába, hogy a török miatt ne fájjon a fejük, és hogy a maguk haszontalan hitvány bulláival és leveleivel a világot zsarnok hatalmukban tartsák.

Hát biz minden papnak, sőt általán kinek-kinek tudnia kellene, hogy egy titkos, és be nem jelentett bűn sem képez fenntartott esetet, és hogy bármely papnak van hatalma bármi néven nevezett titkos bűnt is feloldani, és nem volna szabad sem az apátnak, püspöknek, sem a pápának megadni azt a hatalmat, hogy azok közül csak egyet is a maguk ítélőszékei hatáskörébe vonjanak. És hogyha ezt mégis megcselekednék, eljárásuknak érvénytelennek kellene lennie. Sőt ezért meg is kellene őket büntetni, mint olyanokat, akik Isten ítéletét hívták ki magukra, és a szegény tudatlan lelkeket ok nélkül szorongatják és terhelik. Ahol azonban nyilvánvaló nagy, s különösen Isten parancsolata ellen való bűnök forognak fenn, ott már van ok arra, hogy

fenntartott eseteket állapítsunk meg, de ekkor sem túlságos mértékben, nem is önkényesen s ok nélkül, mert Krisztus nem zsarnokokat, hanem pásztorokat állított egyházába, amint Szent Péter tanítja (1Pét 5,3).

Hetedszer: a római szék az *officiumokat*⁷⁸ szüntesse meg, az udvari nép számát Rómában apassza, hogy a pápa saját vagyonából eltartassa őket, és ne tűrje, hogy az ő udvara az összes királyok udvaránál fényesebb és költségesebb legyen. Gondolják meg, hogy ezzel a keresztyénség ügyén nemcsak hogy sohasem lendítettek, de sőt, hogy az egyszersmind akadály is a tanulásban és imádkozásban, úgyanyira, hogy ők maguk is majdhogy semmit sem tudnak a hitről; botrányos egy bizonyosság e mellett az utolsó római zsinat,⁷⁹ ahol sok gyerekes, felületes cikk közé még azt is bevették, hogy az ember lelke halhatatlan, és hogy a pap köteles egyszer egy hónapban imádságát elmondani, hahogy hivatalos jövedelmét el nem akarja veszteni. Hogy is döntenének ez emberek a keresztyénség és a hit dolgában, mikor a nagy kapzsiság, vagyon és világi pompa miatt szívükben megkeményítve és megvakítva csak most jöttek rá arra, hogy a lélek halhatatlan! Az egész keresztyénségnek nem kis gyalázatja, hogy Rómában a hittel ily csúfosan bánnak el. Ha kevesebb vagyon és fény volna körülük, inkább tanulhattak és imádkozhattak volna, úgy, hogy méltók és alkalmasak volnának a hit dolgairól tárgyalni, miként hajdanta voltak, amikor csak püspökök és nem az összes királyok királyai akartak lenni.

Nyolcadszor: el kell törölni azt a súlyos és borzasztó esküt, amellyel a püspököknek magukat minden jog ellenére a pápa rabszolgáivá kell lekötelezniök, amint ezt a „*significasti*”⁸⁰ hitvány és ostoba cikke önkényesen és nagy értetlenül rendeli. Hát nem elég, hogy vagyonunkat, testünket, lelkünket egész sereg ostoba törvénnyel nyomorítják meg, gyengítve a hitet és rontva a keresztyénséget? Mármost még rabságba verik a személyt, annak hivatalát és foglalkozását, s ráadá-

sul behozzák az *investiturát*⁸¹ is, ami hajdan a német császár joga volt, és Franciaországban és némely királyságban most is a királyok joga. E felett ugyan a császárokkal nagy harcba és perpatvarba keveredtek, míg végre is cudar erőszakkal magukhoz ragadták, és mindeddig meg is tartották, mintha bizony a föld összes keresztyénei közt elsősorban a németek tartoznának a pápa és a római szék bohócaivá felcsapni, és tenni és túrni, amit bizony senki se túr és tesz. Minthogy tehát ez mind csupa erőszak és rablás, a püspöki törvényes hatalom csorbítása és a szegény lelkek megrontása, köteles a császár az ő nemességével együtt e zsarnokság ellen síkra szállni, és azt megtorolni.

Kilencedszer: a püspöknek a császár felett semmi hatalma nincs, kivéven, hogy őt az oltárnál felkeni, éppúgy, mint ahogy a püspök a királyt szokja koronázni, és ideje, hogy immár vége legyen annak az ördögi nagyzásnak, amely követeli, hogy a császár a pápa lábait csókolja vagy lábaihoz üljön, vagy hogy, amint mondják, neki a kengyelvasat tartsa és lovának zabláját, mikor lovaglásra indul; vagy, hogy a pápának alattvalói hűséget fogadjon, miként ezt a pápák szemtelenül megkívánják, mintha joguk volna hozzá. A „*solitae*”⁸² ama cikke, mely a pápai hatalmat a császári hatalom felé emeli, egy batkát sem ér, éppúgy, mint a többi, ami belőle foly vagy vele összefügg, mert egyebet sem céloz, mint hogy Isten szent ígését elcsúrve-csavarva, igaz értelméből ki- és átforgassa a maga álmokképeivé, miként ezt már latin nyelven kimutattam.

A pápának ezt a mód nélkül való igen nagyon fennhéjázó és vakmerő fogását az Ördög eszelte ki, hogy annak révén idővel az Antikrisztus előtt nyisson kaput, és a pápát az Isten fölé is emelje, amint ezt már is sokan megteszik és tették. Illetlen az a pápához, hogy magát a világi hatalom fölé emelje, kivéven a lelki foglalatosság dolgában, minő az igehirdetés és feloldozás; egyebekben - mondtam már - alatta kell állania, amint Pál (Róm 13,1) és Péter (1Pét 2,13) tanítják. Mert ő nem a mennyei, hanem csakis a földi Krisztus helytartója. Hiszen Krisztusnak a mennyben, a maga uralkodó minőségében nincs helytartóra

szüksége, ő ott ülven, lát, tesz, tud és tehet mindeneket. Hanem szüksége van helytartóra a maga szolgáló minőségében, vagyis úgy, ahogy ő a földön járt, munkált, szenvedett, ígét hirdetett és meghalt. De ők megfordítják a dolgot, elveszik Krisztustól a mennyei uralkodó formát, és odaadják a pápának, a szolgálai minőséget pedig tekintetbe sem veszik. Így aztán valósággal Antikrisztussá lesz, mint az Írás mondja! Hiszen egész mivoltával, dolgával és szándékával Krisztus ellen tör, csakhogy Krisztus mivoltát és dolgát pusztítsa és rontsa.

Az is nevetséges és gyerekes dolog, mikor a pápa egyenesen ámitva, hazudva, azzal dicsekszik a maga „*pastoralis*” kezdetű rendeletében,⁸³ hogy üresedés esetén a császárságnak ő a törvényes örököse. Ki adta azt neki? Krisztus talán, aki így szólt: „*A pogányok fejedelmei uralkodnak, de nektek nem arra kell törekednetek!*” (Luk 22,35) Szent Péter hagyta rá? Bosszant, hogy nekünk ily szemtelenül otromba és buta hazugságot kell az egyházi jogban olvasnunk és tanítanunk, hozzá keresztyén tannak tartanunk, holott ez mind ördögi hazugság. Ilyen a nagy Konstantin „*donatio*”-járól⁸⁴ szóló hallatlan hazugság is. Nem lehet más, csak Isten különös csapása, hogy oly sok okos ember felült e hazugságoknak, holott oly otrombák és esetlenek azok, hogy vélekedésem szerint egy részeg paraszt is frissebb és talpraesettebb hazugságot tudna kieszelni. Hogy is férne össze a császársággal a lelkipozítás, az igehirdetés, imádkozás, tanulás és a szegények gondozása, ami pedig a pápának legsajátabb tiszte, melyet Krisztus oly komolyan bízott reá, úgy, hogy még azt is megtiltotta, hogy ruhát avagy pénzt hordjanak magukkal (Mát 10,10)! Hiszen az ily hivatásnak az is alig felelhet meg, akinek csak egyetlen házat is kell kormányoznia, és a pápa császárságot akar kormányozni, és ráadásul pápáskodni! Azok a gazkópék eszelték ezt ki, akik a pápa nevében szeretnének az egész világ felett uralkodni, és az elpusztult római birodalmat a pápa által és Krisztus nevében újra felállítani régi mivoltában.

Tizedszer: a pápa türtőztesse magát, ne kanalazzon a más táljában, ne bitorolja a nápolyi és szicíliai királyság címét⁸⁵ se. Se több, se keve-

sebb joga hozzá, mint nekem, mégis hűbérúr akar ott lenni! Ez rablás és erőszak, mint csaknem minden más vagyon a kezében. Azért ne engedje meg neki a császár, hogy ily hűbérhez férközzék, és ahol megtette, ezentúl helyben ne hagyja, hanem értesse meg vele a Bibliából és imádságos könyvből, hogy a világi uraknak dolga országokat és népeket kormányozni, kiváltképp azokat, amelyeket senki sem adott oda neki; ő pedig prédikáljon és imádkozzék.

Ugyanaz a véleményünk Bolognáról,⁸⁶ Imoláról,⁸⁷ Vicenzáról,⁸⁸ Ravennáról⁸⁹ és mindarról, amit a pápa Ancona földén,⁹⁰ Romagnában⁹¹ és több olasz tartományban erőszakkal elfoglalt és jogtalanul birtookol, Krisztus és Szent Pál minden parancsa ellen elegyítván magát a mások dolgába. Mert azt mondja Szent Pál: *„Senki se ártsa magát világi dolgokba, aki mennyei polgárságot keres”* (2Tim 2,4). Hát voltaképp a pápa volna eme polgárságnak feje és elseje, és ő mégis inkább a világi dolgokba ártja bele magát, bármely császárnál és királynál különben. Hát már mégiscsak segítenünk kéne rajta, s megtanítanunk, hogy a maga polgárságára ügyeljen. Krisztus, kinek helytartójaként dicsekszik, nem törte magát soha a világi kormányzás után, annyira nem, hogy egyvalakinek, aki azt kívánta tőle, hogy az ő atyjafia felett mondjon ítéletet, azt felelte: *„Ki tett engem számodra bíróvá?”* (Luk 12,14) Ámde a pápa hívatlanul előáll, mindent lefoglal magának, akárcsak egy Isten, úgy, hogy végre ő maga sem tudja többé, mi legyen Krisztus, bár helytartójának tolja fel magát.

Tizenegyedszer: a pápa lába csókolásának⁹² is vége legyen. Keresztyéntelen, sőt keresztyénellenes dolog az, amikor egy nyomorult bűnös ember lábát csókra nyújtja olyanoknak, akik százszor jobbak, mint ő. Ha hatalma dicsőségén lendít ez, hát akkor mért nem teszi meg a pápa is ugyanazt másokkal szemben a szentség dicsőségére? Állítsátok egymással szembe a Krisztust és a pápát! Krisztus megmosta tanítványainak lábait, és megtörülte, de a tanítványok az ő lábait sohasem mosták meg. A pápa, mint a Krisztusnál is nagyobb, megfordítja a dolgot, és nagy kegynek minősíti, ha az ő lábait megcsókol-

hatják, holott ha valaki ugyanezt ötöle kívánná, bizony minden erejével ellent kellene állania, mint Szent Pál és Barnabás tették, kik is nem engedték, hogy őket a lystraiak Istenként tiszteljék, hanem azt mondták; „*Mi éppolyan emberek vagyunk, mint ti*” (ApCsel 14,14). De ezek a mi tányérnyalóink ugyan sokra vitték; csináltak számunkra egy bálványt, úgy, hogy immár senki sem fél úgy az Istentől, és senki sem tiszteli őt oly nagy hajlongással, mint a pápát. Ezt persze túriuk, de azt már semmiképp, ha a pápa ragyogó pompáján csak egy szemernyi folt esik. Ha keresztyének volnának, és Isten dicsősége kedvesebb volna nekik, mint a maguké, oda lenne mindörökre a pápa víg kedve, látván az Isten dicsősége gyalázatját és a magáénak fenségét; nem is engedné senkinek, hogy őt tisztelje, míg észre nem venné, hogy Isten dicsősége újra teljes fenségében ragyog, és nagyobb, mint az ő dicsősége.⁹³

Ugyanazon nagy és botrányos fennhéjázás egyik utálatos fajtája az is, mikor a pápa nem éri be a lovaglással és kocsikázással, hanem, ha mégoly erős és egészséges is, mint egy bálványisten, emberek által hordoztatja magát hallatlan pompával.⁹⁴ Édes atyámfia, hogy egyeztethető meg Krisztussal ez a luciferi fennhéjázás, aki gyalog járt, éppúgy, mint az ő apostolai is? Hol van az a világi király, aki ily világias nagy pompával utazott valaha, mint ahogy utazik az, aki mindazoknak feje akar lenni, akiknek a világi pompát megvetniök és kerülniök kell, vagyis a keresztyéneknek? Nem, ne ragadjon oly nagy bámulatra ő becses személye, ellenkezőleg, rettegjük az Isten haragját, ha e fennhéjázásnak hódolunk és elfojtjuk bosszankodásunkat. Elég, hogy a pápa így tombol és dühöng, ám mértéken felül sok, ha mi azt még helyeseljük, és előtte szemet hunyunk.

Ugyan mely keresztyén szív is találhatja gyönyörűségét abban, hogy a pápa, mikor áldoz, csendesesen ül, mint egy nagyságos úrfi, és odanyújtja magának a szentséget aranyrúdon egy térdeplő, bókoló bíboros által, mintha bizony az a szentség nem is volna méltó arra, hogy egy pápa, egy nyomorult szegény bűnös, felálljon és Istenének tisztességet tegyen; holott más keresztyének, akik sokkal szentebbek,

mint a szentséges atya, azt mind teljes tisztességgel veszik. Csoda volna-e, hogyha az Isten minket mindnyájunkat megverne, mivelhogy mi Istennek ily gyalázását tűrjük, és dicsérjük a mi főpapjainknál, és ezen ő átkozott fennhézásukban részt veszünk hallgatásunk és hízeltgésünk által. Hasonló eset az is, mikor a szentséget a körmenetben hordja; őt vinni kell, de a szentség ott áll előtte, akár egy kancsó bor az asztalon. Szóval Rómában Krisztus semmi, a pápa minden. És mégis arra szorítanak és fenyegetve arra kényszerítenek, hogy mi ezt az antikrisztusi gyalázatoságot helyeseljük, magasztaljuk és tiszteljük, Isten és minden keresztyén tan ellenére. Vajh' adja az Isten, hogy egy szabad zsinat megértesse a pápával, hogy ember ő is, és nem több, mint az Isten, kinek nem áttallja jómagát kiadni.

Tizenkettedszer: vessünk véget a Rómába való búcsújárásnak. Senkit ne engedjünk búcsúra menni a maga fejétől és állhatatosságából, csakis abban az esetben, ha a papja, városa vagy felebbvalója előtt elfogadható és tisztességes okot tud felhozni. Ezt nem azért mondom, mintha a búcsú gonosz dolog volna, hanem, mert bizony ez idő szerint nincsen áldás abban, hisz a nép Rómában nem jó példát, hanem csupa botrányt lát; így tartja ezt épp a búcsúsok közmondása is: „Minél közelebb jutunk Rómához, annál távolabb esünk a keresztyénségtől”,⁹⁵ és ott Istennek és az Isten parancsolatainak megvetése ragad rájuk. Azt mondják, hogy aki először megy Rómába, gazembert keres, másodszor megtalálja azt, harmadszor elhozza magával. De ők olyan nagy mesterek már, hogy a három utat egyszerre tesszik meg, és sajnos olyan portékát hoztak magukkal Rómából, hogy jobb volna, ha sohasem látták és tanulták volna megismerni Rómát.

No de ettől eltekintve, van itt még egy fontosabb dolog is, tudniillik, hogy az együgyű emberek a búcsújárás miatt az isteni parancsolatokat helytelenül fogják fel és félreértik. Ők ugyanis azt hiszik, hogy az ily zárandoklás sokat érő dolog, pedig ez nem igaz. Nem sok jó van abban, sőt sokszorosan gonosz, csábító dolog az, mert Isten nem parancsolta meg. Hanem igenis megparancsolta, hogy a férfi a maga fe-

leségének és gyermekeinek gondját viselje, szóval, hogy a házassérettel járó kötelességeit teljesítse, ezen kívül felebarátait szolgálja és segítse. S íme ő ehelyett Rómába zarándokol, elkölt ötven, száz, több vagy kevesebb forintot, teszi, amit neki senki sem parancsolt, a feleségét és gyermekeit vagy felebarátait pedig otthon hagyja nyomorogni, és mégis azt hiszi a dőre, hogy mikor ő az isteni parancsolatokat így megszegi és megveti, önkényes búcsújárása majd szépségtapasz lesz a lelkén; holott nem egyéb az, mint merő hóbort és ördögi csábítás. Azt érték el a pápák a maguk hamis, hazug és bolondos aranyévükkel,⁹⁶ hogy a nép fölizgult, Isten parancsolataival szakított és az ő csábításuk áldozatává lett, és ekként épp az következett be, amit nekik meg kellett volna akadályozniok. De hát pénzeltek belőle, és bitor hatalmuk megerősödött általa, azért tovább kellett azt folytatni, bárha Isten és a lelkek üdve ellen van is.

Az együgyű keresztyének e hamis, tévelygő hitének kiirtása, és a jó cselekedetek helyes felfogásának újra meggyökereztetése végett az összes búcsúkat meg kellene szüntetni, mert azokban semmi jó sincs, se parancsolat, se engedelmesség, hanem igenis a bűnöknek és az Isten parancsolatai megvetésének bőséges forrásai azok. Nekik köszönhetjük azt a sok koldust, akik épp a búcsújárások alkalmával követik el a legtöbb gaszágot, a koldulást meg szükség nélkül megtanulják és megszokják.

Innét aztán a szabados élet és az a sok-sok baj, amit mostan felsorolni nem akarok. Aki tehát búcsút járni vagy búcsúfogadalmat akar tenni, az előbb papjának vagy felebbvalójának az okát is mondja meg. Ha azután kitűnik, hogy őt a jó cselekedet szempontja viszi rá, úgy az ő fogadalmát vagy cselekedetét a papok vagy felebbvalók ízibe tiltásák el, mint ördögi kísértést, és értessék meg vele, hogy a búcsújárásra szánt pénzt Isten parancsolatja szerint ezerszer jobb dologra, vagyis övéire és a hozzá legközelebb álló szegények javára fordíthatja. Ha azonban csakis ötlet az nála, hogy országot, világot lásson, legyen akaratja szerint. Ámde, ha betegségben tett fogadalmat, akkor ez ily fogadalomtól el kell őt tiltani, arról lebeszélni, és azzal szemben Is-

ten parancsolatait hangsúlyozni, hogy ezentúl beérje a keresztségben tett és az Isten parancsolatainak megtartását célzó fogadalommal. De – lelkiismerete megnyugtató végett – ez egyszer mégis megengedhetjük neki, hogy fogadalmát teljesítse. Nincs, ki az isteni parancsolatok közönséges, igaz útján akarna járni; ki-ki új utakat tör magának, és fogadalmakat tesz, mintha az Isten parancsolatait már mind teljesítette volna.

Tizenharmadszor: immár arra a nagy seregre kerítjük a sort, akik sokat fogadnak és keveset tartanak meg. Ne haragudjatok, kedves uraim, igazán jó lélekkel mondom, keserédes egy igazság: ne építsünk több kolduló kolostort! Isten engem, máris túlon túl sok van. Sőt vajh' adná az Isten, hogy mind kiveszne vagy legfeljebb két avagy három ily rend maradna! Semmi jó sem eredt abból, nem is vezet sohasem is semmi jóra az a bolond országjárás. Azért az a véleményem: csapjunk össze egy csomóba tízet, vagy amennyire szükség van, és csináljunk egyet belőle, arról aztán kellőképpen gondoskodjunk, hogy ne kelljen koldulniok. Ó, e dolognál sokkal inkább kell figyelniük arra, ami a köznép üdvösségére szükséges, mintsem amit Szent Ferenc,⁹⁷ Domokos,⁹⁸ Ágoston⁹⁹ vagy bármely más ember rendelt, különösen, minthogy nem is az ő akaratjuk szerint ütött ki a dolog. Továbbá: felmentendők e rendek a prédikálás és gyóntatás alól, kivéven, hogyha e célból a püspökök, papok, gyülekezetek vagy a felsőség hívja és bízza meg őket. Hiszen az az ő prédikálásuk és gyóntatásuk úgyse vezetett másra, mint a papok és barátok közt való örökös gyűlölködésre és irigykedésre, a köznépnek nagy megbotránkozására és kárára, úgy, hogy bizony méltók arra és meg is érdemlik, hogy végezzünk velük, annyival is inkább, mert nélkülök egészen jól ellehetünk. Az is tiszta dolog, hogy a szent római szék ezt a hadat nem ok nélkül szaporította meg, s ez ok, nehogy a papok és püspökök az ő zsarnokságával betelve, egyszer akkor a nyakára nőjenek, és oly reformációba fogjanak, amely őszentségének nem lenne ínyére.

Ezenkívül meg kellene szüntetni a különféle szektákat,¹⁰⁰ és az egy-

fajta renden belül létező külön pártokat, melyek néha igen csekély okból keletkeznek, és elég sokkal csekélyebb okból megmaradnak, s amelyek alig hallatlan gyűlöléssel és irigységgel törnek egymás ellen, nem csekélyebb dolog, mint maga a keresztyén hit, amely pedig minden ily különbség nélkül is szépen virulhatna, mindkét részen pusztulásnak indul, és a kegyes keresztyén életet csakis a külső törvények, cselekedetek és cselekvésmódok szerint mérlegelik és folytatják, miből aztán semmi más nem ered, mint képmutatás és lelki romlás, amint ezt ki-ki láthatja.

A pápának is meg kellene tiltani, hogy több efféle rendet állítson és erősítsen meg, sőt meg kellene neki parancsolni, hogy egyiket-másikat szüntesse meg és számukat apassza; hiszen a krisztusi hitet, amely az egyedül való fő jó, és bármely rend nélkül is fennáll, nem csekély veszedelem fenyegeti, hogyha az embereket oly sok és különféle cselekedetek és cselekvésmódok által megtéveszti úgy, hogy azok inkább az ily cselekedetek és cselekvésmódok szerint való életre, mintsem a hitre ügyelnek. És ahol nincsenek a kolostorokban oly bölcs főnökök, akik inkább a hitet, mint a rend törvényét hangsúlyozzák és szorgalmazzák, ott lehetetlen, hogy az illető rend káros és megtévelyítő hatást ne gyakoroljon azon együgyű lelkekre, kik csakis a cselekedeteket nézik.

De hát napjainkban csaknem mindenütt kidőltek azok a főnökök, akiknek hitük volt, és akik rendeket szerveztek. Miként hajdan Izráel népénél, amaz atyák elhunytával, akik Isten dolgait és csodáit ismerték, a fiak az isteni dolgokban és a hitben való tudatlanság miatt hamarosan bálványozásba merültek, és saját emberi cselekedeteikre építettek: éppen úgy most ezek a rendek is az isteni dolgokban és a hitben értetlenekké válván, csak a maguk saját szabályaival, törvényeivel és szokásaival kínozzák, fárasztják és gyötrik magukat, és örök titok marad őelőttük a lelki, istenes élet értelme, amint az apostol mondja: „*A lelki életnek csak színe van meg náluk*”; de a mögött semmi sincs; tanulnak szünes-szüntelen, és mégse jutnak oda, hogy tudnák, mi a valódi lelki élet (2Tim 3,5-7). Ilyenformán biz jobb volna,

ha egy kolostor se volna az oly helyen, ahol nem valamely lelkes, keresztyén hitben jártas fő kormányoz, mert aki nem ilyen, az nem kormányozhat kár és romlás nélkül; annál inkább nem, minél szentebbnek és kegyesebb életűnek látszik külső cselekedetei szerint.

Nézetem szerint, különösen e gonosz időben, szükséges intézkedés volna az is, hogyha az alapítványokat és kolostorokat újra oly módon rendeznék be, ahogyan kezdetben az apostolok korában, és egy ideig még azután is be voltak rendezve, amikor is ők mindnyájan kinek-kinek szabadjára hagyták, hogy addig maradjon benn, ameddig a kedve tartja. Mert mi más voltak az alapítványi intézetek és kolostorok, mint keresztyén iskolák, amelyekben az Írást és a keresztyén fegyelmet tanulták, és neveltek kormányzásra és igehirdetésre alkalmas egyéneket? Amint olvassuk, hogy Szent Ágnes¹⁰¹ az iskolába járt, és most is látjuk némely nőkolostorban, teszem azt Quedlinburgban,¹⁰² és ehhez hasonlóknban. Bizony valójában minden alapítványi intézetnek és kolostornak oly szabadnak is kellene lenni, hogy Istent szabad akarattal és nem kényszermunkával szolgálnák. Hanem utóbb behozták a fogadalmat, és örökös fogságot csináltak ebből, sőt a kolostori fogadalmat a keresztségi fogadalomnál is különbnek tekintették. Mire vezetett ez, látjuk, halljuk, olvassuk és tapasztaljuk napról-napra jobban.

Tudom én jól, hogy ezt az én tanácsomat igen bolondosnak fogják találni; de ezzel most nem törődöm. Azt javaslom, amit jónak látok; vesse el, aki akarja. Én látom jól, mint tartják meg, különösen a szüzességi fogadalmat, amely szinte egész általánossá válik az ily kolostorok útján, pedig Krisztus meg nem parancsolta, ellenkezőleg, igen kevesen termettek arra, mint ő maga és Szent Pál is mondja (Mát 19,11 kk; 1Kor 7, 7). Nagyon szeretném én, ha mindenkin segíthetnénk, és hogyha önkényes, koholt emberi szokás és törvény a keresztyén lelkeket foglyul nem ejtené.

Tizennegyedszer: lássuk meg azt is, hogy süllyedt el a papság és némely szegény lelkipásztor, asszonnyal és gyermekkel a nyakán,

hogy terhelődött meg lelkiismeretük, minthogy senki sem siet a segítségükre, bárha igen könnyű dolog volna rajtuk segíteni. Hát, ha a pápának mindegy, ha itt minden úgy megy, ahogyan megy és pusztul, ami pusztul, én saját lelkiismeretem megnyugtatóására kinyitom a számat, dühöngjön bár pápa, püspök vagy az, aki akar, és azt mondom, hogy Krisztus és az apostolok rendelése szerint minden városnak egy papja vagy püspöke¹⁰³ legyen, mint Pál világosan írja (Tit 1,5), és a papot ne kényszerítse senki arra, hogy hitese feleség nélkül éljen, ellenkezőleg, bírjon egyet, amint Pál mondja: „*A püspöknek feddhetetlen és egy feleséggel bíró férfiúnak kell lennie, akinek gyermekei engedelmeseek és jó erkölcsűek*” (1Tim 3,2; vö. Tit 1,6 stb). Mert püspök és pap egyet jelent Szent Pálnál, mint ezt Szent Jeromos¹⁰⁴ is bizonyítja. De a mostani püspökökről az Írás semmit sem tud; azokat közkeresztyén intézkedés alapján állították be, hogy egy püspök sok pap felett kormánykodjék.

Tehát az apostoltól nyilvánvalólag azt tanuljuk, hogy a keresztyén világban az legyen a rend, hogy a közönségből minden város válasszon egy tudós, jámbor polgárt, kire a papi hivatalt rábízza, és őt a gyülekezet tartsa el, teljesen szabadságára hagyván, hogy házas életet akar-e élni vagy sem; melléje adjunk aztán több lelkészt vagy diakont, szintén házas embereket, vagy amint ők akarják, akik a nép és gyülekezet kormányzásában prédikálással és szentségkiosztással segídkezzenek, úgy amint ezt még ma is látjuk a görög egyházban¹⁰⁵. Itt azonban, minthogy utóbb nagy üldözés és harc folyt az eretnekek ellen, sok szentatya akadt, aki önként lemondott a házas életről, csak-hogy annál inkább élhessenek a tanulásnak, és készen legyenek minden órában a halálra és harcra.

Ámde ekkor a római szék vakmerő önkénnyel közbelépett, és általános parancsot adva ki, megtiltotta a papi rendnek a házas életet.¹⁰⁶ Ezt az Ördög súgta neki, mint Szent Pál hirdeti: „*Támadni fognak tanítók, akik ördögi tanokat hirdetnek és megtiltják a házasságot*” (1Tim 4,3; stb). Ekként sajnos annyi nyomor támadt, hogy fel sem is sorolható, és ok adódott a görög egyháznak az elszakadásra, és rop-

pantmód elharapódzott a viszály, bűn, szégyen és botrány, amint mindez rendszerint be szokott következni ott, ahol az Ördög lát a maga dolgához. Hát mit tegyünk már most?

Én azt tanácslom, hogy legyen újra szabadság, és kinek-kinek bízuk tetszésére, hogy házas vagy nem házas életet akar-e folytatni. Ha nem persze ez esetben egészen más világ lenne, más kormányzás, más vagyonkezelés, sutba kerülne az egész papi jog, és Rómának nem sok hűbér jutna. Meggyőződésem, hogy annak a nyomorult, szűzietlen szüzességnek a kapzsiság volt az oka, ebből eredt aztán, hogy mindenki pap akart lenni, és mindenki papnak akarta kitaníttatni a maga gyermekét, nem a szűzies életre gondolva, amihez éppenséggel nem szükséges, hogy a papi rendbe lépjünk, hanem hogy munka és fáradtság nélkül élvezze az elmúlandó jókat, Isten világos parancsolatja ellenére: „*Arcod verejtékével egyed a te kenyeredet*” (1Móz 3,19). S azt a színt adták az egész dolognak, mintha az ő feladatuk az imádság és a misemondás volna.

Nem szólok itt a pápáról, püspökökről, rendalapítókról vagy papokról és barátokról, akik nem Isten szerzése. Ha ők terhet raktak önmagukra, hordják is azt. Beszélni akarok a papi rendről, melyet Isten rendelt, amelynek a gyülekezetet az Ige hirdetésével és a szentségekkel kell kormányoznia, körében laknia és világi háztartást vinnie. Ennek egy keresztyén zsinat útján meg kellene adni azt a szabadságot, hogy házas életet folytathasson, nehogy veszedelem és bűn lepje meg őket, mert akit maga az Isten le nem kötelezett, senki más sem kötelezheti le azt, még ha mennyei angyal volna is, a pápáról nem is szólva; és amit ez ellen az egyházi jog beszél, az hiábavaló mese és üres fecsegés.

Továbbá azt tanácslom, hogy aki ezentúl pappá szentelteti magát vagy egyébként is, a püspöknek semmi esetre se tegyen szüzességi fogadalmat, sőt egyenesen jelentse ki, hogy neki éppen semmi joga sincsen tőle oly fogadalmat követelni, és hogy az efféle követelés ördögi zsarnokság. Ha pedig akár kényszerből, akár önként kijelentenek, mint némelyek teszik, hogy fogadalmuk csakis annyiban ér-

vényes, amennyiben emberi gyengeségük mellett azt megtarthatják, úgy e kijelentéssel is ki-ki szabadon, s csupán negatív értelemben éljen, olyanformán, mintha teszem azt mondaná: nem ígérek szüzeséget, mert emberi gyengeségem azt meg nem engedi, hanem egyesegyedül angyali elszántságot és mennyei erényt; hogy így minden fogadalom nélkül lelkiismerete szabad legyen.

Nem akarom tanácsolni, de akadályozni sem, hogy akiknek még nincs felesége, megházasodjanak, vagy feleség nélkül maradjanak; ez a keresztyén közösségi rendre és kinek-kinek jobb belátására bízom. De az elől a nyomorult nép elől nem akarom elrejtetni az én becsületes tanácsomat, és megvonni tőlük a vigasztalást, akik most asszony-nyal és gyermekekkel nyakukon, rossz lelkiismerettől gyötörtetve, szegyéntől égnék, mivelhogy az asszonyukat ágyasnak, gyermekeiket papfattyaknak csúfolják. Hát velük nyíltan közlöm az én udvari jogomat.

Ha van oly kegyes pap, aki ellen egyébként senki más kifogást nem tehet, mint hogy gyarlóságból valamely asszonnyal szegyenbe keveredett, de mindketten úgy érznek szívük mélyében, hogy örömet együtt maradnának a síríg igaz hitvesi hűségben, hogyha ezt jó lelkiismerettel tehetnék, bárha szegyenüket nyilvánosan kellene is viselniök: az ily két egyén Isten előtt bizonynal hitestárs! És még hozzáteszem, hogy ha ők így érznek, és így egy életben egyesülnek, hogy lelkiismeretükkel minél hamarébb rendbe jöjjenek: vegye el a pap azt az asszonyt törvényes feleségül, tartsa meg, és egyébként éljen becsületesen vele, mint férj, mit sem törődve azzal, hogy a pápa akarja vagy nem akarja-e azt, vagy hogy az egyházi avagy világi törvény ellen van-e. Fontosabb a te lelked üdvössége, mint azok a zsarnoki, önkényes, gaz törvények, amelyek az üdvösségre nem szükségesek, s Istentől sincsenek rendelve. Neked éppen úgy kell cselekedned, mint ahogy Izráel fiai cselekedtek, akik az egyiptomiaktól megszolgált bérüket ellopták, vagy amint egy szolga tett, midőn gonosz urától a maga megszolgált bérét ellopta: hiszen így lopta el a pápa is a te törvényes feleségedet és gyermekedet.

Akiben van hit ezt merni, az csak íziben kövessen engem, nem akarom én őt félrevezetni. Ha mint pápának nincs is hatalmam, van hatalmam, mint keresztyén embernek, hogy felebarátomon segísek, és bűneitől és bajaitól megszabadítsam, mégpedig nem minden ok és alap nélkül. Először: nem minden pap nélkülözheti a feleséget nem csupán a gyarlóság, hanem a háztartás miatt sem. Hát tartson asszonyt, ezt a pápa is megengedi neki, csak házasságra ne lépjenek. Igen, de hát mi ez? Egy férfiút és egy nőt magukra hagyunk, és mégis megtiltjuk, hogy el ne bukjanak! Biz ez csak olyanforma dolog, mint-ha szalmát és tüzet raknánk össze és megparancsolnók, hogy se ne füstölögjenek, se ne égjenek. Másodsor: a pápának a házasságot ép-púgy nincs joga megtiltani, amint nincs hatalma megtiltani az evést, ivást és a természetes meghalást vagy meghízást. Minde miatt senkit sem lehet vétkesnek tekinteni, és a pápa felelős mindazon bűnért, ami ez ellen történik, mindazon lelkekért, akik amiatt elvesznek, felelős minden lelkiismeretért, amelyet így megzavar és meggyötör, s bizony régen megérdemelte volna, hogy a világból is kikergessék; oly sok szegény lelket fojtott meg már ördöggötélével, bár én hiszem, hogy az Isten sokhoz azok közül haláluk órájában kegyelmesebb vala, mint a pápa életükben. Még sohasem származott, s sohasem is fog származni valami jó a pápaságból és annak törvényeiből. Harmadsor: bárha a pápa törvénye ellene van is, mégis, ha valaki házasságra lép a pápa törvénye ellenére, akkor már hiába, az ő törvényének vége, és érvénytelen az. Mert Isten törvénye, amely parancsolja, hogy a férfit és asszonyt senki se válassza el, jóval fölötte áll a pápa törvényének, és nem szabad az Isten parancsolatját a pápai parancs miatt lerontani és háttérbe szorítani, bárha sok eszelős jogász a pápával együtt akadályokat¹⁰⁷ talált ki, és ekként hátráltatta, megbontotta és megzavarta a házassági rendet, úgy, hogy végül Isten parancsolatja semmibe lépett! Mit beszéljek többet, hiszen az egész egyházi papi törvényben nincs két sor se, amelyből a kegyes keresztyén okulást meríthetne, és sajnos oly sok a téves és veszedelmes törvény, hogy legjobb volna, ha máglyát raknának belőlük.

Ámde te azt mondod: mégis csak botrányos dolog az, s úgy illenék, hogy előbb a pápának kellene az alul felmentést adnia. Hát erre én azt felelem, hogy ami botrány van benne, az mind a római szék vétke, amely ily törvényt jog nélkül és Isten ellen hozott; Isten és a Szentírás szerint azonban nem botrány ez. És ha a pápa felmentést adhat a maga pénzsóvár, zsarnoki törvényei alól, úgy bármely keresztyén is adhat felmentést ugyanaz alól Isten nevében a lelkek üdvösségéért, mert Krisztus mindenkit felszabadított minden emberi törvény alól, különösen, hogyha azok Isten és a lelkek üdvössége ellenére vannak, miként ezt Szent Pál tanítja (Gal 5,1; 1Kor 8,9-10).

Tizenötödször: hogy azokról a szegény kolostorokról se feledkezem meg. A gonosz lélek, aki most minden rendet felforgat az emberi törvényekkel, és elviselhetetlen állapotokat teremt, néhány apátot, apátnőt és főpapot is megszállott, amennyiben rendtársaik és a nővérek felett úgy előljáróskodnak, hogy ezek hamarosan a pokolba, és ott is oly nyomorult sorsra jutnak, akár az Ördög többi mártírjai.¹⁰⁸ Ők ugyanis a maguk gyóntatószéke számára tartottak fenn minden – vagy legalább néhány s éppen titkos – halálos bünt, úgy, hogy azok alól egyik rendtárs a másikat fel nem oldozhatja, mert különben engedtlenség miatt átok alá kerül. Hát nem mindenütt és nem mindig találhatók angyalok, hanem gyarló emberek is, akik inkább minden átkot és fenytést elszenvednek, mintsem hogy főnökeiknek vagy a ki-rendelt gyóntatóknak titkos bűneiket meggyónják; és azután ily lelkiismerettel élvén a szentséggel, rendbontókká („*irregulares*”),¹⁰⁹ mi több, a kínok martalékaivá lesznek. Ó vak pásztorok, ó dőre főpapok, ó ragadozó farkasok!

Azt mondom erre: helyénvaló dolog, ha a nyilvánvaló vagy ismeretes bünt csupán a főnök bünteti meg, de csakis az olyat és a kívül semmi mást ne vonjon a maga hatáskörébe; a titkos bűnök felett nincs hatalma, bárha azok a képzelhető leggonoszabbak volnának is. És ha mégis megcselekszi, úgy zsarnok ő, mert ehhez nincs joga, ezzel Isten ítéletébe avatkozik. Azért tanácsom ugyanazon rendtársaknak és

nővéreknek: ha a főnökök nem engedik meg, hogy a titkos bűnököt annak gyónd meg, akinek akarod, úgy tartsd meg magadnál, és panaszd el a te testvérednek vagy nővérednek, hadd oldozzon ő fel, és vigasztaljon meg, aztán eredj és tedd, amit akarsz és tenned kell: csak hidd erősen, hogy fel vagy oldozva, s akkor nincs baj. És az átok, a rendbontás (*irregularitas*) s mindaz, amivel fenyegetnek, ne bántson téged, se ne tévesszen meg, azok csakis azon nyilvános és ismeretes bűnökre érvényesek, amiket be nem vallanak; te nem félhetsz tőlük. Mi is jut eszedbe, te vak rendfő, hát azt hiszed, hogy fenyegetéssel elejét veszed a titkos bűnöknek? Hagyj békét annak, ami a nyilvánosságra nem tartozik, hogy az Isten kegyelmének és ítéletének is akadjon dolga, és nemcsak teneked. Nem úgy bízta ő reád ezt a dolgot, hogy a maga kezéből mindent kibocsátott volna. Sőt neked a kisebb részt juttatta. Legyen hát a szabály szabály, de ne ostromold vele az egeket, Isten ítéletét.

Tizenhatodszor: A jóttevők vagy meghalt rokonok emlékének szentelt évforduló napokat^{110 111} és engesztelő miséket¹¹² is egészen meg kellene szüntetni vagy legalább kevesbíteni, mert nyilvánvaló, hogy azok immár csak gúnytárgy, amellyel Istent szörnyű módon haragítjuk, és hogy csak költekezés, evés és ivás a céljuk. Ugyan mi gyönyörűséget találhatna az Isten azokban a nyomorultul elhadart silány vigíliákban és misékben, amiket se nem olvasnak, se nem imádkoznak, sőt ha már épp el is imádkozzák, azt sem az Isten kedvéért és szívbeli szeretetből, hanem pénzért s csak úgy köteles robotképpen tették. Hát lehetetlen, hogy az Istennek tessék, avagy számba vegye, ami nem szívbeli szeretetből ered. Azért kegyes dolgot cselekeszünk, ha mi mindazt megszüntetjük, vagy legalább kevesbítjük, ami nyilvánvalólag visszaélésre fajul vagy az Istent inkább haragítja, mint engeszteli. Jobb szeretném, igen, Istennek is kedvesebb volna, s többet is érne, hogy ha bármely alapítvány, egyház vagy kolostor a maga évi miséit és vigíliát mind egybefogná, és egy napon tartana egy igazi vigíliát és misét – szívbeli komolysággal, áhítattal és hittel – az ösz-

szes jótevőkért, semmint hogy évenként ezret meg ezret tart, s mindenkinek külön, ily áhítat és hit nélkül. Oh édes keresztyének, az Isten nem a sok, hanem a jó imádságot szereti, sőt kárhoztatja a hosszú és a sok imádságot (Mát 6,7), és azt mondja, hogy ezzel ők csak kínjukat növelik. Ámde az Istenben bízni nem tudó kapzsiság ily dolgokat mível, aggódván amiatt, hogy éhen kell halnia.

Tizenhetedszer: meg kellene szüntetni az egyházi jog némely büntetéseit (*poena*) is, különösen az egyházi tilalmat (*interdictum*),¹¹³ mint amelyet kétségkívül a gonosz lélek eszelt ki. Nem ördögi dolog-e, mikor valamely bűnt más sok és nagyobb bűnnel igyekeznek jóvátenni? Hisz nagyobb bűn, ha Isten igéjét és tiszteletét akadályozzák, avagy szünetik meg, mintha valaki nem egy papot, hanem húsz pápát fojt meg egyszerre, vagy ha papi jószágot foglal le. Ez is egyike azon gyöngéd erényeknek, amiket az egyházi jog hirdet; mert az egyházi avagy lelki jog azért neveztetik lelkinék, mivel a lélektől ered, csak-hogy nem a Szent Lélektől, hanem a gonosz lélektől.

Az átkot sem kell egyebütt alkalmazni, csak ott, ahol annak alkalmazását az Írás rendeli, vagyis azok ellen, akik az igaz hitet megvetik, vagy nyilvánvaló bűnökbe merülnek; nem pedig világi érdekből. De most megfordítva megy! Ki-ki él, amint akar, és kiváltképp éppen azok, akik másokat nyúznak, és átokkal megbélyegeznek, és ez idő szerint minden átok csupán világi érdeket szolgál, és ezt mi senki másnak, csakis a szent papi jogtalanságnak köszönhetjük, amint én ezt korábban egy beszédemben bővebben is kifejtettem.¹¹⁴

A többi büntetéseket (*poena*), milyenek a felfüggesztés (*suspensio*),¹¹⁵ rendbontás (*irregularitas*),¹¹⁶ súlyosbítás (*aggravatio*), újrasúlyosbítás (*reaggravatio*),¹¹⁷ letétel (*depositio*),¹¹⁸ villámlás, mennydörögés, átkozódás. kárhoztatás és a többi találmányok, tíz ölnyi mélyre kellene beásni a földbe, hogy még a nevük és emlékezetük is kiveszzen a földről. A gonosz lélek, melynek békóit az egyházi jog oldozza fel, az hozta e borzasztó csapást és nyomort a szent keresztyénség lelki országába, és általuk nem mást, mint lelki romlást és elnyomatást

szerzett, hogy szinte méltán alkalmazhatjuk itt Krisztus eme szavát: „*Jaj nektek, írástudók, ti lefoglaltátok magatoknak a tanítás hatalmát, és bezárjátok a mennyországot az emberek előtt; ti nem mentek be, és újtába álltok azoknak, akik bemennek*” (Mát 23,13).

Tizennyolcadszor: minden ünnepnapot meg kell szüntetni, csakis a vasárnap tartandó meg, ha pedig a mi asszonyunknak és a nagy szenteknek ünnepet akarnának szentelni, azt mind tegyék vasárnapra, vagy csak reggel legyen mise, és azután egész nap munkanap. Mert ha ünneplésünk ivás, játék, naplopás, henyélés és mindenféle bűnös visszaélés, Istent inkább haragítjuk meg a szent napokra, mint a többire, és egész visszás állapot létesül, tudniillik a szent napok lesznek nem szentek, a munkanapok pedig szentek. A sok szent nappal az Istent és az ő szentjeit nemcsak hogy semmi tisztelettel, hanem ellenkezőleg nagy tiszteletlenséggel illetjük, bárha némely eszelős főpap azt hiszi, hogy ha Szent Ottóliának, Szent Borbálának – s hozzá ki-ki a maga vak buzgósága szerint – ünnepet rendezett, hát akkor valami jó dolgot mívelt, holott sokkal jobban teszi vala, ha egyik-másik szent tiszteletére a szent napot munkanappá avatja fel.

Ehhez járul, hogy a közönséges ember a lelki kár mellett kettős testi kárt is szenved, amennyiben dolgát elmulasztja, s hozzá többet költ, mint rendesen, sőt teste is satnyul és a munkára alkalmatlanná lesz, amint ezt naponkint látjuk. És mégse jut senkinek sem az eszébe, hogy javítson ezen az állapoton. Pedig e dolognál még azt a kérdést se szükség felvetni, hogy a pápa rendelte-e az ünnepeket, vagy hogy kell-e hozzá felmentvény avagy engedély? Ami Isten ellen van, és ember testének és lelkének ártalmas, nemcsak joga van azt minden egyes gyülekezetnek, tanácsnak vagy felsőségnek megszüntetni és megakadályozni a pápa vagy püspök tudta és akarata nélkül, hanem lelke üdvössége érdekében kötelessége is, hogy azt meggátolja még a pápa vagy püspök akarata ellenére is, bárha tulajdonképp elsősorban nekik kellene az ilyesmit megakadályozniok.

És első sorban kellene megszüntetni a templomszentelő búcsú-

kat, mivelhogy ezek semmi egyebek, mint valóságos tivornyák, vásárok és játéklarangok, s csakis Isten gyalázását és a lelkek kárhozatát mozdítják elő. Nem használ itt semmit az üres kifogás, hogy ha az eleje jó, hát jó a folytatása is. Isten a maga mennyből kiadott törvényét is felfüggesztette, mikor visszaéltek vele, és most is naponként megváltoztatja, amit rendelt, összetöri, amit csinált, hogyha visszaélnék vele, miként a 18. zsoltárban olvassuk róla: „*Te a gonoszokkal fordítva bánsz*” (27. vers).

Tizenkilencedszer: a házasságtiltó fokok vagy ízek megváltoztatatandók, mint példának okául a sógorságnál a harmadik és negyedik fok, olyanformán, hogy ha a pápa Rómában ezek alól felmentést adhat pénzért, ugyanazon esetben más pap is megadhatta a felmentést ingyen és a lelkek üdvösségéért. Igen, adná Isten, hogy veszne mindaz, amit Rómában kell megvásárolni, és maga a pénzprés, a papi törvény is, hogy minden egyes pap ugyanazt pénz nélkül tehetné és mellőzhetné, teszem az olyasmiket, mint a búcsú, búcsúlevelek, vajlevelek,¹¹⁹ miselevelek¹²⁰ és ami gyónókönyvecskékkel¹²¹ való egyéb gazság csak tenyészik Rómában, a szegény nép becsapása és kiszébelése végett. Mert ha van hatalma a pápának a maga szent hálóját – törvényt kellett volna mondanom! – a pénzre kivetni, bizonyára még inkább van hatalma bármely papnak ugyanazt széttépni és Istenéért lábbal taposni; ha pedig nincs erre hatalma, akkor a pápának sincs hatalma ugyanazokat gyalázatos módon a vásárra dobni.

A börtöt is kinek-kinek szabadjára kellene hagyni, és mindenféle ételt szabadossá tenni, mint ezt az evangéliom teszi. Hisz a börtöt Rómában ők maguk is kigúnyolják; mivelünk itthon olajat itatnak, s ők a csizmájokat se kennék be vele; aztán pénzért adják meg nekünk azt a szabadságot is, hogy vajat és más egyebet ehessünk, holott a szent apostol azt mondja (1Kor 10,23), hogy minékünk mindenben szabadságunk vagy az evangéliom alapján. De ők a maguk papi jogával fogságba ejtettek és megraboltak minket, hogy pénzen kelljen visszavásárolnunk mindazt, s ezzel oly butává, félénkké tették a nép

lelkiismeretét, hogy már nem is tanácsos erről a szabadságról prédikálni, mert a tömeg ezen igen nagyon megbotránkozik, és nagyobb bűnnek tartja a vajejét, mint a hazugságot, esküdözést vagy akár a paráznaságot is. Hát pedig emberi dolog az, s ami embertől van, akármi nagyra fújják is fel, nem származhatik abból soha semmi jó.

Huszadszor: a „vad” kápolnákat és mezei templomokat¹²² alaposítól együtt fel kell dúlni, minők teszem azt az újabb búcsúhelyek, Wel-senach,¹²³ Sternberg,¹²⁴ Trier,¹²⁵ Grimmenthal,¹²⁶ és jelenleg Regens-burg¹²⁷ és sok más. Oh mily keserves számadás vár azokra a püspökökre, akik az ily ördögi kísértést megengedik, és abból hasznot húznak. Nekik kellene ezt elsősorban megakadályozniok, de ők azt hiszik, hogy ez isteni szent dolog, s nem veszik észre, hogy az Ördög mesterkedik itten, csakhogy a kapzsiságot növelje, hogy hamis, képzelt hitet keltsen, a gyülekezeteket gyengítse, a tivornyákat és paráznaságot terjessze, a pénzt, a munkát haszontalanul fecsérelje, és a szegény népet orránál fogva vezesse. Ha az Írást oly jól ismernék, mint azt az átkozott papi jogot, tudnának e bajon segíteni.

Az se mentség, hogy ott csodajelek történnek, mert a gonosz lélek is mívelhet csodákat, mint Krisztus mondotta (Mát 24,24). Ha komolyan fognák a dolgot, és megtiltanák az efféle üzelmet, a csodák hamar megszűnnének. Ha meg Istentől van, tilalmuk se akadályozná meg, És ha semmi más jel sem árulná el, hogy ez a dolog nincs Istentől, elég maga a pusztá, tény is, hogy az emberek ész nélkül dühöngve, mint a barmok, csordamódra, tódulnak oda, ami lehetetlen, hogy Istentől legyen. Erre vonatkozólag nem is parancsolt meg Isten semmit, itt engedelmességről, érdemről szó se lehet, azért gyorsan közbe kellene lépni és a népet arról letiltani. Mert, amit nem Isten rendelt, és mégis Isten parancsolata fölé tolakodik, az bizonyára magának az Ördögnek a dolga. A gyülekezeteknek is káruk van belőle, mert alább száll a becsületük. Egy szó, mint száz, nagy hitelenségre mutat mindez a népnél, mert ha igaz hitük volna, mindent megtalálnának otthon a maguk templomában, hova járni parancs.

De mit mondjak? Hisz mindenki csak azon járta az eszét, hogyan üsse nyélbe a rendes búcsújárás dolgát a maga kerületében; azal, hogy a nép igazán hisz és él-e, dehogya is törődik. A kormányzók olyanok, mint a nép: egyik vak vezet a másikat. Sőt ahol a búcsújárás nem vág be, ott a szentavatásra kerítik a sort. Nem ám a szentek tisztelete végett, mert hisz őket az ily felmagasztalás nélkül is elegendőképpen tisztelhetik, hanem hogy népcsődülés legyen és pénzjövedelem! S ehhez aztán segédkezet nyújt a pápa és a püspök! És hull a búcsú, s arra van pénz elég; de az Isten parancsolataira senkinek sincs gondja, az után senki sem töri magát, arra senkinek sincs pénze. Ó, hogy mi ennyire vakok vagyunk, és az Ördögnek a kísértésre nemcsak hogy szabad kezét adunk, hanem támogatjuk és erősítjük őt! Szeretném, ha azoknak a kedves szenteknek békét hagynának, és a szegény népet félre nem vezetnék. Mely lélek adott a pápának hatalmat, hogy valakit szentté avasson?¹²⁸ Ki mondja meg neki, vajjon ez vagy amaz szent-e, vagy nem? Hát nincs elég bűn a földön? Hát még Istent is kísértjük, ítéletébe ártsuk magunkat, és azokat a kedves szenteket pénzbálványokká avassuk?

Azért azt tanácslom, hagyjuk a szenteket magukra, avassák ők maguk-magukat szentekké. Sőt avassa őket szentekké maga az Isten, s minden ember maradjon szépen otthon a maga gyülekezetében, ahol több jót talál, mint az összes búcsús templomokban, még ha ezek szinte egy búcsútemplommá változnának is át. Otthon megtaláljuk a keresztséget, az Úr teste szentségét, az igehirdetést és felebarátainkat, s ezek különb dolgok, mint az összes szentek az égben, mert ezeket mind Isten Igéje és a szentség szentelte meg, s mert mi épp e fenéges dolgokat vetjük meg, az Isten szent haragjában méltán küldi nyakunkra az Ördögöt, aki aztán ide-oda rángat, búcsújárást rendez, kápolnákat és templomokat emel, a szenteket imádatja, s több efféle bolond dolgot csinál, csak hogy mi az igaz hitből ki, és új, hamis vakhitbe essünk, mint ahogy hajdan Izráel népével cselekedett volt; azokat is elvonva a jeruzsálemi templomtól, sok más helyre hurcolgatta, s hozzá az Isten nevében és az ő tiszteletének ürügye alatt. Fel

is emelték ez ellen az összes próféták szavukat, s jutalmuk kínszenvedés vala. De most az sincs, ki ez ellen prédikáljon, alkalmasint püspök, pápa, papok és barátok őt is megkínoznák. Hát most is nagyon készüldnek, hogy a florenci Antalt¹²⁹ és sok mást is szentté avassanak, hogy azok szentsége hírt s pénzt hajtson nekik, holott annak egyedül az Isten dicsőségére és jó példa gyanánt kéne szolgálnia.

És még ha az a szentté avatás hajdan helyénvaló volt is, ma már nincs annak értelme, hiszen hajdan nem egy dolog jó volt, ami ma botrányos és káros, teszem azt az ünnepnapok, templomkincsek és cifraságok. Mert nyilvánvaló, hogy a szentté avatásnak nem Isten dicsősége, sem nem a keresztyének javítása, hanem pénz s hírnév a célja; egyik templom a másiknál különb akar lenni, s kitűnni a maga különös kincsével, bántaná hát, hogyha ilyesmire a másik is szert tenne, s ilyenformán oda lenne büszkesége. Így élnek vissza a lelki javakkal, s így fordítják azokat múló javak megnyerésére e gonosz végső időben, csakhogy minden, még maga az Isten is a kapzsiság szolgálatába álljon. Ilyenformán aztán, ami előny itt vagy ott van, az is csak a pártoskodást és a nagyzást szítja, mert amelyik gyülekezet különb a többinél, az ezeket megveti és fölibök emelkedik, holott az összes, mindezekkel egyenlőképp közös isteni javaknak egyes-egyedül a keresztyén egység erősítését kellene előmozdítaniok. De hát a pápának másban telik kedve, miért hát fájna neki, hogyha a keresztyének mind egyek és egyenlők volnának.

Ide tartozik még ez is: meg kellene szüntetni vagy semmibe se venni, vagy az összes gyülekezetekkel közössé tenni a szabadságot, a bullákat és mindazt, amit a pápa Rómában a maga szemétdombján árul. Mert ha ő Wittenbergnek, Hallénak, Velencének és kiváltképpen Rómának engedményeket (*indulta*),¹³⁰ kiváltságokat, búcsút, kegyelmet, előnyöket, előjogokat¹³¹ osztogat és ad el, ugyan hát miért nem adja azokat általán minden egyháznak? Nem köteles-e ő ingyen és Istenért megtenni minden keresztyénnek mindazt, amit tehet; sőt, ha kell, vérét is ontani értük? Mondd hát, miért ad avagy ad el ennek az egyháznak, és miért nem a többinek? Vagy szükséges talán, hogy az

az átkozott pénz őszenése szemében oly nagy különbséget tegyen a keresztyének közt, holott egyformán mindnyájunké a keresztség, Ige, hit, Krisztus, Isten és minden dolog? Hát látó szemmel vakokká, józan ésszel bolondokká akar minket mindenképpen tenni, hogy imádjuk ezt a kapzsiságot, gazságot és kérkedést? Ő pásztor, igen, ha pénz van, de másként nem. És mégsem szégyenlik magukat a gazság miatt, melynél fogva bulláikkal orrunknál fogva vezetnek. Nekik csak az az átkozott pénz kell, más egyébbel nem törődnek.

Azért azt tanácslom, hogy ha fel nem hagynak e bolond dologgal, minden kegyes keresztyén nyissa ki szemét, és ne hagyja magát a római bullákkal, pecsétekkel megteveszteni, maradjon otthon a maga gyülekezetében, és tartsa legjobbnak a maga keresztségét, evangéliómát, Krisztusát és Istenét, ki minden helyen egy és ugyanaz, és tekintse a pápát a vakok világtalan vezetőjének. Nem adhat neked sem angyal, sem pápa annyit, mint Isten ád a te gyülekezetedben, sőt épp Isten ingyen adományaitól foszt meg ő téged, amidőn a maga adományait tukmálja rád, hogy azokat megvásárolj, és ád neked aranyért ölmet, húsért bort, zacskóért zsineget, mézért viaszkot, vagyoneért szót, lélekért betűt, amint saját szemeddel láthatod. És ha mindezt észbe nem veszed, ha az ő pergamentjével és viaszkjával akarsz égbe jutni, vigyázz, kocsid ugyan hamar összetörik, és az az út, melyet nem Isten nevében kezdél meg, a pokolba vezet. Csak ezt az egy biztos szabályt jegyezd meg magadnak: amit a pápától meg kell vened, az sem nem jó, sem nem Istentől való, mert ami Istentől való, azt nemcsak hogy ingyen kapjuk, hanem az egész világot épp azért éri büntetés és kárhozat, mert nem akarja azt ingyen befogadni, tudniillik az evangéliomot és az isteni dolgokat. Méltán sújt az Isten minket ezzel a tévelygéssel, mivel az ő szent Igéjét, a keresztség kegyelmét megvetettük, amint Szent Pál mondja: *„Isten mindazokra, akik az igazságot nem fogadják be üdvösségükre, nagy tévelygést bocsát, hogy higgyenek és engedelmesskedjenek a hazugságnak és gonoszságnak, amint megérdemlik”* (2Thessz 2,11).

Huszonegyedszer: valóban igen nagyon szükséges volna, hogy egyszer már minden koldulásnak vége szakadna az egész világon. Tulajdonképp senkinek sem volna szabad a keresztyének között koldulni járni. E tekintetben könnyű is volna rendet csinálni, csak bátran és komolyan hozzá kellene látni a dologhoz, olyanformán, hogy minden egyes város gondoskodnék a maga szegényeiről és idegen koldust be nem bocsátana, akármi legyen is a neve, akár zarándok, akár kolduló barát. Minden város eltarthatná a maga szegényeit, és ha meg nem bírná, a környékbeli falvak népét is adakozásra kellene buzdítani; hiszen különben is annyi csavargót és gaznépet kell a koldulás címén táplálniok. Így azután azt is meg lehetne tudni, kik a valóban szegények, és kik nem.

Be kellene állítani egy gondnokot vagy gyámot, aki a szegényeket mind ismerné, és jelentést tenne a tanácsnak vagy papnak szükségleteikről; vagy másként a lehető legjobb módon kellene ez ügyet rendezni. Nézetem szerint egy dolog sem jár annyi gazsággal és csalással, mint a koldulás, és ezt mind könnyen orvosolhatnók. Az általán szabados koldulás a köznépre is valóságos csapás. Utána jártam a dolognak; évenként öt vagy hat kolduló szerzet állít be, mindenik több mint hatszor vagy hétszer, ezen kívül még a közönséges koldusok, kéregetők és búcsúsok is, s arra az eredményre jutottam, hogy egy várost évenként hatvanszor sarcolnak meg. Ehhez járul, amit a világi hatóságnak illetékben, adóban és egyéb járuléokban kell fizetni, és amit a római szék a maga portékáiért elrabol, és amit haszontalanul felemészt, úgy, hogy Istennek egyik legnagyobb csodája, hogy még létezzünk és élünk.

Hogy, mint egyesek állítják, ily módon a szegényekről nem lehetne kellőleg gondoskodni, és nem épülhetnének oly nagy paloták és kolostorok, nem is lehetnének oly gazdagok, azt nagyon is jól tudom; de nincs is erre szükség. Aki szegény akar maradni, annak nem kell gazdagnak lennie; ha pedig gazdag akar lenni, fogja meg az eke szarvát és túrja a földet. Teljesen elég, hogy ha a szegényekről lehetőleg gondoskodunk, hogy sem éhen ne haljanak, sem meg ne fagyjanak. Nincs

helyén, ha egyik a másik rovására henyél, dúskodik és jólétben úszik, míg a másik ínséget lát, amint ma tény e visszás állapot, mert Szent Pál mondja: „*Aki nem akar dolgozni, ne is egyék*” (2Thessz 3,10). Senkit nem rendelt az Isten arra, hogy társa javaiból éljen, csakis a prédikáló és kormányzó papokat, miként Szent Pál mondja: „*az ő lelki munkájokért*” (1Kor 9,14), s mint Krisztus is mondja az apostoloknak: „*Minden munkás méltó a maga jutalmára*” (Luk 10,17).

Huszonkettedszer: Azt is gondoljuk meg, hogy az alapítványoknál és a kolostoroknál megrendelt sok misének nemcsak hogy kevés a hasznuk, hanem egyenesen Istent keltik nagy haragra. Azért célszerű volna, hogyha több misét nem rendelnének meg, ellenkezőleg még a megrendeltek nagyobb részét is megszüntetnék, hiszen látjuk, hogy azokat szintén áldozatnak és jó cselekedetnek tartják, holott voltaképpen azok is szentség volnának, éppúgy, mint a keresztség és gyónás, pedig ezek nem másoknak, hanem csupán azoknak használnak, akik velük élnek. De hát lábra kapott az a nézet, hogy a miséket élőkért és halottakért kell tartani, és minden e körül forog, ezért rendeltek meg annyit, és ezért lett, mint látjuk belőlük az, ami lett. Hanem ez talán még nagyon korai és hallatlan dolog; különösen azoknak, akik az ily misék megszűnése esetén attól tartanak, hogy oda lesz üzletük és keresetük, tehát erről kurtára fogva kell egyelőre szólnunk, míg majd gyökeret ver a helyes felfogás, hogy mi is hát és mire is jó az a mise? Sajnos, immár sok év óta földi jövedelmet hajtó üzlet lett belőle, hogy innen túl azt szeretném tanácsolni: inkább pásztor vagy valami más mesterember, semmint pap vagy barát legyen az ember, akkor hamarabb tudja meg, mi a misemondás.

Éppenséggel nem beszélek a régi alapítványokról és székházakról (*dóm*),¹³² amiket kétségkívül azért létesítettek, hogy – mert nem minden nemes gyermekből válik örökös és kormányzó a német nemzet szokásai szerint –, ezekről amaz alapítványi intézetekben gondoskodjanak, hogy Istent ott szabadon szolgálják, tanuljanak, tudós egyénekké legyenek, és ilyeneket képezzenek. Én az új alapítványi

intézetekről szólok, amik csakis imádság és misemondás végett létesítvék, s miknek mintájára a régieket is hasonlóképp imádsággal és misékkal terhelik meg, úgy, hogy aztán ezeknek sincs semmi vagy csak igen csekély hasznuk, bárha az is Isten kegyelmének köszönhető, hogy végre méltó sorsukat elveszik, elkorcsosulnak, s egész dolguk karéneq és orgonalárma, meg otromba rongy mise, amit elvégeznek, hogy az ideig való alapítványok kamatait megkapják és felemésszék. Oh! a pápa, püspökök, egyházi doktorok kötelessége volna mindezt meglátni s leírni, de hát épp ők üzérkednek leginkább az ilyesmikkel, és örömmel üdvözölik mindazt, amiből pénzelni lehet. Így vezeti egy vak a másikat; s mindez a kapzsiság és a papi jog műve.

Azt sem volna szabad ezentúl megtúrni, hogy egy személy egynél több székesegyházi alapítványt és egyházi javadalmat bírasson; érje be tisztes állásával, hogy mellette másnak is jusson valami, s ne állhasson elő senki azzal az üres mentséggel, hogy tisztes állásuk fenntartása céljából szükséges nekik egynél több javadalom. A tisztes állásnak oly nagy torka is lehet, hogy egy egész országgal sem lakik jól. Így érvényesíti magát lassan, de biztosan a kapzsiság és az Isten iránt való titkos bizalmatlanság, úgy, hogy gyakran a tisztes állás szükségleteképpen hozakodnak elő avval, ami merő kapzsiság és bizalmatlanság.

Huszonharmadszor: a testvéri egyesületek,¹³³ éppén úgy a búcsú, búcsúlevelek, vajlevelek, felmentvények, és ehhez hasonló dolgok egytől-egyig vesszenek és pusztuljanak; nincs semmi jó bennük. Ha a pápa felmenthet téged a vajezés, misehallgatás s több efféle alól, úgy engedje meg ezt a papnak is, hiszen nincs is joga letiltani arról. Beszéllek a testvéregyesületekről is, ahol búcsút, miséket és jó cselekedeteket osztogatnak. Édes atyámfia, te a keresztyénségben Krisztussal, az összes angyalokkal, szentekkel és e föld keresztyéneivel testvérközösségbe léptél, tartsd meg ezt, és tégy ennek eleget, s bizonynal a testvérség dolgában rendben vagy; hagyd képmutatóskodni a többieket, amint nekik tetszik, olyanok ők, mint a fillér a forinttal szem-

ben. Ámde ha akadna olyan testvérközösség, mely pénzt gyűjtene a maga körében a szegény nép táplálására, vagy valami más módon segítené valakin, az már üdvös dolog volna és számára a bűnbocsánat és jutalom biztos volna mennyben. De itt evés, ivás a cél.¹³⁴

Mindenelőtt ki kellene pusztítani Németországból a pápai követéseket a maguk jogosítványával, amiket nekünk jó pénzért eladnak, pedig mindaz merő gázság, mint teszem azt, hogy pénzt szednek, hamis jószágot igazzá tesznek, eskü, fogadalom és szerződés alól feloldanak, s ezzel megtörik és megtörni tanítják az egymásnak fogadott hűséget és hitet, s rá mondják, hogy a pápának minderre hatalma legyen. A rossz lélek szól így belőlük. És nyakunkba varrják ezt az ördögi tant, díjat szednek azért, hogy megtanítanak minket a bűnre, és hogy a pokolba vezetnek.

Ha más gonosz fortély se volna, amely bizonyítná, hogy a pápa az igazi Antikrisztus, ez az egy dolog is elég volna annak bebizonyítására. Hallod ezt, pápa, te nem a legszentebb, de a legbűnösebb: hogy döntse le a mennybéli Isten székedet a poklok fenekére! Ki adott neked hatalmat, hogy magadat a te Istened fölé emeld, hogy megtörd és feloldjad, amit ő megparancsola, és hogy a keresztyéneket, különösen a német nemzetet, ezt a nemes fajt, melynek állhatatosságát és hűségét az egész történet dicséri, megtanítsd állhatatlanságra, esküszegésre, árulásra, gonoszságra és hűtlenségre? Isten parancsolta, hogy az esküt és hűséget megtartsuk az ellenséggel szemben is, és te nem áttalod ezt a parancsolatot feloldani, állítod a te eretnek, antikrisztusi rendeleteredben, hogy tiéd az ő hatalma, és szád és tollad által a gonosz Sátán úgy hazudik, mint még nem hazudott soha! Csűröd és csavarod az Írást önhatalmad szerint! Én Uram Krisztusom! tekints alá, hozd fel az ítélet napját, és tépd szét az Ördög hálóját Rómában! Ott ül az az ember, akiről Pál mondja, hogy föled emeli magát és beül a te templomodba, mutogatja magát, mint egy Istent, a bűnnek embere és a kárhozatnak fia! (2Thessz 2,3 kk.) Mi más a pápai hatalom, mint bűnnek és gonoszságnak tanítása és szaporítása, mint a lelkek elkárhoztatása a te neved s színed alatt?

Izráel fiainak hajdan meg kellett tartaniok azt az esküt, melyet a gibeonitáknak, az ő ellenségüknek tudatlanul és rászedetve tettek, és Zedekiás királynak egész népével együtt nyomorultul kellett elvesznie, mivelhogy megtörte a babyloniai királynak tett esküjét. Nálunk is száz évvel ezelőtt Lászlónak,¹³⁵ a derék lengyel és magyar királynak, sajnós, annyi derék néppel a töröktől kellett elpusztíttatnia, mert félre hagyta magát vezetetni a pápai követség és bíboros által, és megszegte a törökkel kötött üdvös és hasznos szerződést és esküt. A kegyes Zsigmond császárnak se volt többé szerencséje a konstanzi zsinat után, ahol megengedte, hogy gazfickók megvonják a Husz Jánosnak és Jeromosnak adott biztosítékot, és minden nyomorúság ebből eredt a csehek közt és köztünk. És napjainkban – Isten a megmondhatója – mennyi keresztyén vér omlott azon eskü és szerződés miatt, melyet Gyula pápa Miksa császárral és Lajos, francia királlyal kötött és újra felbontott?¹³⁶ Hogy is sorolhatnám fel mindazt a csapást, amit a pápák hoztak ránk ördögi elbizakodottsággal, esküt és fogadalmat megbontván a nagyurak közt, amit ők különben csak tréfaszámba vesznek, és ráadásul még hasznot is húznak belőle. Azt hiszem, küszöb előtt az utolsó ítélet, gonoszabbul nem folyhat a világ sora annál, mint amit a római szék mível. Isten parancsolatját elnyomja, a maga parancsolatját amannak fölibe emeli. Ha itt nem az Antikrisztussal van dolgunk, mondja meg más, kivel van hát? De erről majd máskor többet és alaposabban.

Huszonnegyedszer: itt az ideje, hogy egyszer már a csehek dolgát is komolyan és igazságosan fogjuk fel, ők velünk és mi velük egyesüljünk, hogy végre-valahára mindkét részről megszűnjön az utálatos rágalmazás, gyűlölség és irigység. Bolondságomban legyen én az első, ki elmondja véleményét, szabad kezet hagyva mindenkinek, ki jobban ért hozzá.

Először is bizony be kell látnunk az igazságot, felhagynunk a menetetődzéssel, és bevallanunk a csehekkel szemben, hogy Husz Jánost és prágai Jeromost Konstanzbán a pápai, keresztyéni, császári biz-

tosíték és eskü ellenére égették meg; ezzel vétettek Isten parancsolata ellen és a cseheket nagyon elkésérítették. Mert ha egyenesen tartoztak volna is a mieinktől azt a nagy jogtalanságot és Isten iránt való engedetlenséget elszenvedni, nem tartoznak azt helyeselni és igazságos tényként elismerni. Sőt még ma is inkább testüket és életüket kellene feláldozniok, semhogy elismerjék, hogy joguk volt a császári, pápai, keresztyén biztosítékot megszegni, és annak ellenére hűtlenül eljárni. Azért, bárha a csehek nyugtalansága is belejátszik a dologba, mégis inkább a pápának és övéinek vétkéül rovandó fel mindaz a nyomor, mindaz a hiba és lelki romlás, ami ama zsinat óta bekövetkezett.

Nem akarom itt Husz János cikkeit bírálni, sem az ő tévedését védelmezni, bárha az én eszem még semmi téves dologra nem akadt nála, és nyugodt lélekkel vallom, hogy azok, akik hűtlen eljárásukkal a keresztyén biztosítékot és Isten parancsolatját áthágták, semmi jót nem cselekedtek, nem is kárhoztatták el tanait igaz lélekkel, s hogy cselekedetüket kétségkívül inkább a gonosz lélek, mintsem a Szent Lélek sugallta. Senki sem fog azon kételkedni, hogy a Szent Lélek nem cselekszik Isten parancsolata ellen, senki sem is oly tudatlan, hogy ne tudná, hogy a biztosíték és hűségzegés Isten parancsolatja ellen van, bárha magának az Ördögnek, ne mondjam: egy eretneknek szól is; s nyilvánvaló az is, hogy Husz Jánosnak és a cseheknek adtak ily biztosítékot, és nem tartották meg, hanem ráadásul még megégették őket. Nem is akarok Husz Jánosból semmiféle szentet, sem mártírt csinálni, mint némely cseh teszi, bárha elismerem, hogy vele jogtalanság történt, és könyve és tana jogtalanul lett elkárhoztatva, mert Isten ítéletei titkosak és rettenetesek, és azokat senki, hanemha egyedül ő maga nyilatkoztathatja és jelentheti ki. Csak azt akarom mondani: lett legyen bár ő mégoly gonosz eretnek, mégis jogtalanul és Isten ellenére égették meg őt, és nem lehet a cseheket kényszeríteni, hogy ezt a dolgot helyeseljék; különben sohase jutunk egyezsége. A nyilvánvaló igazságnak és nem a makacsságnak kell minket egyesíteni. Az nem mentség, hogy akkoriban úgy gondolkodtak, hogy az eretneknek adott szót nem kell megtartani; ez éppen annyi, mintha

azt mondanók, hogy az Isten parancsolatját azért nem kell megtartani, hogy az Isten parancsolatját megtartsuk. Vakmerőkké és bolondokká tette őket az Ördög, hogy nem érték fel ésszel, amit mondtak és tettek. Adott szót megtartani Isten parancsolta; azt meg kell tartani, ha a világ összedől is, hát még, ha egy eretnektől való megszabaddulásról van szó. Az eretneket iratokkal, nem tűzzel kell megcáfolni, mint ahogy a régi atyák tették. Ha olyan nagy mesterség volna máglyával győzni meg az eretnekeket, akkor a hóhérok volnának a földnek legtudósabb teológiai doktorai, akkor nem is kellene többet tanulnunk, hanem aki erőszakkal le tudja gyűrni az ellenét, hát meg is égetheti.

Másodszor: a császár és a fejedelmek küldjenek a csehek közé néhány kegyes, értelmes püspököt és tudóst, csak épp bíborost ne, sem pápai követet, sem eretnekvallatót; mert a nép ott nagyon is tudatlan a keresztyén dolgokban; azok pedig bizony nem a lelkek üdvösségét keresik, hanem mint pápás képmutatók, a maguk hatalmát, hasznát és dicsőségét. Ők voltak a konstanzi csapásnak is fő okozói. Azoknak a küldötteknek pedig ki kellene puhatolniok, hogy a csehek hogy állanak a hit dolgában, hátha lehetséges volna minden őszektáikat egyesíteni. Itt le kell mondania a pápának a lelkekért egy időre a maga felsőségéről, és az igazi keresztyén nicaei zsinat szabályai szerint meg kell engednie a cseheknek, hogy Prágában egy érseket válasszanak maguk közül, és erősítse meg azt a morvaországi Olmütz, vagy a magyarországi Esztergom, vagy a lengyelországi Gnesen, vagy a németországi Magdeburg püspöke. Elegendő, ha ezek közül kettő erősíti meg, miként Szent Cyprián idejében történt, és a pápa ezt ne akadályozza; ha pedig akadályozza, farkas vagy zsarnok módjára cselekszik, és senki sem köteles rá hallgatni, és átka átokkal verendő vissza.¹³⁷

De ha mégis Szent Péter széke dicsőségére a pápa tudtával akarnák ezt megcselekedni, ám legyen, csak a cseheknek egy fillérükbe se kerüljön, és a pápa egyáltalán le ne kösse, és alá ne vesse őket esküvel és szerződéssel a maga zsarnoki hatalmának, miként azt min-

den más püspökkel Isten és jog ellenére teszi. Ha pedig nem éri be az a dicsőséggel, hogy ez irányban hozzája fordulnak, úgy érje be egy jó esztendeig a maga esküjével, jogaival, törvényeivel és zsarnokságával, és teljék kedve a veszedelembé döntött lelkek vérében, akik fejére átkot kiáltanak. Mert a jogtalanságot senki sem hagyhatja helybe, és a zsarnokságot elegendőképpen megtisztelték. Ha másként nem megy, a köznép választása és jóváhagyása is éppen oly érvényes, mint a zsarnok megerősítése: de reménylem, arra nem lesz szükség. Elvégre is akad talán néhány római vagy oly kegyes püspök és tudós, aki a pápai zsarnokoskodást észreveszi, s annak útjába áll.

Azt sem ajánlom, hogy a cseheket a szentségnek két szín alatt való élvezetéről való lemondásra kényszerítsék, annyival kevésbé, mint hogy az sem nem keresztyénellenes, sem nem eretneki dolog. Hagyják meg hát őket, ha nekik úgy tetszik, az ő szokásukban, s az új püspöknek csupán arra legyen gondja, hogy e szokás miatt egyenetlenség ne támadjon közöttük; azért is szelíden oktassa ki őket, hogy így vagy úgy, az mindegy, amiatt éppoly kevésbé szabad összeakasztaniok, mint teszem, ha a papok öltözete és viselete más, mint a köznépé. Hasonlóképpen, ha nem fogadnák el a római papi törvényeket, nem is kell őket arra kényszeríteni, hanem először megfigyelni, hogy a hit és Szentírás szerint helyesen élnek-e, mert a keresztyén hit és rend igen jól fennállhat a pápa túrhetetlen törvényei nélkül. Sőt fenn sem is állhat jól, csak ha a római törvény gyérül vagy teljesen kipusztul. Mi a keresztségben szabadokká lettünk, és egyedül az Isten Igéje alá vettettünk, miért ejtsen hát minket egy ember a maga igéinek fogságába? Miként Szent Pál mondja: „*Ti szabadokká lettetek, ne legyetek embereknek szolgái*” (1Kor 7,23; vö. Gal 5,1), vagyis azoké, akik emberi törvények által uralkodnak.

Ha tudnám, hogy a pikardok¹³⁸ az oltári szentséget illetőleg másban nem tévednek, mint hogy hiszik, hogy természeti szempontból valóságos kenyeret és bort élveznek, de azok színe alatt Krisztus valóságos teste és vére van, nem kárhoznám el, hanem a prágai püspök fennhatósága alá helyezném őket. Mert nem hitcikk az, hogy

a szentségben a kenyér és bor lényegileg és természetileg van jelen, ez csak Szent Tamásnak⁴³⁹ és a pápának bogara; hanem az a hitcikk, hogy a természetes kenyérben és borbán valóban természetileg van jelen a Krisztus teste és vére. Kölcsönösen túrniök kellene egymás véleményét, mígnem megegyeznek, mert hisz abban semmi veszedelem nincs, akár azt hiszed, hogy kenyér van ott, akár azt hiszed, hogy nincsen. Nekünk ugyanis sok oly szokást és rendet kell megtúrniunk, amelyek a hitben kárt nem tesznek; de ha a hitük más, jobb szeretném, ha kívül maradnának, de úgy, hogy oktassuk ki őket az igazságban.

Ami tévelygés és meghasonlás ezen kívül Csehországban vagy, azt túrjuk, míg az újonnan beiktatott érsek idő folytán ismét egyesíti a népet egyértelmű tanban. Valóban, az egyesítésnek nem igazi útja sem az erőszak, sem a dac, sem az elhamarkodás. Idő és szelídség kell ide; hiszen Krisztus is mely soká járt-kelt tanítványaival, s túrte hitelenségüket, mígnem hittek a feltámadásban. Volna csak ott újra rendes püspök és kormány, római zsarnokság nélkül, hiszem, hamarosan megjavulnának az állapotok.

Az egyház birtokolta világi javakat sem kellene feltétlenül újra visszakövetelni, hanem, mivel keresztyének vagyunk, és egymás terhet hordozni tartozunk, jogunkkal élve, az egység okáért adjuk oda és engedjük át nekik Isten és a világ előtt. Mert Krisztus azt mondja: „*Ahol ketten egymással egyek a földön, én közöttük vagyok*” (Mát 18,20). Adja Isten, hogy kölcsönösen rajta legyünk, és egy a másnak testvéries alázattal kezét nyújtsunk, és ne ragaszkodjunk mereven a saját hatalmunkhoz vagy jogunkhoz. A szeretet nagyobb és szükségesebb, mint a pápaság Rómában, amely szeretet nélkül, és a szeretet pápaság nélkül el lehet. Ezzel a magam részéről ez irányban is megtettem kötelességemet. Ha utamba áll a pápa vagy az ő népe, felel érte, hogy az Isten iránt való szeretet ellenére inkább a maga, mint felebarátai hasznát kereste. Vessen a pápa pápasága, minden ő java és dicsősége, ha ezzel bárha csak egy lelket is megmenthetünk, ámde ő inkább veszni hagyja a világot, mintsem hogy egy körömfeketényit

is engedjen a maga bitor hatalmából, és mégis a szentek szentje akar lenni. S evvel leraktam lelkem terhét.

Huszonötödször: az egyetemekre is ugyancsak ráférne az üdvös és alapos reformáció. Ki kell ezt mondanom, bosszantson bár, akit akar. Hisz a pápa minden intézkedése és rendelkezése csak a bűnt és tévelygést növeli. Mik az egyetemek, ha az eddigitől elütő szervezet nem nyernek, mint amit a makkabeusok könyve mond: „Az ifjak és a görög dicsőség gyakorlólhelyei” (2Makk 4,9 és 12),¹⁴⁰ ahol szabad az élet, a Szentírással és a keresztyén hittel pedig alig foglalkoznak, és hol egyedül a vak pogány mester, Aristoteles¹⁴¹ uralkodik, még Krisztusnál is inkább? E részben hát tanácsolnám, hogy Aristoteles könyveit, a *Physica-t*, *Metaphysica-t*, *De anima-t*, *Ethica-t*, szóval, amiket eddig a legjobboknak tartottak, teljesen mellőzzük, mindazokkal egyetemben, amelyek a természeti dolgok tudásával kérkednek, hisz azokból semmit sem lehet tanulni, sem a természeti, sem a szellemi dolgokról. Aztán az ő tanait eddigelé úgysem értette meg senki, hanem hiábavaló munkával, tanulással és költséggel csak a drága időt fecsérték, a lelkeket gyötörték teljesen haszontalanul. Merem mondani, hogy egy fazekas többet tud a természeti dolgokról, mint ami azokban a könyvekben írva van. Fáj lelkemnek, hogy az a kárhózt, nagyralátó, ravasz pogány hamis beszédeivel a legjobb keresztyének sokát félrevezette és elbolondította; bizony az Isten vert meg vele a mi bűneink miatt. Hisz ez a nyomorult ember az ő legjobb – a lélekről szóló – könyvében azt tanítja, hogy a lélek a testtel együtt halandó; mégis sokan silány érveléssel a pártjára álltak, mintha bizony nem volna nekünk Szentírásunk, amelyben bőséges tanítás vagyonszámunkra mindazon dolgokról, amikről Aristotelesnek még csak sejtelve sem vala; mégis ez a halott pogány győzött, és az élő Isten könyveinek útjába állt, és azokat csaknem kiszorította, úgy, hogy e nyomorúságra gondolva nem hihetünk mást, mint hogy tanulmányozását a gonosz lélek hozta be. Hasonlóképp erkölcsstani könyvében minden más könyvnél gonoszabbul egyenesen megcsúfolja az Isten

kegyelmét és az erényt, pedig e könyvét is a legjobbakká közé számítják. Ó csak el minden keresztyéntől, pokolba az ily könyvekkel! Ne rójon meg senki amiatt, hogy túlzok, vagy hogy azt vetem el, amit nem ismerek. Édes atyámfia, nagyon jól tudom én, hogy mit beszélek; Aristotelest csakoly jól ismerem, mint te, vagy a hozzád hasonló, olvastam is, hallgattam is érettebb ésszel, mint Szent Tamást¹⁴² avagy Scotust;¹⁴³ ezzel hiúság nélkül dicsekedhetem, és ha szükség, bebizonyíthatom. Mit bánom én, hogy sok száz év óta oly sok jeles elme foglalkozott vele! Az ily ellenvetés le nem vesz lábamról soha, bárha egyszer-másszor előhozakodtak vele, hiszen napnál világosabb, hogy sok tévedés sok századon át megmaradt a világon és az egyetemeken.

Abba szívesen beleegyezném, hogy Aristoteles könyveit a Logikáról, Retorikáról, Poétikáról megtartsuk, vagy más, rövidebb alakba öntve hasznosan olvassuk az ifjakkal, az ékesszólásban és igehirdetésben való gyakorlás végett. De a kommentárok és szekták mellőzendők, és amint Cicero retorikáját kommentárok és szekták nélkül, hasonlóan Aristoteles Logikáját is minden ilyen nagy kommentár nélkül olvassuk. De jelenleg sem szónoklást, sem igehirdetést nem tanulnak abból, csupán szószátyárságot és moslékot. E mellett megmaradnának a nyelvek: a latin, görög és héber; a matematikai tudományokat, a történetet, ezt mind ahhoz értőbbekre bízom, de természetesen úgy, hogy komolyan gondolgattak az iskolák bizonyos reformációjára, mert erre bizonytalán égető szükség van! Hisz a keresztyén ifjúságnak és ennek a mi legnemesb népünknek, amelynek körében a keresztyénség fennmarad, itt kell oktatást és kiképzést nyernie. Azért azt tartom, hogy nincs pápához és császárhoz méltóbb dolog, mint az egyetemek jó reformja, viszont nincs ördögibb, gonoszabb dolog a reformálatlan egyetemeknél.

Az orvosok hadd reformálják a maguk fakultását; a jogászok és teológusok ügyét azonban magam is felveszem, s azt mondom először is, hogy jó volna az egyházi jogot az első betűtől az utolsóig gyökerestül kiirtani, különösen a *decretum*-okat. Teljesen elég nekünk, ami

a Bibliában van, arra, hogy minden dologban tudjuk, mihez tartunk magunkat; hisz minden más olyas tanulmány csak a Szentírásnak áll útjába, s egyébként is legnagyobb részben merő kapzsiságtól és nagyzástól bűzlik. És ha sok jó volna is benne, mégis rendjén van, ha pusztul, azért, mert a pápa az egész egyházi jogot a maga „szívének rekesze”¹⁴⁴ szerint kezeli, úgy, hogy immár annak tanulmányozása tisztára haszontalanság és ámitás. Hisz ma nem az az egyházi jog, ami a kánonokban van, hanem amit a pápa és az ő tényérnyalóinak önkénye akar. Ha az egyházi jogban valamely dolognak, bár a legjobban, végére jártál, mindhiába; a pápa szíve rekeszébe zárt felsőbb önkény joga feljebb való; e szerint kell minden jognak és a világnak igazodnia. Pedig gyakran egy gazkópé vagy maga az Ördög uralkodik ama titkos „rekesz” felett, és kérkedve kürtöli, hogy a Szent Lélek uralma alatt áll. Így bálnak Krisztus szegény népével; sok törvényt akasztanak nyakába, és egyet sem tartanak meg, másokat meg kényszerítenek, hogy megtartsák vagy pénzért váltsák meg azt.

Minthogy tehát a pápa és az ő emberei az egész egyházi jogot maguk kiforgatták és azt semmibe se veszik, és az egész világgal csak a saját maguk önkénye szerint bálnak el, nekünk is követnünk kell őket ebben, és könyveiket elvetnünk. Miért tanulmányozzuk azokat haszontalanul? Hiszen a pápa önkényét, amely immár egyházi joggá lett, úgyse tanulhatnók ki soha. Ej, hadd vesszen egészen Isten nevében, ami az Ördög nevében keletkezett, és ne legyen többé a földön egy kánoni jogtudós (*doctor decretorum*) sem, hanem csakis *doctores scrinii papalis*, vagyis a pápa tényérnyalói. Azt mondják, hogy nincs máshol jóra való világi kormány, csak a törököknél, pedig annak se világi, se egyházi joga nincs, csakis az ő Alkoránja. Ellenben be kell vallanunk, hogy nincs gyalázatosabb kormány, mint nálunk az egyházi és világi jog miatt, úgyannyira, hogy egy rend sem igazodik már a természetes ész, annál kevésbé a Szentírás szerint.

A világi jog, az Isten tudja csak, hogy elvadult az is, bárha sokkal jobb, művészibb, igazabb, mint az egyházi, amelyben nevének kívül semmi jó sincs. Csak az a baj, hogy nagyon elburjázott. Valóban,

a Szentírás mellett az elégnél is több a jogszolgáltató, amint Szent Pál mondja: „*Nincs senki köztetek, aki atyjafia dolgában ítélni tudna, hogy pogány bírák előtt kell perlekednetek?*” (1Kor 6,1) Olyanforma ez a dolog, mintha a tartományjogot és tartományi szokást a császári közjog elébe tennők, és a császári jogszabályokat csak szükség esetén alkalmaznók. És bár adná az Isten, hogy amiként minden egyes tartománynak megvan a maga sajátsága és jelleme, ugyanúgy a saját egyszerű törvényei szerint kormányoznák is, amint kormányozták, mielőtt ama jogot kieszték, és amint még most is sok tartományt a nélkül kormányoznak. A sok szedett-vedett törvény csak a nép terhére és az ügyeknek inkább akadályára, mintsem előbb vitelére szolgál. De, úgy vélem, ezt a dolgot mások már jobban átgondolták és megvizsgálták, mint ahogy én tárgyalhatom.

Az én kedves teológusaim lemondtak a fáradságról és munkáról, békét hagynak a Bibliának, és Szentenciákat¹⁴⁵ olvasnak. Én azt hittem, hogy a Szentenciák a fiatal kezdő teológusoknak valók, és a Biblia a doktoroknak, de itt éppen fordítva megy. A Biblia az első, annak vége a baccalaureátussal¹⁴⁶ és a Szentenciák az utolsó. Ezek örökkössé válnak a doktorátussal, hozzá oly szent kötelezettséggel, hogy a Bibliát olvashatja ugyan az is, aki nem pap, de a Szentenciákat már a papnak kell olvasnia; és egy tiszteletreméltó férfiú lehet ugyan a Biblia doktora, amint látom, de soha a Szentenciáké. Hogyan boldogulhatnánk hát, ha ily visszásan cselekszünk, és ha a Bibliát, Isten szent Igéjét, így háttérbe szorítjuk? Ezen kívül a pápa nagy keményen parancsolja, hogy az iskolában és a törvényszékeknél az ő törvényeit olvassák és alkalmazzák. Ámde az evangéliommal édeskeveset törődnek. Innét van aztán, hogy az evangéliom az iskoláknál és törvényszékeknél félredobva a pad alatt porban fekszik, s egymagukban uralkodnak a pápa kárhozatos törvényei.

Ha tehát nevünk és címünk szerint a Szentírás tanítói vagyunk, valóban rá is kellene minket kényszeríteni, hogy a névnek eleget téve, a Szentírást és semmi mást ne tanítsunk, bárha ama nagyzás felfújta cím is sok arra, hogy egy ember, mint a Szentírás tanítója, dicsekedjék

és megkoszorúztassa magát. De hagyján, ha a címet cselekedet igazolja. Most azonban a Szentenciák kizárólagos uralma alatt a teológusok pogány és emberi képzelgésbe merültek, s szó sincs az Írásnak szent s alapos tudományáról. Hogyan segítsünk e bajon?! Nem tudok itt más tanácsot adni, mint hogy alázatosan kérjük az Istent, hogy ő maga adjon nekünk teológiai doktorokat; a művészet, az orvostudomány, a jog és a Szentenciák doktorait pedig hadd avassák fel a pápa, császár és az egyetemek; de azt biztosra veheted, hogy a Szentírás doktorát senki sem teremti elő, hanemha egyes-egyedül a mennyből való Szent Lélek, amint Krisztus mondja: „*Mindnyájuknak magától Istentől tanítottaknak kell lenniök*” (Ján 6,35). Nos, a Szentlélek nem tudakozódik a vörös vagy barna sapkák,¹⁴⁷ vagy más díszjelvények után; sem, hogy fiatal vagy öreg, laikus vagy pap, szerzetes vagy világi, hajadon vagy házas-e valaki; sőt hajdan egy számár által szólott a rajta ügető próféta ellen. Adná Isten, lennének méltók, hogy nekünk is ily doktorokat adna, legyenek bár azok laikusok vagy papok, hajadonok vagy házások, bár ez idő szerint a Szentleket a pápa, püspökök és doktorok részére akarják lefoglalni, holott se jele, se látatja annak, hogy az náluk volna.

A teológiai könyvekből is kevesebb kellene. Ki kellene közülök a legjobbakat választani. Mert sok könyv nem tesz tudóssá, sok olvasás sem; hanem a jó könyv s a gyakori olvasás, bármily kevés legyen, igenis az tesz tudóssá az Írásban, s hozzá jámborrá, kegyessé. Sőt, az összes szentatyák iratait csak egy bizonyos ideig kellene olvasnunk, addig, míg az Írásba bevezettetnénk, most azonban épp azért olvassuk, hogy beléjük vesszünk, és az Írásba soha be ne jussunk; így azután olyanokká leszünk, mint akik az útmutató jeleket megnézik, de magán az úton mégsem járnak soha. A kedves atyák a maguk írásaival az Írásba akartak bevezetni, és mi azok által abból kivezettetjük magunkat, holott mégiscsak egyedül az Írás a mi szőlőkertünk, ahol mindnyájunknak foglalatoskodnunk és dolgoznunk kell.

A felső és alsó iskolákban elsősorban a Szentírásnak kellene a legkíválób és legközönségesebb olvasmányoknak lenni, és a fiúknál az evan-

géliomnak. Sőt adná Isten, vajha minden városnak lenne egy leányiskolája is, ahol a leánykák naponként egy órában az evangéliomot hallgatnák németül avagy latinul, bizony egykor az iskolák, a férfi- és nőkolostorok, egészen dicséretre méltó felfogásból kiindulva, ezt meg is cselekedték, mint ahogy Szent Ágnesről, s több szentről olvassuk: voltak is akkor szent szüzek és mártírok, és jól állott a keresztyénség ügye. De most egyebet sem tesznek, csak imádkoznak, meg énekelnek. Hát nem kellene-e minden egyes keresztyén embernek már kilenc vagy tíz éves korában ismernie az egész evangéliomot, amelyben neve és élete vagyon? Hiszen egy fonó- vagy varrónő leányait a maga mesterségére fiatal korukban tanítja! De most a hatalmas főpapok és püspökök sem ismerik az evangéliomot.

Ó mily rosszul bánunk a szegény fiatal nemzedékkel, amely ránk van bízva, hogy vezessük és oktassuk, és bizony keserves számadás vár reánk, hogy mi az Isten Igéjét nem közöljük velük; hogy úgy járnak, mint Jeremiás mondja: *„Szemeim a sírásban kifáradtak, szívem remeg, epém kiömlik a földre az én népem leányainak nagy romlása miatt, mert az ifjak és gyermekek az egész város minden utcáján megromlottak; kiáltanak anyáikhoz, hol a kenyér és bor, és elepedtek, mint a sebesültek a város utcáin, és kiadják lelküket anyáik ölén”* (Sir 2,11). Ezt az irtózatot nyomort nem látjuk; nem látjuk, hogy a fiatal nemzedék a keresztyénség körében most is mint eped el, és mint vész el nyomorultul, mert az evangéliomot megvonják tőlük, mellyel pedig szüntelen kellene őket foglalkoztatni és abban gyakorolni. Nem is kellene, mint minap szokás, mindenkit felküldeni a Szentírással szorgalmasan foglalkozó felsőbb iskolákba, ahol csak a számra néznek, és kiki csak a doktor cím után kapaszkodik, hanem csakis a legarravalóbbakat, vagyis azokat, akik az alsóbb iskolákban már alapos kiképzést nyertek. Erre a fejedelmek vagy a városi tanács ügyeljenek, és ne engedjék, hogy másokat küldjenek fel, csak a valóban arravalókat; az oly iskolákba pedig, ahol a Szentírást mellőzik, bizony senkinek sem tanácslom, hogy feladja gyermekét. Minden elpusztul, ami nem Isten Igéjéből táplálkozik szünes-szüntelen, bizonyossága ennek a nép, mely

a főiskolákból kikerül, és ott nevededik. Senki másnak, csakis a pápának, a püspököknek és főpapoknak vétke ez; az ő kötelességük a fiatal nemzedék javát munkálni. A főiskoláknak ugyanis csupa Írásban igen jártas férfiakat kellene nevelniök, olyanokat, akikből püspökök és papok lehessenek, az eretnekek, az Ördög és az egész világ ellen harcoló seregnek az élén álljanak. De hol találhatók ilyenek? Nagyon tartok tőle, hogy a főiskolák a pokolnak kapuivá válnak, hogyha a fiatal nemzedéket a Szentírással szorgalmasan nem foglalkoztatják.

*Huszonhatodszor:*¹⁴⁸ tudom jól, hogy a római népség azt hazudja, és nagy fennen azt kürtölgeti világgá, hogy a pápa a szent római birodalmat a görög császártól vette át, és úgy adta oda a németeknek, és e kegyért és jótéteményért méltán megérdemli, és követelheti is, hogy a németek engedelmesek és hálásak legyenek iránta, és őt elhalmozzák minden jóval. Ezért talán még azt is megteszik, hogy minden reformtörekvésről lemondanak, és beérik a római birodalom ajándékaival, hisz emiatt üldöztek és tapostak el eddigelé hallatlan önkényen és elbizakodottsággal annyi derék császárt, hogy elmondani is kín, és ültek nagy ügyességgel az összes világi hatalom és felsőség nyakára a szent evangéliom ellenére; azért e dologról is kell szólnom.

Kétségtelen, hogy az igazi római birodalom, melyről a próféták írásai (4Móz 24,17; Dán 2,44) jövendöltek, rég elpusztult és véget ért, miként Bálám világosan hirdeti, mondván: „*Eljönnek a rómaiak, és a zsidókat elpusztítják, és azután ők is tönkremennek*” (4Móz 24,24). És ez megtörtént a gótok fellépésével, különösen pedig a török birodalomnak ezer esztendővel ezelőtt történt felállításával, úgy, hogy idők folytán elesett Ázsia és Afrika, azután Franciaországra, Spanyolországra és Velencére került a sor, és nyoma sem maradt Róma régi hatalmának.

Mínthogy pedig a pápa a görögöket és a konstantinápolyi császárt, aki örökös római császár volt, nem tudta önkényes hatalma alá hajtani, vagy fufanggal elrabolta birodalmát és címét, és ezt az akkorigban vitéz és hírneves németek kezére játszotta, hogy így ezek a római

birodalom hatalmának örökébe lépve, azt, mint az ő kezéből nyert hűbért birtokolják. És úgy is történt: a konstantinápolyi császárt kifosztották, és az ő nevét és címét nekünk, németeknek adták, ezzel a pápa szolgálivá lettünk, és ilyenformán egy más római birodalom támadt, melyet a pápa a németekre alapított, mert amaz, az első, amint mondtam, rég letűnt volt. Így a római szék Rómát játszva elfoglalta, a német császárt kiűzte, és esküvel kötelezte, hogy Rómában ne lakjék. Legyen ő a római császár, persze Róma nélkül, hozzá függjön mindörökre a pápának és hadának szeszélyétől, olyanformán, hogy mienk legyen a név, az övék legyen az ország és város. Mert ők a mi együgyűségünkkel önhitten és zsarnok módra mindenkoron visszaéltek, s elneveztek veszett németeknek, akik magukat csúffá tenni és bolondítani engedik az ő kényük-kedvük szerint.

Hát csak rajta! Isten az úr, egy legyintés, és országokat és fejedelemségeket söpör ide-oda. Sőt oly kegyes irányunkban, hogy néha egy gazfickónak is ad királyságot, és elveszi azt egy kegyes egyéntől, olykor gonosz, hűtelen emberek árulása, olykor pedig örökösödés útján, amint ezt olvassuk a perzsa királyságról, a görög császárságról és csaknem minden birodalomról. Dániel is mondja: „*Mennyekben lakik a mindenek ura, és egyedül ő az, aki királyságokat forgat, ide-oda vet és állít*” (2,21; 4,14).

Annakokáért, valamint senki sem lehet nagyra azzal, hogy neki királyság jutott, különösen, ha keresztyén az illető, úgy mi, németek sem bizakodhatunk el azért, hogy egy új római birodalom került a kezünkre, mert Isten szemében silány adomány az, ilyen ő gyakorta a leghaszontalanabbnak is megád, amint Dániel 4,32 mondja: „*Mind a föld lakói az ő szemei előtt olyanok, mind semmi*”, és *övé a hatalom az emberek minden birodalma felett, odaadja azokat, akiknek akarja*”.

Bárha tehát a pápa a római birodalmat, illetőleg a római birodalom nevét, az igazi császártól erőszakkal és jogtalanul rabolta el és játszotta a németek kezére, az az egy mégis bizonyos, hogy az Isten e dologban a pápa gaszágát használta fel arra, hogy a német nemzetnek ily birodalmat adjon, és hogy az első római birodalom eleste

után egy másikat – a mostanit – állítson fel.¹⁴⁹ És bárha ez ügyben mi a pápák gazságára okot nem adtunk, és az ő hamis törekvésükön és szándékukon sem láttunk által, mégis a pápai álnokság és ravaszság következtében számtalan vérontással, szabadságunk elnyomásával, minden mi javaink, különösen pedig az egyházak és egyházi alapítványok javainak elvesztésével és elrablásával, mondhatlan csalás és gyalázat eltűrésével ezt a birodalmat sajnos, nagyon is drágán megfizettük. Mienk a birodalom neve, ámde a pápáé minden mi vagyunk, becsületünk, testünk, lelkünk, életünk és mindenünk, amink van. Így ámitják a németeket, s ámitva így csalják. A pápák császárok akartak lenni, de mert e céljukat meg nem valósíthatták, a császárok nyakára ültek.

Hát, ha már az Isten akaratja és a gonosz emberek elvetemedettsége következtében saját vétünk nélkül mienk lett az ország, nem mondom, hogy adjuk fel azt, ellenkezőleg, Isten félelmében, ameddig őneki tetszik, híven kormányozzuk. Mert, amint mondtam, ő nem sokat törődik azzal, hol támad egy birodalom, de azt igenis akarja, hogy kormányozva legyen. Ha a pápák hamissággal vették el azt másoktól, mi mégsem nyertük meg azt hamissággal. Gonosz emberek közvetítésével Isten akaratjából adatott az nekünk. Ezt mi többre tartjuk, mint a pápák törekvésében rejlő álnok célzatot, melynél fogva ők magok akartak császár, sőt több mint császár lenni, és minket csak a puszta névvel áztatni és csúffá tenni. A babilóniai király is rablással és erőszakkal szerezte meg országát, de Isten akaratja volt, hogy azt szent fejedelmek, Dániel, Hanánia, Asaria, Misael kormányozzák (Dán 2,48). Még inkább akarja, hogy ezt a birodalmat a keresztyén fejedelmek kormányozzák. Legyen, hogy a pápa lopta vagy rabolta, vagy újonnan szerezte azt, ez mind Isten rendelése, amely megvolt, mielőtt mi arról tudtunk volna.

Azért a pápának és az ő hadának nincs oka azzal dicsekedni, hogy a német nemzettel nagy jót cselekedtek, mikor ezt a római birodalmat neki ajándékozták. Először is azért, mert azzal tulajdonképp semmi jóban sem részesítették, hanem igenis felhasználták a mi

együgyűségünket a maguk hatalmának a konstantinápolyi, igazi római császárral szemben való megerősítésére, akit a pápa Isten és jog ellenére fosztott ki. Másodszor: mert a pápa ez által nem nekünk, hanem maga-magának akarta a császárságot megszerezni, s önmagának alávetni minden mi hatalmunkat, szabadságunkat, vagyonunkat, testünket és lelkünket, és általunk, ha az Isten meg nem akadályozta volna, az egész világot, amint ő ezt az ő decretálsaiban világosan meg is mondja, és gonosz álnoksággal sok német császárnál nem egy ízben meg is kísérlette. Hát minket, németeket ugyancsak szépen becsapott: mikor azt véltük, hogy urak vagyunk, a legeslegravaszabb zsarnok szolgálivá lettünk; mienk a császárság neve, címe, címere, de ugyanannak hatalma, joga és szabadsága a pápáé; így eszi meg a pápa a magot, és mi játszhatunk az üres héjjal.

Hát adja Isten, aki, mint mondtam, ezt a birodalmat ravasz zsarnokok útján juttatta nekünk, és bízta kormányzásunkra, hogy mi a névnek, címnek és címernek is megfeleljünk, és szabadságunkat megmentsük; hadd lássák már egyszer a rómaiak, mit nyertünk mi az Istentől őáltaluk. Hánytorgatják, hogy a császárságot nekik köszönhetjük: jó, legyen hát, és legyen úgy igaz: adja ide a pápa Rómát és mindazt, ami a császárságból van, szabadítsa meg országunkat elviselhetlen adójától és nyúzásától, adja vissza szabadságunkat, hatalmunkat, becsületünket, vagyonunkat, testünket és lelkünket, és legyen a császárság olyan, amilyennek egy császárságnak kell lennie, hogy beteljesedjék az ő szava és beszéde.

Ha pedig ezt nem akarja megcselekedni, mit henceg akkor hamis, koholt állításaival és fondorlataival? Nem volt elég annyi századon át e nemes nemzetet oly durván orránál fogva vezetni szünes-szüntelenül? Az semmit sem bizonyít, hogy a pápának a császár fölött kell állania, mert ő koronázza meg, avagy állítja be őt. Hiszen isteni parancs alapján Sámuel próféta kente fel és koronázta meg Saul királyt és Dávidot, és mégis alájuk volt vetve; szintúgy Náthán próféta kente fel Salamon királyt, azért mégsem állt fölötte. Hasonlóképp Elizeus parancsolta meg a maga szolgálói egyikének, hogy kenje fel Jehu Iz-

rael királyává. Mégis neki engedelmeskedtek. És nincs is rá eset az egész világon, hogy a király fölött állt volna az, aki őt felavatta vagy megkoronázta, csakis a pápánál van így. Nos, pedig hát őt is három bíboros koronázza meg, s azok őalatta, ő meg fölöttük áll. Mért kelljen hát neki saját példája és az egész világ és az Írás gyakorlata és tanítása ellenére magát a világi hatalom, avagy császárság fölé emelni? Csupán azért, mert ő koronázza meg és avatja fel? Elég, hogy fölötté áll az isteni dolgokban, vagyis az igehirdetésben, tanításban és a szentségek kiszolgálásában, amely tekintetben bármely püspök és pap is mindenki fölött áll, éppen úgy, mint ahogy Szent Ambrus a maga székében Theodosius császár fölött, és Náthán próféta Dávid fölött, és Sámuel Saul fölött állott. Annakokáért hadd legyen a német császár igazi és szabad császár, és hatalmát avagy fegyverét le ne tegye a pápás képmutatók e vak lármájára, mintha bizony joguk volna minden tekintetben uralkodni a világi hatalom fölött.

Huszonhetedszer: legyen elég ennyi a lelki bajokról. Majd akad még több is, hogyha ezeket komolyan számba veszik. A világiak közül is óhajtánánk még egyre s másra rámutatni. Először is igen szükséges dolog volna, hogyha általános rendelettel útját állnák a német nemzetnél a ruházkodással való roppant fényűzésnek, aminek következtében oly sok nemes és gazdag nép szegényedik el. Hiszen, mint más országoknak, adott az Isten nekünk is elég gyapjút és szőrt, lent és mindazt, ami bármely rendnek illendő, tisztességes ruházkodására valóban egészen alkalmas, úgy, hogy semmi szükség arra, hogy oly rengeteg sok kincset pazaroljunk el és dobjunk ki selyemért, bársonyért, avagy szövetért és más egyéb külföldi árukért. Azt tartom, hogy ha a pápa szörnyű nyúzásával ki sem is rabolt volna minket, németeket, még úgy sem volnánk szűkiben a hazai rablóknak, a selyem- és bársonyszatócsoknak. De hát senki sem akar másoknál hátrább maradni, ekként nagyzás és irigység támad, és harapózdik el köztünk, amint meg is érdemeljük, és mindebből sok nyomorúság származik,

ami elmaradna, ha az Istentől adott javakkal, hóbortos hiúságunkkal felhagyva szerényen beérnők.

Hasonlóképpen szükséges volna, hogy a fűszerfélére kevesebbet költünk, mert ez is egyike a mi nagy bajainknak; a német tartományokból sok pénz megy ki arra. Hiszen Isten jóvoltából több, és oly pompás és jó enni- és innivaló terem nálunk, mint sehol más országban. Talán bolond és képtelen dologgal állok elő, úgy tűnik fel, mint ha én a legnagyobb üzletet, a kereskedelmet akarnám tönkretenni. De én a magam dolgát végzem; ha általános javulás nem áll be, javítsa meg magát, aki azt tenni akarja. Nem látom, hogy sok jó erkölcs jött volna be a kereskedelem útján, és Isten hajdan azért terelte beljebb a maga népét, Izráelt, a tengertől, hogy nagy kereskedést ne űzzön.

De a legnagyobb csapás a német nemzetten bizonyára az uzsorás hitel. Ha ez nem volna, egynémelyik a maga selymét, bársonyát, aranszövetét, fűszerét és mindenféle drágaságát meg sem is vehetné. Alig száz éve, hogy dívik, és már csaknem minden fejedelmet, alapítványt, intézetet, várost, nemest és örökséget szegénységbe, nyomorba és pusztulásba döntött; ha még száz évig fennmarad, úgy Németországnak egy fillére nem lesz, úgy előbb-utóbb egymást kell felfalnunk. Az Ördög eszelte ezt ki, és a pápa helybenhagyta az egész világ romlására. Azért kérésem és kiáltásom: lássa meg ki-ki a maga, gyermekei és örökösei e rémét, amely immár nem is küszöbe előtt, hanem bent házában tombol, és legyenek rajta császár, fejedelmek, urak és városok, hogy ez üzlet minél hamarább pusztuljon, és ezentúl tilos legyen, tekintet nélkül arra, ha vajon a pápa és minden ő joga avagy jogtalansága ellene van-e, ha hűbérek vagy alapítványi intézetek élnek-e belőle. Jobb egy hűbér a városban, becsületes, öröklött vagyona vagy kamatra alapítva, mint száz bérüzlettel. Sőt egy hűbér ily üzlettel gonoszabb és terhesebb, mint húsz öröklött vagyonnal, valóban e hitelüzlet nem egyéb, mint képe és jele annak, hogy a világ súlyos bűnei miatt el van adva az Ördögnek, hogy egyszerre teszi és lelki javak nélkül kelljen szűkölködnünk, mégsem veszünk észre semmit.

Valóban, ezzel kapcsolatban a Fuggereknek és a velük hasonszőrű társaságoknak is zabolát kellene tenni a szájukra. Hogyan is lehetne isteni és jogos dolog, hogy egy ember élete alatt annyi fejedelmi kincs gyűljön egy rakásra? Nem értek a számításhoz. De azt fel nem foghatom, hogyan lehet száz forinttal egy esztendő alatt húszat, sőt egy forinttal egy másikat szerezni; és ezt mind nem a földművelésből vagy a baromtenyésztésből, mert a vagyon nem emberi elmésségnek, hanem Isten áldásának eredménye. Ezt a világ bölcseire bízom. Én, mint teológus, nem ostorozhatok itt mást, mint a gonosz, botránkoztató külső színt, amelyről Szent Pál mondja: *„Őrizkedjetek minden gonosz külső színtől”* (1Thessz 5,22). Azt jól tudom, hogy sokkal istenebb dolog volna a földművelést fejleszteni és a kereskedelmet korlátozni, és hogy azok sokkal helyesebben cselekszenek, akik az Írás szerint a földet művelik és abból élnek, miként nekünk és mindenkinek megmondott Ádámban: *„Átkozott legyen a föld, hogyha nem műveled; tövist és bogáncskórót teremjen az neked, és arcod verejtékével egyed kenyeredet”* (1Móz 3,17). Bizony sok ország van pusztaságban és műveletlenül.

Következik az evés és ivással való visszaélés, amiről mi, németek, mint egy különös hibánkról, messze földön híresek vagyunk, s melyen a prédikálás már nem segít, úgy elharapódzott és elhatalmasodott. A vagyonbeli kár a legkevesebb volna, ha vele nem járnának az efféle bűnök, mint gyilkosság, házasságtörés, lopás, Isten gyalázása és mindenféle erkölcstelenség. Itt a világi hatóságnak is kellene valamit tennie, különben úgy járunk, mint Krisztus mondja (Luk 21,34), hogy beáll az utolsó ítélet, mint egy rejtett hurok, mikor isznak és esznek, párosodnak és bujálkodnak, vetnek és ültetnek, vesznek és eladnak, miként most történik, és oly nagy mértékben, hogy én valóban hiszem: küszöb előtt az utolsó ítélet, bárha arra legkevésbé gondolnak.

Végre nem siralmas dolog-e az, hogy mi, keresztyének megtűrjük körünkben a nyilvános bordélyházakat, holott mi mindnyájan tiszta életre kereszteltettünk meg? Tudom jól, azt mondják erre némelyek, hogy ez nem csupán egy népnek szokása, bajosan is szüntethető meg,

hozzá, hogy jobban van így, mintha házas vagy hajadon személyek, avagy a még becsületesek becsüteleníttetnének meg. Ámde nem kellene-e a világi és keresztyén kormánynak e részben arról tenni, hogy oly pogány módra ne kedveznének annak? Ha Izráel népe fennállhatott ily aljasság nélkül, ugyanezt nem tehetné meg a keresztyén nép is? Sőt hogyha ellehet sok város, község, falu és helység ily házak nélkül, miért ne lehetnének el a nagy városok is?

Ezzel és a többi fent említett dolgokkal azonban csak azt akartam kinek-kinek értésére adni, hogy mely sok jó dolgot művelhetne a világi hatóság, és hogy ami kell, hogy minden világi hatóságnak hivatása legyen, ebből ki-ki tanulja meg, mily nagy dolog kormányozni és előjárni. Mi haszna, ha egy főúr magára mégoly szent is, akárcsak Szent Péter, ha eszébe sem jut, hogy e téren alattvalóinak hű segítője legyen; bizony elkárhoztatja őt az ő felsősége, mert a felsőségnek kötelessége az alattvalók javát munkálni. De ha a felsőség gondolna a fiatal nemzedék egybekelésével, a házaseslet reménye kit-kit képesítene a kísértések elviselésére és eltávolítására. De most úgy állunk, hogy mindenki a papság és szerzetesség után fut, s meg vagyok győződve arról, hogy közöttük a századiknak sincs más oka erre, mint a kenyérkereset és az az iránt való kétség, hogy a házaseslet terhét elviselheti-e. Azért előbb jól kidühöngik, vagy mint mondják, kitombolják magukat, pedig inkább, mint a tapasztalat mutatja, kiélik magukat. Nagyon találó szerintem a mondás, hogy a legnagyobb rész kétkedésből válik baráttá és pappá. Azért állunk úgy, amint látjuk.

De hű lélekkel tanácsolom, a sok titkon tenyésző bűn kikerülése végett, hogy sem fiú, sem leány szüzességre, avagy szerzetesi életre harmincadik éve előtt le ne kötelezze magát. Ez is egy különös kegyadomány, mint Szent Pál mondja (1Kor 7,7). Azért akit az Isten különösen nem indít erre, az hagyjon fel a szerzetesi élet gondolatával és fogadalmával. Sőt többet mondok: ha te Istenben éppen nem bízol a tekintetben, hogy a házasesletben is fenntarthatod magad, és csupán e bizalmatlanság sarkall a szerzetesi életre, úgy kérlek a te saját lelkedre, ne lépj a papi pályára, hanem légy inkább paraszt, vagy ami

lehetsz. Mert ha egyszeres Istenbe vetett bizalom szükséges a testi táplálék megnyerésére, bizony tízszeres bizodalomra van szükséged, hogy lelki életet élhess. Ha nem bízol abban, hogy az Isten téged testileg táplálhat, hogy bízhatnál benne, hogy ő lelkileg tart fenn? Óh, a hitetlenség és a bizalmatlanság mindent megront, minden nyomorba beleránt, miként minden rendnél látjuk! Erről a nyomorúságról ugyancsak sokat lehetne beszélni. Az ifjúságnak nincs senkije, aki róla gondoskodnék. Minden megy, ahogy megy, és a felsőség csak éppen annyiban van nekik hasznukra, mintha nem is volna, holott egyenesen erre kellene a pápának, a püspököknek, uraságoknak és zsinatoknak kiváltképpen való gondot viselniök. Ők közel s távolban uralkodni akarnak, és senki javát nem munkálni. Óh, mely ritka madár léssen emiatt egy-egy úr és főember a mennyben, bárha magának az Istennek száz templomot épít, és minden halottat feltámaszt is!

Ezúttal legyen elég ennyi. Tudom jól, hogy magas hangot fújtam, sok lehetetlennek látszó dolgot érintettem, sok ügyet erősen támadtam. Dehát mit tegyek? Kötelességem szólni. Ha tehetem, akarom is ezt megcselekedni. Jobb, ha a világ, semmint ha az Isten haragja sújt le rám. Más egyébtől, mint az életemtől, úgyszem foszthatnak meg. Eddigelé sokszor ajánlottam fel a békejobbot ellenségeimnek, de úgy látom, Isten épp általuk kényszerít, hogy számat mind nagyobbra tátsam, és őnekik, mivelhogy telhetetlenek, bő alkalmat adjak beszélni, ugatni, lármázni és írni. Csak rajta! Tudok én még egy más nótát is Rómáról és hadáról. Ha viszket a fülük, hát elénekelem azt is nekik, s még harsányabb hangon. Érted-e jól, kedves Róma, mire gondolok én?

Szavamat a bajok feltárása és meghallgatás végett sokszor felemel-

tem már, ami mind nem használt, bárha én is tudom, hogy ha ügyem igazságos, a földön kárhoztatás leszen sorsa, és csakis Krisztustól nyer mennyben igazságot. Mert az egész Írás veleje, hogy a keresztyének és a keresztyénség ügyét egyedül Isten ítéli meg; igazságot embertől nem nyert még soha egyik sem a földön, hanem mindenkor az ellenpárt lett nagyvá és erőssé. Az én legeslegnagyobb aggodalmam és gondom is az, hogy ügyemet esetleg el nem kárhoztatják, mert ebből csak arról kellene megbizonyosodnom, hogy az az Istennek még nincsen tetszésére. Azért csak rajta, jöjjenek! Akár pápa, akar püspöki, akár pap, barát vagy a tudósok. Ez az a derék nép, amely az igazság üldözésére van hivatva, és mindenkor is ez volt a mestersége. Adjon Isten nekünk mindnyájunknak keresztyén értelmet, és kiváltképpen a német nemességnek igaz lelki bátorságot, hogy a szegény egyház javát munkálhassa. Amen.

1. *Amsdorf Miklós* a Wittembergi egyetemnek 1511 óta teológiai tanára, Luther egyik legelső s leghívebb bajtársa, kit a lipcsei vitára s a wormszi birodalmi gyűlésre is elkísért. Meghalt Eisenachban, mint *generalis superintendens* (1565)
2. Péld 3,7
3. Latin példabeszéd: „*Monachus semper praesens*” („A szerzetes mindig jelen van.”)
4. 1Kor 3,18
5. Június 24.
6. *I. Frigyes*, „vörösszakállú” (Barbarossa), uralkodott 1152–1190. II. Frigyes, előbbinek unokája, uralkodott 1215–1250. Mind a kettő a Hohenstaufok jeles törzsből. Kemény harcot vívtak a pápasággal az olasz birtokok (Lombardia, Szicília, Nápoly stb.) miatt. A harc a Hohenstaufok bukásával végződött.
7. Így IV. Henriket VII. Gergely pápa alázta meg.
8. *I. Gyula* pápa (1503–1513) egész uralkodása alatt a szomszédos államokkal (Németország, Franciaország, Velence) háborúskodott.
9. A romanisták (Römlinge) azon teológusok, akik a pápa vak és engedelmes szolgálói voltak. Másutt egyszerűen „pápastáknak” nevezi őket.
10. *Tonsura*, a barát leborotvált fejbűbja a régi magyar nyelven: pilis. (Példának okáért Sztáraynál.)
11. *Oelgötze*, régi német bálványkép, rendszerint a tunya embereket jelképezte.
12. Augustinus numidiai, Ambrosius milanói, Cyprianus karthágói püspökök a IV. és V. században. Legnagyobb befolyást gyakorolt Luherre a hitelvek dolgában Augustinus. Szerzetét is róla nevezték el.
13. „*Character indelebilis*.” A pápas dogma szerint akit a püspök pappá, vagyis a szent papi rend (*ordo*) tagjává avatott, az rendének jellegét többé nem veszíthette el.
14. „*Interdictum*”, szó szerint tilalom, átvitt értelemben átok. Ezzel a római egyház az engedetleneket (egyeseket, városokat vagy egész országokat) sújtott, s ez alapon volt általános, részleges és személyes (*generale, speciale és personale*) *interdictum*. Ahol azt kihirdették, ott elnémultak a harangok, egyházi temetésben senkit nem részesítettek, nem kereszteltek, misét csak csendben, zárt ajtók mögött mondtak, az úrvacsorát csak a haldoklónak szolgáltatták ki; lakodalmi ünnep, esküvő nem volt tartható, egyszóval minden élet kihalt. Manapság már inkább csak a személyes átkot alkalmazzák. Az *interdictum* klasszikus okmánya V. Márton pápának híres *Coena Domini* című bullája (Sept. Decret. III. Tit. XVI), melyet minden Zöld-Csütörtökön évről évre kipublikálnak (lásd még a 77. sz. jegyzetet!)

15. Luther vitázó ellenfelei közül tényleg többen állították e szörnyűséget.
16. *Gergely*, Armenia patriarchája a IV. században. Luther itt Gergely „regula pastoralis”-ából idézi (P. II. C. VI) e helyet: „*Omnes homines natura aequales genuit, sed variante meritorum ordine alios aliis culpa postponit.*” („A természet minden embert egyenlőnek szült, de az érdemek rendjének változásával a bűn az egyik embert a másik mögé állította.”)
17. Mát 16,19
18. Mát 18,18
19. Luk 22,32
20. *Conciliabulum*: titkos, jogtalan, zugzsinat.
21. 325-ben. E zsinaton többek között a papság jogviszonyait is rendezték, de a római püspök primátusa szóba sem került.
22. *Nagy Constantín* a római világbirodalom (nyugat és kelet) nagy monarchája (meghalt 337-ben). A keresztyénség buzgó terjesztője volt, bár maga csak közvetlen halála előtt keresztelkedett meg. Ennek a nevére koholták a Sylvester pápához intézett híres donatio-levelet, amely szerint halálos ágyán a római világbirodalom örökösévé a római pápát tette volna. E *donatio* koholt voltát azonban – mint a bevezetésben hivatkoztunk rá – már Valla Lőrinc oly alapossággal kimutatta, hogy azóta komoly római katolikus jogász annak hitetlenségét nem védelmezi. Luther egy külön munkát is írt később róla.
23. 2Kor 10,8
24. Az úgynevezett *tiara*, magas kék és zöld sávos bíborsüveg 3 korona-abronccsal, oldalt lelógó kék szalaggal. Legelőször V. Orbán használta (megh. 1370), jelen formájában II. Pál (megh. 1471) után maradt fenn. Az első pápai süveg egyszerű fehér szövet volt; majd sávos szövet, arany homlokabronccsal. VIII. Bonifác (megh. 1303) ez abroncsnak korona-alakot adott (regnum), s még egy második abroncsot is tétetett reá; ezt bővítette ki aztán V. Orbán a harmadikkal (triregnum). Csúcsán a földalmán nyugvó kereszt az egyház világhuralmát szimbolizálja.
25. A *mitra*, vagy *infula*, egy csukafej alakú, két ajkban végződő, összecsapható, csúcsos, gyakran drágakövekkel és gyöngyökkel ékesített főveg, hátul a nyakra lelógó két szalagbojttal (*infulae*). Hasonló, csakhogy egyszerűbb és infulák nélkül való mitrát viselnek az apátok. Az infula maga nyilván a pap áldozárjellegét jelképezi; infulával, vagyis kötőszalaggal ékesítették fel hajdan az áldozati barmokat is, vallásos rendeltetésük szerint. Mint ilyen – az infula különös tisztség jele.
26. *Mönchberg*, másképp Münch- vagy Michelsberg. E hegyen Luther idejében egy bencés kolostor állt, amely ma szegény polgárok menedékháza.
27. Eredetileg csak tizenketten voltak, mind római parochusok, a pápa aláren-

- delt kormányzó társai.
28. Franciaország (a gallikán egyház) már 1268-ban szembeszáll a pápasággal. 1438-ban a Rómának szóló járulékokat is a francia király és papság megerősítésétől tették függővé. Az annátákat jórészt megszüntették, s a pápát a francia nemzeti egyház ügyeibe való beavatkozástól eltiltották. I. Ferenc ugyan 1516-ban (politikai kényszerűségből) az annáták dolgában kész volt engedményeket tenni, de a nemzeti papság ellene szegült, s 1517-ben a Sorbonne (a párizsi teológiai fakultás) is a zsinatra apellált a gallikán egyház jogai és szabadsága ügyében. Luther tehát valóban jó példára hivatkozott itt.
 29. Mai pénzértékben tíz-tizenkétszerese. Tehát hat-hétmillió korona.
 30. *Annáták* (annus = év). Ennek egyházjogi jelentősége az, hogy a római pápának joga van az összes megüresedett alapítványoknak az üresedés első évére szóló jövedelméhez. Vajon, hogy – mint Luther állítja – eredetileg a török ellen való védekezés céljából szavazták-e meg e gazdag jövedelemforrást a rendek a pápának, aki aztán ebből a szokás révén törvényes jogigényt csinált; avagy, hogy nem régiebb eredetű járuléka az, mint egyes római katolikus jogászok állítják, az bizonytalan. Bizonyos csak az, hogy a német rendek is, az 1518. évi ágostai birodalmi gyűlésen (ahol Luthert, tudjuk, Kajetán kihallgatta) az annátákat ugyancsak Luther magyarázata értelmében fogták fel.
 31. *Papstmonate*. Az 1448-ban III. Frigyes német császár és V. Miklós között kötött konkordátum értelmében az év páratlan számú hónapjaiban az alapítványok betöltésének joga a pápát, a páros hónapokban pedig a püspököket illette meg. Ez ama páratlan hónapok a pápa hónapjainak (*menses papales v. apostolici*) neveztettek.
 32. *Papst Gesinde*, azaz familiáris, a pápa birtokkörébe tartozó.
 33. Célzás Albrecht mainzi érsekre, ki magdeburgi és halberstadti püspök is volt, s mint ilyen, biztonnal jó pénzért megkapta a bíborosi kalapot. Egy püspöki köpeny ára átlag 10-30 ezer forint volt (akkori pénzben).
 34. A *pallium* egy fehér gyapot szalagkötő, fekete keresztekkel átszőve. A palliumot a pápa az érsekeknek (ritkán püspököknek is) adja, s érte a kinevezett érsek hivatalba léptétől számított három hónap alatt folyamodni köteles. Természetesen jó pénzt fizet érte, de megfizeti szívesen, mert míg e kötelezettségének eleget nem tett, hivatalának sem teendőiben, sem jogaiban része nincs. Hutten beszéli Vadiscusában, hogy egy szigorú mainzi püspök (Isenburg Ditrich) vonakodott a palliumért folyamodni. Amidőn intés dacára is megmaradt elhatározása mellett, a pápa interdictum alá vetette, s hogy hasonló eset ne ismétlődjék, összes utódait az addigi díj kétszeresének fi-

- zetésére kötelezte, vagyis tízezer helyett húszezer forintra emelte a pallium díját. Luther is ennyit említ. Mondják, hogy a pápai kertekben az e palliumokhoz szükséges gyapjú termelése végett külön kis juhászatot tartanak. Valószínűleg ez a világ legtöbb kamatot hozó juhtenyészete.
35. Ez a strassburgi püspök III. Vilmos volt, származására Hohenstein gróf. Már elődje, Albrecht is gondolt a javításokra. Luther nézetei 1520-ban már Strassburgban is el voltak terjedve, s nyilván ezek hatása alatt fogott Vilmos püspök a reformokhoz, melyektől azonban a pápa eltiltotta.
 36. *Praebenda*. A *Pfründe* szó az ó magasnémet *pruanta* (táplálék, fizetés) szóból ered, ebből lett aztán az újlatin *praebenda*, melynek a klasszikus latinban a *beneficium* (jótétemény, adomány) szó felel meg. A római kánonjogban a praebenda bizonyos egyházi javak összefoglalását jelenti, amelynek jövedelme s élvezete bizonyos egyházi hivatal (példának okáért a püspökség) ellátásához van kötve.
 37. *Commenda*. (A latin *commendo* = „ajánl” szóból.) Bizonyos egyházi hivatalok, amelyeket a pápa ruház valakire, anélkül azonban, hogy az illető a hivatalnak terheit viselné. Tehát amolyan *sine cura* hivatal: jogélvezet, kötelességek nélkül.
 38. *Incompatibilia* (összeférhetetlenség). A kánonjogban általában ki van mondva az alapelv, hogy több egyházi hivatal (például több püspökség) együtt egy személyre nem ruházható. Miért is e hivatalok avagy tisztségek összeférhetetlenek (*beneficia incompatibilia*). Ámde a rendszert áttöri azon másik alapelv, hogy oly hivatalok, amelyekkel nincs lekipásztorkodás összekötvé, összeférnek (*beneficia compatibilia*).
 39. *Incorporatio*. Az incompatibilis egyházi tisztségeknek együtt egy személyre való ruházása az újabb tisztségeknek a régibe való bekebelezése útján. Ez *incorporatio* többféleképpen történhetett, éspedig: *per unionem*, vagyis több ilyen javadalomnak egyszerű egyesítése útján, mely egyesítés ismét vagy *per confusionem* vagy *per subjectionem* volt végrehajtható, azaz egyes javadalmak összeolvasztása, vagy egymás alá rendelése útján; vagy pedig *per aequilitem*, amidőn az egyes javadalmak nevek s jogviszonyaik szerint tovább meghagyatnak ugyan, s csupán csak birtokosuk nevében egyesülnek; vagy pedig *per incorporationem*, a legelőször említett módon, illetőleg olyformán, hogy bizonyos hivatal avagy javadalom valamely kolostorhoz vagy alapítványhoz kebeleztetik be. Minde változtatásokat azonban csak a kormányzó hatalom (pápa) hajthatta végre.
 40. *Datarius*, azaz pápai előkelő hivatalnok (bíboros), a *dataria Romana* elnöke. E *dataria Romana* viszont a pápai kormányzó testület (*curia Romana*) egyik osztálya, amelynek jogkörébe a kegyelmi, *dispensationalis* (felmentményi)

ügyek, s a pápa számára fenntartott hivatal-adományozások elintézése tartozik. Ha valamely tisztség huszonöt duplaaranynál kevesebbet hoz be, azt maga a datarius adományozza.

41. *Unio, per unionem*. Lásd fentebb a 39. jegyzetet!
42. *Administratio*. Bizonyos egyházi hivatal ellátása, javadalmainak a cím kivételével való élvezetével.
43. *Simonia*. Egyházi javakkal való üzérkedés. A szó eredetét Simon mágustól vette, aki az Apostolok Cselekedetei tudósítása szerint az apostoloiktól a Szentlelket pénzen akarta megvenni (ApCsel 8,9 kk.) Ugyane szóval jelezték azt is, amidőn például valaki az egyházi vétségekért ráért büntetést pénzzel leróta. Amint látjuk, a kánonjog a szimóniát tiltja, ámde azért azt nagyban gyakorolták. Amint Hutten Vadiscus-ában mondja: „*Simoniscum verbo quidem detestantur, re autem vera unum colunt et exercent.*” („A simóniát szóban ugyan kárhoztatják, valójában azonban egyként hódolnak neki és gyakorolják.”)
44. *Pectoralis reservatio*. Alapjában ugyanaz, mint a hírhedt jezsuita *mentalis reservatio* tana. Egyébként, hogy a kánonjogban mit jelentett, megmondja e helyen maga Luther.
45. *Proprius motus*. Lényegében önkény. Értelmét Luther maga illusztrálja.
46. A datarius háza. (Vö. 40. jegyzettel!)
47. *Compositiones*. Járulékok, melyeket a dispensatiókért kellett lefizetni, névleg a római kegyes intézetek javára.
48. *Confusiones*. E szó itt megkülönböztetendő a 39. jegyzetben előforduló, hasonló szóval kifejezett kánonjogi fogalomtól. Luther itt ostromozva gúnyolja a pápaság kapzsiságát, s a *confusio* szót teljesen a zűrzavar, a felfordulás kifejezése értelmében használja, úgy, amint a magyar ember is ez állapotokat előszeretettel nevezi a nyelvében szintén meghonosodott „konfúzió” szóval.
49. A rajnai vám. Nagy Károly óta a Rajna mentén több helyen vámot állítottak fel, s azokat később a rajnavidéki egyházi fejedelmeknek adományozták.
50. *Valete*. Szó szerint: „Isten veletek.” A szokásos latin búcsúüdvözlés. Rendszerint e szóval szokták volt a latin leveleket befejezni. Ezért is e szó átvitt értelemben annyit is jelent, mint „vég”, „befejezés”.
51. A *Fuggerek* azon kor Rotschildjai. Luther azt mondja róluk *Tischreden*-jeiben (Asztali beszélgetések): „*Die Fugger können in einer Eile aufbringen ein Tonnes Goldes, fünf oder sechs, das der kiser nicht vermag.*” (A Fuggerek egy szempillantás alatt elő tudnak teremteni egy, de akár öt vagy hat tonna aranyat is, amire a császár sem képes.) Fő fészük Augsburg volt. A császárok gyakran igénybe vették kölcsöneiket; biztosítéskul földbirtokokat s tarto-

mányokat kötöttek le. A választófejedelmi rangban levő érsekek is, hogy a pallium pénzeket Rómába megküldhessék, gyakran e ház kölcsönsegélyt vették igénybe. A mainzi választó e célból Fuggertól 30 ezer forintot vett föl, amit Rómába kellett küldenie. Minthogy pedig a Tetzl-féle búcsúcédulák az elsősorban is e pallium-díj fedezésére volt szánva, azért a kalmárbarátot mindig egy, a Fugger-ház részéről kiküldött különmegbízott kísérte, s az szedte be a pénzt is. Érthető azért, hogy Luther e röpirata révén a Fugger-ház elleni rendszabályokat is sürgeti. Egyébként e család a reformáció iránt mindig idegenkedéssel viseltetett, buzgó római hívő volt, s a pápás egyház céljaira sokat áldozott.

52. Lásd alább az 54. jegyzetet!
53. *Butterbriefe*. Hogy mit értsünk e szó alatt, maga Luther megmagyarázza az augsburgi birodalmi gyűlésre 1530-ban összegyülekezett egyházi férfiakhoz intézett intésében: „*Das waren die Butterbriefe, darinnen der papst verkauft Freiheit, Butter, Käse, Milch, Eier zu essen.*” Tehát dispensatio böjtidőn bizonyos ételek alól – jó árért.
54. *Confessionalia*. Gyónólevelek. Luther maga a e szót így magyarázza: „a skolasztikusok confessionaliáknak, vagyis gyónóleveleknek (*confessio* = „bűnvallás”, „gyónás”) azon iratokat és könyvecskéket nevezték, amelyekben le volt írva a gyónás módja, mikéntje, s felsorolva a lekiismeretbe vágó (gyónó) kérdések. A római udvarban e szóval azon szabadságleveleket (*Indulte*) nevezik, amelyekkel a pápa bizonyos összegért megengedi, hogy ki-kiszabadon válasszon egy gyóntatót, aki aztán a pápától nyert különös megbízásánál fogva őt minden olyan lelkiismereti teher alól feloldja, amelyek alól rendszerint csak a pápa abszolválhat.
55. *Campofiore* és *Belvedere* római előkelő, fényűző, s épp azért drága szórakozóhelyek. Luther nyilván még 1510. évi római útjának emlékeiből idéz itt, amikor alkalma volt tapasztalni, mily sűrűn látogatta e helyeket a magas római klérus is. A Campofiore, vagy Campo di fiore manapság virágpiac. A Belvedere pedig a pápai Vatikán egy része. Amaz egyébként „virágos mező”-t, ez meg „szép kilátás”-t jelent.
56. *Officien*. Hiavatalos teendő, vagy hivatalok.
57. *De filiis*. Hivatkozás Gratianus decretumára (P. II. causa 16., quaestio 7., canon 31.), amely a „filiis vel nepotibus” szavakkal kezdődik.
58. Lásd a 37. jegyzetet!
59. *Adjutarium* annyi, mint jogi segély. Luther itt a pápák azon eljárását érti e szó alatt, amellyel a vitás jogi ügyeket illetéktelenül magok elé utalják, hogy azokból jogtalan előnyöket szerezzenek.
60. *Reservatio*. Oly jog, amelynek gyakorlását a pápa kizárólag a maga számára

tartja fenn. Példának okáért a püspökök megerősítése stb. Vö. a 4. jegyzettel!

61. *Gratiae* (v. *litterae*) *expectativae*: a pápától osztogatott várományok bizonyos alapítványokra, méltóságokra stb., amelyek elintézésre várnak.
62. *Papstmonate*. Lásd 31. jegyzetet!
63. *Incorporatio*. Lásd 39. jegyzetet!
64. *Unio*. Lásd a 39. és 41. jegyzetet!
65. *Pensio*. Az *ordinatio*, vagyis a szent papi rendbe való felvétel tulajdonképpen csakis bizonyos egyházi hivatalra való vonatkozással volna megengedhető; de ez elvtől eltértek annyiban, amennyiben felavattak egyéneket anélkül, hogy hivatalba is léptek volna – *sub titulo pensionis*, azaz oly feltétel alatt, hogy van valaki, aki addig is, amíg az illető hivatala ellátja az életre szükségessel, a még hivatal nélkül való ordinált eltartását magára vállalja.
66. *palliumok*. Lásd 34. jegyzet!
67. *Kanzleiregeln*. Minden pápa, amint trónra lép, új szabályokat hozhat, amelyekkel hatáskörét mind a felsorolt dolgokban tetszés szerint tágíthatja.
68. *Ordinarius*. Aki bizonyos egyházi hivatalra szabályszerű képesítettséggel bír. Tehát az egyházi hivatal jogszerű birtokosa, így a püspökök.
69. A niceaeai zsinat idevágó határozata így hangzik (Decr. Grat. Pars I. Dist. LXVI. C. 1.): „*Episcopi ab omnibus, qui sunt in provincia, debent ordinari. Si vero hoc difficile fuerit, vel aliqua urgente necessitate, vel itineris longitudine, certe tres episcopi debent in unum congregari, ita et etiam caeterorum, qui absentes sunt, consensum in literis teneant, et ita faciant ordinationem. Potestas sane vel confirmatio pertinebit per singulas provincias ad metropolitanum episcopum.*” („A tartomány valamennyi püspöke fel kell, hogy szentelje a püspököket. Ha azonban ez nehézségbe ütközne, vagy égető szükség esetén, esetleg az út hossza miatt, legalább három püspök kell hogy egybe gyűljön, úgy, hogy azoknak az egyetértése is ott legyen velük írásban, akik távol vannak, s így végezzék el a szentelést. A hatalom, avagy a megerősítés minden egyes tartományban a metropolita püspöknek lesz a joga.”)
70. *Exemptio*. E szóval jelezhető általában az egész kiváltságos helyzet, amelyet az egyházi hatalom a világgal, a papság a laikusokkal szemben elfoglalni törekedett, sőt el is foglalt. Luther e kifejezést itt főleg a pápa ama kiváltságaira és előjogaira vonatkoztatja, amelyeket az egyházon belül szerzett magának.
71. *Homo peccati*, a bűn embere. Az Antikrisztus gyakori megnevezése. (Lásd 2Thessz 2,4!)
72. *Officialisok*. A püspököknek peres, főleg házassági ügyek elintézésével megbízott helyettesei.

73. *Consistorium*. Luther Németország számára egy teljesen önálló, nemzeti egyházi főhatóságot követel, amely is olyanformán támogatná a prímást, mint a kardinálisok Rómában a pápát.
74. *Signaturae gratiae et justitiae*. A kegyelmi és igazságszolgáltatói jog gyakorlása, illetőleg kifejezésre juttatása. Rómában a pápas igazságügyi legfőbb tanács két csoportra oszlik. Egyik a *signatura justitiae*, a legfőbb fellebbezési és semmitőszék, a másik a *signatura gratiae*, amely a pápa elé terjesztendő kegyelmi ügyekben határoz.
75. A római pápa reservationális jogánál fogva rendkívüliek is adományozhatott pl. püspökségeket, amelyek *in curia* megüresedtek volt, azaz amelyeknek tulajdonosai a római curia ülésén, avagy erről hazamenőben két napi járóföldön belül elhaltak, avagy amelyek birtoka felett vita támadt.
76. *Casus reservati*. Oly bűnesetek, amelyek fel nem oldozhatók, de melyek alól pénzért mégis meg lehetett menekülni. Ez a tan - kapcsolatban a búcsú-elmélettel - szolgáltatta Luthernek az első indítást a reformátori oppositóra.
77. A *Coena Domini* bulla (lásd még a 14. jegyzetet!) kiátkoz minden eretneket és schismaticust, vagy akik ezek pártját fogják; minden fejedelmet, aki országában más felekezetűeket megtúr; mindenkit, ami máshitűek könyveit olvassa stb.; végre mindenkit, aki a pápai rendelkezésekkel szemben egy jövő zsinatra mer apellálni. Ezen kívül kiterjeszkedik mindenféle apró vétségekre, melyeket vagyoni szolgálmány megtagadása, engedetlenség stb. esetén elkövetnek a papság és a püspökök ellen, s melyek mind átkot vonnak magukra, valamint azon bűn is, ha valaki a papságot bármely adóval vagy szolgálmánnyal megterheli stb... Tudjuk, hogy amikor a bulla felolvasása alkalmával 1521 zöld-csütörtökén Luthert is belefoglaltatta, akkor az egy mérges röpiratban felelt a pápának, amelyben a bullát egyszerűen németre fordítja, maró megjegyzésekkel fűszerezi, s a pápa istentelenségét kérlelhetetlen gúnnyal ostromozza. E röpirat címe: *Bulla Coena Domini, das ist die Bulla vom Abendfressen* (tudniillik Coena Domini annyit tesz, mint „úrvacsora”) *des allerheiligsten Herrn, des Papst, verdeutscht durch martin Luther. (1522)*
78. *Officien*. Itt: a pápai segédhivatalok.
79. Luther itt az 1515. évi lateráni zsinatra céloz. Itt ismerték fel legelőbb, s határozták el, mint Luther „*Tischreden*”-eiben gúnyosan mondja, hogy a halottak feltámadásában hinni kell.
80. *Significasti*. Kezdőszava a Decr. Creg. Lib. 1. tit. 6. cap. 4-nek, amelyben II. Paschalis pápa (1099-1118) azon hűség- és engedelmességesküről szól, amelyet a püspökök a pápa előtt tesznek. Érdekes, s manapság is tanulságos e decretum, mely többek között így szól: „*Cum a sede apostolica vestrae insig-*

nia dignitatis exigitis, quae a. b. petri tantum corpore assumuntur, iustum est, ut vos quoque sedi apostolica subjectionis debita signa solvatis, quae cum b. Petro tanquam membra de membro habere et catholici capitis unitatem servare declarant.” („Midőn az apostoli széktől kéritek méltóságotok jeleit, amelyek csak Szent Péter testétől vétetnek, igazságos, hogy ti is kellő alárendeltségetek jeleit adjátok az apostoli székeknek, melyek kinyilvánítják, hogy egy test vagytok Szent Péterrel, s megőrzitek a kereszténység fejének egységét.”)

81. *Investitura.* Az egyházi méltóságoknak hivatalokba s javadalmakba való ünnepeles beiktatása az ország fejedelme által. A pápák később ezt a jogot is a maguk számára követelték, mi hosszas és elkeseredett harcoknak lett a szülője Róma és a császárok között. E vitát, amely közel egy évszázadon át tartott, a wormszi konkordátum fejezte be, V. Henrik császár és II. Callixtus között – természetesen *compromissum* útján, tehát a pápa diadalával (1122).
82. *Solitae...* Kezdőszava a *Decret. Gregor. L. I. tit. 33. cap. 6-nak.* A *decretum* e fejezete III. Ince pápa (1198–1216) levelét tartalmazza, melyet ez Comnen Elek görög császárhoz intézett. Tartalmát Luther említi. Többek közt ezt olvassuk e levélben: *„Deus facit dua magna luminaria in firmamento coeli, luminare majus, ut praeesset diei, et luminare minus, ut praeesset nocti, utrumque magnum, sed alterum majus. Ad firmamentum igitur coeli, hoc est universalis ecclesiae, Deus facit duos magna luminaria, i. e. duas institit dignitates, quae sunt pontificalis auctoritas et regalis potestas. Sed illa, quae prae est diebus, i. e. spiritalibus, major est; quae vero carnalibus, minor; ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter pontifices et reges differentia cognoscatur.*” („Isten két világítót készít az ég boltozatán, a nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon, s a kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán. Mindkettő nagy, de az egyik nagyobb, mint a másik. Az ég boltozatán tehát – azaz az egyetemes Egyházban – Isten két nagy világítót, vagyis két méltóságot készít, a pápai tekintélyt és a királyi hatalmat. Ám az, amely uralkodik a nappalokon, azaz a lelki dolgokon, nagyobb, míg a testi dolgokon uralkodó kisebb, hogy felfogjuk: épp akkora a különbség a főpapok és a királyok, mint a Nap és a Hold között.”)
83. *Pastoralis.* Ugyancsak kezdőszava a *Celestinának* L. II. Tit. XI. C. II-nek: *„Nos vacante imperio imperatori succedimus.*” (Megürült a hatalom, mi vagyunk a császár utóda.”)
84. *Donatio Constantini.* (Lásd 22. jegyzetet!)
85. Nápolyt és Sziciliát a pápaság mint hűbérúr századokon át sajátjának tekintette. Hogy e miatt mily elkeseredett s hosszan tartó küzdelmei voltak a császárokkal, főleg a Hohenstaufokkal, s mi lett ez utóbbiak részéről a harc

- vége, arra lásd a 6. jegyzetet!
86. *Bologna*, egykor hatalmas város, melyet a pápa csak hosszas harcok után tudott az egyházi államba bekebelezni.
 87. *Imola* egy szigeti város Ravenna területén. Sokáig önálló volt, míg végül Milánóval együtt a pápa fennhatósága alá került.
 88. *Vincentia*, lombardiai város. Birtokáért a pápa sokáig harcolt.
 89. *Ravenna* városát Pipin már 755-ben a pápának ajándékozta. Később különböző fenség alá került, mígnem II. Gyula pápa visszahódította.
 90. Ancona hasonlóan sok küzdelem színhelye.
 91. *Romagna* Ravennához tartozott.
 92. A lábcsök eredete azon ősi szokásra vezethető vissza, amikor a hívek – templomba lépésük előtt – a küszöböt megcsókolták. Így cselekedtek azon előkelő személyek is, akiket ilyenkor a templombejárásnál mindig a püspökök fogadtak. Idővel aztán a küszöb helyett a püspök lábát csókolták meg. A pápa e célból cipőjén keresztet, s állítólag egy ereklyét is hordoz. Hogy mikor jött be a lábcsök szokása, biztosan meg nem állapíthatni. VII. Gergely pápa már egyenesen parancsszerűen rendeli el, hogy „minden fejedelem a pápa lábát tartozik megcsókolni”.
 93. Innen kezdve a XI. pont szövege még csak a 2. kiadásban megjelent toldalék, mely kiadás ugyancsak 1520-ban jelent meg.
 94. A kengyelvas megfogása, amikor a pápa lóra vagy öszvérré szállt, Luther szemében – s bizony joggal – a legmélyebb megaláztatások egyike, amelyek a német császárokat érték. Barbarossa Frigyes nem is akarta megtenni, s midőn övéinek nagy reábeszélésére ráállott, kijelentette, hogy dolgát ügyetlenül fogja végezni, minthogy a lovászinás szerepét nem tanulta. Luther e szokásról más helyen (*Fabel von der Schenkung Konstantin*) így nyilatkozik: „A pápa annyira vitte, hogy az egész világ császárai és királyai őt valósággal imádják, lábát csókolják, a császár a kengyelvasát tartja, a pfalzi őrgróf meg éppen egyszer a pápa öszvérének a farkát volt kénytelen uszályként utána emelni.”
 95. Macchiavelli, a renaissance e szellemes jogbölcseleje (1469–1527) erre vonatkozólag így ír: „A keresztyénség közeli végének legbiztosabb előjele az a tapasztalat, hogy minél közelebb esnek a népek a keresztyénség középpontjához, annál kevesebb bennük a keresztyén lélek. A római szék botrányos példája s büntetetei okozzák, hogy Itáliából az istenfélelem összes elemei, de sőt még a vallás iránti érzék is kiveszett. Mi, itáliaiak, tehát főképpen a egyháznak és papjainknak köszönhetjük, hogy istentelen gonosztevőkké lettünk.”
 96. Arany évek, vagyis jubileumi évek (*Jubeljahre*). VIII. Bonifacius pápa 1295-ben felhívta az egész keresztyén világot, hogy az egyház fennállásának 1300-

ik évében Rómába zárandokoljon, egyúttal minden hívő számára, ki a mondott évben Péter templomába zárandokol, teljes búcsút ígért. Elrendelte azt is, hogy ezentúl minden száz évben ilyen jubileum tartandó. Ámde 1343-ban VI. Kelemen pápa már ötven éves ciklusokat rendelt el, II. Pál pedig 1470-ben végleg a huszonöt éves jubilaris ciklust állapította meg. Ez intézkedés nagyon érthető, mert a zárandoklások Rómának sok milliót jövedelmeztek. Sajnos a huszonöt éves ciklusnál lejjebb az intézmény teljes közönyössé tételének veszedelme nélkül nem szállhattak.

97. *Assisi Szent Ferenc*, szül. 1182-ben, Assisiben, Alsó-Olaszországban. Már kora ifjúságában különös hajlandóságot tanúsított a szerzetesi élet iránt, s 1209-ben egy új rendet alapított, amely „*seraphi*”-nak neveztetett. Rendének tagjait kis testvéreknek (*minoriták*) nevezte, mert ideáljuk az alázatosság s alacsony állapot volt, s azért priort sem rendelt feléjük. A rendet III. Ince erősítette meg 1215-ben. Tagjai most közönségesen franciskánusoknak neveztetnek.
98. *Domonkos*, született Spanyolország Calaroge nevű helységében, 1179-ben. Mint pap engedélyért folyamodott a pápához, hogy hozzá csatlakozó társaival együtt Franciaországba mehessen a waldenseknek prédikáció által való visszatérése végett. Ő alapította a Domonkos rendet (Dominikánusok), melynek fő foglalkozása a prédikálás (*ordo fratrum praedicatorum*). III. Honorius 1213-ban erősítette meg az új rendet, amely később az igehirdetés helyett az inkvizícónak lett főmesterévé.
99. Augustinusra vonatkozólag lásd 12. jegyzetet!
100. Szekták. Luther itt nem eretnekre, hanem azon különféle pártokra céloz, amelyekre akkoriban a szerzetesrendek szakadtak, s amelyek egymást gyakran a legelkeseredettebben gyűlölték és üldözték.
101. Diocletianus római császár idejében vértanúságot szenvedett (†305).
102. A quedlinburgi női zárda (*Frauenstift*) akkoriban igen nagy hírnek örvendett, s még a reformáció behozatala után is 1812-ig fennállott.
103. Pap vagy püspök. Luther a kettő közt éppúgy nem tesz különbséget, mint ahogy az apostoli s őskeresztyén egyház nem tett. A püspök szó a görög episkopos magyaros formája, s felügyelőt, gondnokot jelent, tehát oly egyént, akit az őskeresztyén gyülekezet hívei lelki s anyagi ügyeik vezetésével, közakarattól, saját körükből megbíztak.
104. *Hieronymus* (Jeromos) híres egyházatya (331–420). A római egyház által a Szentírás egyedül hiteles s feltétlen tekintélyű szövegének tekintett úgynevezett *Vulgata* tőle való.
105. A görögkeleti egyházban (szerzetesek kivételével) a lelkészek házasságra léphetnek, sőt ezt kötelesek is megcselekedni, de csak hajadonnal, s csak

egyszer.

106. A *coelibatus* (papi nőtlenség) története egyike a pápás egyház története legszomorúbb szakaszainak. Kezdetben a papok és püspökök általában nős, családos emberek voltak, magok a római pápák is, hosszú századokon át. Erélyes és nagyratörő pápák azonban – világhatalmi törekvéseik érdekében – felismerték a papi nőtlenség nagy jelentőségét, mert az az egyén, akit rokonság és vér kötélekei a nemzethez és társadalomhoz nem csatolnak, sokkal alkalmasabb arra, hogy egész egyéniségével a pápás érdeket szolgálja, mint ha családja van. A vagyoni szempont is fontos ez intézmény létrehozásában. Természetesen a papság e szörnyű intézménynek eleinte ellenszegült, de egy VII. Gergely és III. Ince (IX. és XIII. század) a legszigorúbb, sőt legembertelenebb eszközöktől sem riadtak vissza, hogy eszményöket célra juttassák. Sok pap egyenesen az oltár előtt kifolyt vérével fizette meg engedetlenséget a pápa rendeletével szemben. III. Ince uralkodása alatt végül a cölibatus – melynek behozatala közel kétszáz év küzdelemben került – általában keresztül volt hajtva.
107. *Impedimenta* = a házasság akadályai. Főleg a vérségi fokozat, amelyet III. Ince alatt az 1215. évi lateráni zsinat a negyedik ízben állapított meg, s ezzel a házasság akadályait annyira gyakorivá tette, hogy a dispensatiókért való folyamodások száma – legio.
108. Az ördög vértanúinak (*Teufelsmartyrer*) nevezi az ilyen szerencsétlen szerzeteseket és apácákat, mert szemérmük és szégyenérzetük fogadalmukkal szükségképp összeütközésbe hozza őket úgy, hogy azt megszegik, s így nem óhajtott üdvösségüket munkálják, de kárhozatukat.
109. *Irregulares*, azaz a szabály (regula), a törvény ellen vétők. *Canonici irregulares* = elvilágiasodott, érzéki vágyaiknak élő papok. Mármost, ha egy ilyen bűnös pap vagy szerzetes a gyónás alkalmával bűneit elhallgatja, s így a gyónás szentsége ellen vétkezett, irreguláris, vagyis képtelenné lett hivatalának végzésére is. A szó tehát kettős jelentőségű. Az ilyen *irregularitas* végső következménye aztán az illetőnek felfüggesztése, s silentiumba való helyezése volt.
110. *Jahrestage*. A jótévedők emléknapijai. „*Patronfeste*” – mondja más helyen Luther.
111. *Begängnisse*. A rokonok által a megholtak lelki üdvéért, s az illető halálának évfordulóján mondott misék.
112. *Seelenmessen*. Az iménti jegyzetben említett misék. E misék eredete az első századok azon szokásában keresendő, hogy az úrvacsorát a mártírok sírjainál vették. Létrejötté kapcsolatos a purgatóriumról (tisztító tűz) szóló tanak létrejöttével, s körülbelül a VII-VIII. századra vezethető vissza. E mi-

se célja a purgatóriumban kínlódó lelkek mielőbb való kiszabadítása. A görög egyházban a lelkekért szóló misék ugyancsak divatosak, de – mivel ezen egyház a purgatórium tanát elveti – a római katolikus felfogástól eltérő szellemenben.

113. Lásd a 14. jegyzetet!
114. Luther itt a „*Sermon über die Kraft des Bannes*” (Szentbeszéd az átok erejéről) című beszédére hivatkozik, mely nyomtatásban 1518-ban jelent meg magyarázó jegyzetekkel. Kiadta pedig e beszédet éppen akkor, amikor Rómába idézték, sőt nyilván épp azért is.
115. *Suspensio*. Hivatalból való felfüggesztés, megfosztás vagy „*ab officio*”, vagyis a hivatalos teendőktől csupán, – vagy „*a beneficio*”, a javadalmak élvezetétől, – vagy „*ab ordine*”, a hivataltól való teljes eltiltás.
116. Lásd a 109. jegyzetet!
117. *Aggravatio*, *reaggravatio* (gravis = nehéz, súlyos) szavakkal a bűnhődés súlyosbításai vannak jelezve.
118. *Depositio*. A hivataltól s ennek összes jogaitól való végleges megfosztás, nehezítve minden új hivatalra való képtelenítéssel.
119. Lásd az 54. jegyzetet!
120. A miselevelek igazoló levelek arról, hogy az illető a misét látogatta. Másrészt feloldozó levelek a mise kötelezettsége alól
121. Lásd az 54. jegyzetet!
122. „Vad kápolna”, „mezei templom” – mind a kettő búcsújáró kápolnát jelent. Luther éles kifejezéssel „vad”-nak minősíti az útszéleken, magános helyeken stb. álló kápolnákat, mert ezek a vallásos közösség természetes talaján kívül létesültek, s ezért nem is felelhetnek meg egy templom igazi rendeltetésének.
123. *Welsenach*, kis város a potsdami kerületben. Kápolnájában 1444 óta Jézus vérére mutogatták. Aki ide zarándokolt, nagy búcsúban, azaz bűnbocsánatban részesült.
124. *Sternberg* (Mecklenburg-Schwerin) arról nevezetes, hogy 1491-ben egy osztyából, amelyet egy zsidó átszúrt, vér eredt meg.
125. *Trier*, érseki székhely; itt őrzik Krisztus varrástalan köpenyét, amelynek azonban konkurrensa van.
126. *Grimmenthal* (talán Grimma) Elő-Pomerániában levő helység, női kolostorral, csodatevő Mária-képpel.
127. Regensburgba, a szent Emeran sírjához zarándokoltak, aki a VII. században élt és működött a keresztyénség érdekében.
128. A szentté avatást (*canonisatio*) kezdetben a püspökök és zsinatok gyakorolták, csak később ragadták magukhoz a pápák e jogot is.

129. *Antal*, flórenci érsek (meghalt 1459-ben) kanonizációja ekkor volt éppen folyamatban. Tényleg VI. Adorján kanonizálta két évvel később.
130. *Indulta*. A bűntetés elengedése, búcsú (*Ablass*); de egyszerismind bizonyos, a pápától másra ruházott jog, hogy valakit bizonyos alapítvány élvezetére kinevezzon.
131. *Facultas* annyi mint kiváltság, előjog.
132. *Dom*. Az ónémet *thum* annyi, mint uralom. E szó manapság már csak összetételeiben él (*Bischofthum*, *Kaiserthum* stb.).
133. *Brüderschaften* (*fraternitates*). Laikusok társasszövetkezése lelki célokból, de bizonyos rendhez való tartozás nélkül. Vö. Luthernek „*sermon vom Sacrament des Leichnams Christi, und von den Brüderschaften*” (Szentbeszéd Krisztus testének szentségéről és a testvéri közösségekről) c. iratát (1519)!
134. *Collatio*. Tulajdonképp a szerzetesek szerény estebédjét jelentené, itt azonban gúnyos értelemben – megfelelőleg a „Säuferei”-nak – mértékletlen falást jelent.
135. *Ulászló* magyar király (1439–1444), kit eskü szegésére, melyért életével lakolt, a pápa bírta rá.
136. Célzás a cambray-i ligára (1508), melyet II. Gyula, ez a „vérszopó” pápa (mint Luther nevezi) szomszédja, a velencei köztársaság ellen XII. Lajos francia királlyal és Miksa német császárral kötött, hogy őket csúfosan cserbenhagyja.
137. Lásd a 69. jegyzetet!
138. *Picardok* alatt Luther a huszitákat érti. A szó egy hasonló nevű egyén által alapított, s a XII–XIII. században létezett rajongó szektának elnevezésére szolgált; így nevezték később gúnyosan a két Prokop által vezetett cseh-morva táborítákat.
139. Luther itt a pápás egyház leghíresebb skolasztikus teológusát érti, a dominikánus szerzetbeli Aquinói Tamást (†1274), akit tudományáért már kortársai az „angyali doktor” („*dr. angelicus*”) címmel tiszteltek meg, s akit a mostani pápa, XIII. Leó, az egyház egyetemes doktorává avatott.
140. Az ifjúság és a görög dicsőség gyakorlólhelyei.
141. *Aristoteles* (†322 Kr. e.), Plátón tanítványa, s bölcséletének reális irányban továbbfejlesztője és módosítója, kétségkívül a görög nép legkiválóbb bölcsésze. Jelentősége főleg a logikai s természettudományokban korszakos. A középkor skolasztikus teológiája főleg Aristoteles bölcséletét művelte, ámde nem az eredeti, hanem a romlott szövegű latin kommentárok alapján, amelyek gyakorta Aristotelest magát is megcsúfolták, s mindenestre a keresztyén szellemnek elpogányosodását eredményezték. Ezért Luther a skolasztikus teológia kérlelhetetlen ellensége, teljes gyűlölettel viseltetett Aris-

toteles iránt is.

142. *Tamás*. Lásd a 139. jegyzetet!
143. *Duns Scotus* (†1308), Aquinói Tamás ifjabb kortársa, franciskánus barát, egyetemi tanár, híres skolasztikus bölcseelő, kit kortársai a „subtilis doctor” jelzővel tüntettek ki. Ő a feje s megindítója azon bölcseelő teológiai iránynak, amelyet a bölcselettörténet a scotisták neve alatt említ, s amely az Aquinói Tamás bölcseletén alapuló tomisták iskolájának a leghatározottabb ellenlábasa volt. Mindkét iskola egyébként Aristotelesen alapszik.
144. *Scrinium pectoris*, a szívnek rekesze. E kifejezéssel gúnyolja ki Luther s adja vissza valamivel fentebb azt, hogy a pápa minden kánoni jogot önkénye szerint felforgathat, s helyébe tetszés szerint más jogot statuálhat.
145. *Sententias*, vagyis a kánoni jog tankönyvei. Maga a név Lombardus Péter skolasztikus bölcseelőnek („*magister sententiarum*”, †1164) „*Sententiarum libri IV*” című könyve után honosult meg.
146. A középkori egyetemi élet, a kor szellemének megfelelőleg, egészen a céhrendszer szerint volt szervezve. A tanuló, ha elvégezte a mai középiskolának megfelelő fokot, *baccalaureus* (borostyánkoszorúzott) poéta lett, s felszabadult. Ekkor a filozófiai kurzusba lépett, s ha ezt elvégezte, magiszterré, vagyis a felszabadult legényből mesterré lett. Még csak mint ilyen magister léphetett a tulajdonképpen való tudományos facultásba (jog, medicina, theologia), amelynek elvégzése után doktorrá, mesterek ítélő mesterévé lett. E viszonyokra céloz Luther, s ezek analogiájával igazolja a Szentírás háttérbe szorítását.
147. A *barett* (papi sapka) viselőjének méltósága szerint különféle színű. A kardinálisoké pl. piros.
148. Az egész 26. szakasz legelőször csak a második kiadásban jelent meg.
149. A „Szent Római Birodalom”, melyről itt Luther szól, egész 1806-ig állott fenn, akkor Napóleon összetörte. Ezóta alakult a Habsburgoknak, a Szent Római Birodalom eddigi császárainak, osztrák császárságra; Németországot pedig 1871-ben emelte császárságra I. Vilmos.

ELŐKÉSZÜLETBEN

JOHN KNOX

A REFORMÁCIÓ SKÓCIÁBAN

John Knox – mi, magyarok, csak Knox János néven emlegetjük – a 16. századi reformáció meghatározó egyénisége volt. Tevékenysége azonban, kihatását tekintve, jóval messzebb terjedt Skócia és saját kora határainál. Írásában nem pusztán felsorolásszerűen idézi fel az eseményeket, hanem a szemtanú hitelenségével, a tevékeny részvevő megható lelkesületével és reményével szól a reformáció kibontakozó drámájáról. Mintha egy időgépbe váltottunk volna jegyet, amely az eretneküldözés kivégzőhelyein és a kor politikai viszályainak csatamezőin landol! Mintha egy film peregne előttünk, olyan elevenességgel rajzolódna ki előttünk a cselekmény és a jellemek.

Knox Jézus Krisztusba vetett feltétlen hite, a Szentírás tanításaihoz való maradéktalan ragaszkodása egy világítótorony fényeként ragyogott fel abban a korban, mikor az emberi hagyományok és a vallási misztérium oly sötétséggel borította be Skóciát s az akkori világot. Haszonnal forgathatja mindenki, aki szeretne bepillantást nyerni a korabeli világi és egyháztörténelem kapcsolatába, eseményeibe, nem kevésbé azok az olvasók, akik a világtörténet menetében kíváncsian fürkészik a nagy rendezőelvet.

KIADJA AZ AETERNITAS IRODALMI MŰHELY, FELSŐÖRS
WWW.AETERNITAS.HU E-MAIL:AETERNITAS@NETQUICK.HU
TEL: (87) 477-022
FELELŐS SZERKESZTŐ: CSABAI TAMÁS

FEDÉLTERV ÉS TIPOGRÁFIA: VARJU MIHÁLY
A KÉZIRATOT ELŐKÉSZÍTETTE: IZINGER EDIT
NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS: OOK PRESS KFT. (VESZPRÉM)
FELELŐS VEZETŐ: SZATHMÁRY ATTILA

ISBN: 963 212 475 8

Egyetlen esztendőn belül, 1520-ban látott napvilágot a jelen kötetet alkotó két egyházreformáló irat. A címadó vitairat, *A római pápaságról*, a bibliai egyházfelfogás alapján vitatja a pápai egyház jogát „a kulcsok csörtetéséhez”, s tesz ítéletet a földi államberendezkedéshez hasonló egyházmodell felett. *A német nemzet keresztyén nemességéhez a keresztyénség állapotának megjavítása ügyében* pedig kiáltvány, amelyben Luther a pápaság politikai igájának lerázására, az egyházi és a világi elem szétválasztására hív fel. Jóllehet alkalmi művek, a keresztyénséget ma is választás elé állítják. A szó hatalommal szól ki belőlük, s egyértelművé teszik, hogy Luthert lehetetlen kultúrtörténeti mozzanattá zsugorítani.

A nagy hitújító sok-sok humorral, maró élccel tarkított stílusa kifejezetten élménnyé teszi a mégoly súlyos tartalom befogadását is. Ugyanehhez járul hozzá Masznyik Endre, a neves evangélikus tudós, az egykori pozsonyi akadémia igazgatójának művészi fordítása is, amely kereken száz esztendővel ezelőtt került sajtó alá.